

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Приложение 1
к АООП ОО**

Утверждаю

Директор ГБОУ «С(к)ОШИСС имени В.Ш.Дагаева»

_____ / Ч.А.Гайрабеков/

Приказ № 79 от 31 08 2023 г.

**Рабочие программы
по учебным предметам основного общего образования
5-10 классы
(слепые)
2023 - 2024 учебный год**

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Рабочая программа
по учебному предмету «Чеченский язык»
5-10 классы
для слепых обучающихся
2023 - 2024 учебный год**

Составители:
Байтулаева А.С.
Сулейманова С.С.
учителя чеченского языка и литературы

Довзийтаран кехат
«Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предметан йукъара характеристика

Белхан программа «Нохчийн мотт» 5-10-чу классашна хIоттийна коьртачу йукъарчу Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца доглуш, тIечIагIдина министерствон омрица коьртачу йукъара дешаран бух тIе а тевжаш гIуран беттан 17 –чу дийнахь 2010-чу шарахь №1897 йолуш, АООП ООО ГБОУ «С(к)ОШИСС В,Ш,Дагаевн цIарахчу» бIаьрса доцчу дешархошна лерина, хIоттийна ФАОП ООО ОВЗ, тIечIагIдина министерствон омрица коьртачу йукъара дешаран лахьанан беттан 24-чу дийнахь 2022 ш. №1025 а йолуш, ФРП-ца а йоглуш.

Программа хIоттийна нохчийн меттан хьехархочунна ишколан дешаран хIинцалерчу тенденцешна а, Iаморан жигарчу методикашна а тIехъажийна йолу дешаран предметан белхан программа хIоттош, методически гIо-накьосталла даран Iалашонца.

Белхан программо хьехархочун таро хуьлуйтур йу:

1) нохчийн мотт хьехаран процессехь коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь билгалдаьхначу Iаморан личностни, метапредметни, предметни жамIашка кхачош долу хIинцалера некъаш кхочушдан;(кхин дIа – ФПДС КИД);

билггал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Iаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дIасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхъама йалийнчу дешаран гIуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, рузманан-тематикин планировани кечйан.

2)Личностни а, метапредметни а жамIаш далийна, коьртачу йукъардешаран ишколехь нохчийн мотт хьехаран башхаллаш тидаме а оьцуш.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмето билгалдо предметашна йукъара уьйраш гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца кхочушйар.

Нохчийн меттан программа лерина йу коррекционни дешаран учрежденина, заIапчу берашна (бIаьрса доцчу). Программа нисйина, дешаран сахьташ декъна ду урокийн коьчалшка берийн шерашка хьаьжжина.

Нохчийн мотт – нохчийн халкъан ненан мотт, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт.

Нохчийн мотт хааро а, цуьнан тайп-тайпана кепаш, функционални тайпанаш карадерзоро а, цуьнан стилистически башхаллах, суртхIотторан таронех кхетаро а, нохчийн маттах тайп-тайпанчу тIекаренан хьелашкахь нийса а, эвсараллица а пайдаэца хааро а билгалдоккху адаман кхиаме хилар.

Нохчийн матто, шен тIекаренан а, оила йовзийтаран а коьрта функцеш кхочушйеш, адамашна йукьахь уьйр латтайо, адаман кхетам а, дог-ойла а кхолларехь дакъалоцу; нохчийн мотт нохчийн халкъан хаамаш, обздангаллин ламасташ, истори ларйаран а, йовзийтаран а коьрта гIирс бу.

Ишколехь нохчийн мотт Iамор тIехьажийна ду дешархочун обздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йалорна а, цуьнан интеллектан а, кхоллараллин а говзалла, ойлайар, иэс, суртхIоттор, ша кхочушден дешаран гIуллакх кхиорна а.

«Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет Iаморан Iалашонаш

Коьртачу йукьарчу дешаран программашца нохчийн мотт Iаморан Iалашонаш йу:

патриотизмах кхетар а, иза гучуйаккхар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин шолгIа пачхьалкхан мотт санна, нохчийн халкъан къоман мотт санна ларар; маттаца нохчийн халкъан син хьал лардаран, довзийтаран кепе а, тIекаренан гIирсе а санна кхетаме йукьаметтиг хилар; нохчийн культуре ларам гучубаккхар;

нохчийн мотт адаман кхиаран гIирс, йукьараллин уьйр кхолларан гIирс санна караберзор;

нохчийн маттах, цуьнан дIахIоттамах, функцех, нохчийн меттан стилистически гIирсех хаарш карадерзор; литературин меттан норманаш а, къамелан обздангалла а практикехь карайерзор; жигара пайдаоьцучу а, нуьцкъаллин а дешнийн хьал тодар а, шен къамелехь тайп-тайпанчу грамматически гIирсех пайдаэцар а; орфографически а, пунктуационни а говзалла кхачаме йалор, шен къамел кхачаме далоран лаам кхиор;

къамелан гIуллакх, адамашна йукьарчу куьцан а, куьцан доцучу а тIекаренан хьелашкахь гонахарчу нахаца эвсара йукьаметтигаш латтош долу коммуникативни карадерзарш кхачаме далор; нохчийн мотт тайп-тайпана хаамаш бовзаран гIирс санна караберзор;

ойланан гIуллакх кхачаме далор, нохчийн мотт Iаморехь дустаран, анализан, синтезан, жамIдаран, тайпанашка дIасадекъаран, билгала йолу бакьонаш дIахIитторан, универсальни интеллектан карадерзарш кхиор;

функционални говзалла кхиор: хаамийн лехам кхочушбаран, оышу хаам схьакъасторан а, хийцаран а, тайп-тайпанчу барамехь йолчу текстийн чулацам тидаран, царах кхетаран, пайдаэцаран хаарш; текстан хааман-маьИнин йухакечдаран стратеги а, говзалла а, некъаш а карадерзор; текстах, цуьнан гIуллакхах, йукъарчу маьИнех, маьИнин дIахIоттамах, авторан коммуникативни Iалашонах, меттан гIирсийн гIуллакхах кхетаран кепаш карайерзор.

Дешаран планехь «ненан мотт (нохчийн)» дешаран

Предметан меттиг

Коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догIуш, «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет йукъайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Iамо декхарийлахь долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца нохчийн мотт Iаморна билгалдаькхина :

5 классехь – 68 сахьт (кIиранахь – 2 сахьт), 6 классехь – 68 сахьт (кIиранахь –2 сахьт), 7 классехь – 68 сахьт (кIиранахь –2 сахьт), 8 классехь – 68 сахьт (кIиранахь–2 сахьт), 9 классехь – 68 сахьт (кIиранахь – 2сахьт).

«Ненан мотт(нохчийн)»дешаран предметан чулацам

5 класс:

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а (шуьйра дешан хIоттам, дукха маьИнаш долу дешнаш, дешан тIедеанчу маьИнийн кхиаме система, синонимаш а, антонимаш а, кицанаш а, аларш а).

Нохчийн меттан дошкхолладаларан хьелаш (йуьхьанцарчу ишколехь Iамийнчун барамехь). Лингвистикин коьрта дакъош (фонетика, орфоэпи, графика, орфографи, лексикологи, дошкхолладалар, морфологи, синтаксис, пунктуаци). Мотт билгалонан система санна. Мотт адамийн тIекаренан гIирс санна. Меттан а, къамелан а коьрта дакъош: аз, морфема, дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени.

Мотт а,къамел а

Мотт а, къамел а. Барта а, йозанан а къамел, монолог а,диалог а,полилог.

Къамелан гІуллакхан тайпанаш (къамел дар, ладогІар, йешар, йаздар), церан башхаллаш.

Дахарехъ биначу тидамийн буха тІехъ а, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетама литература йешаран буха тІехъ а барта монологуналарш кхоллар.

Йешна йа ладогІна текст, цу йукъахъ дуьйцуш волчун йуьхъ хуьйцуш а, барта схъаййцар.

Лингвистически теманашна а (Іамийнчун барамехъ), дахарехъ биначу тидамийн буха тІехъ йолчу теманашна а диалогехъ дакъалацар.

Маршалла хаттаран, Іодикайаран, дехаран, баркаллин къамелан кепаш.

Дахарехъ а, книгаш йешарехъ а зеделлачунна, чулацаман суьртана тІе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахъ сочиненеш-миниатюраш а).

ЛадогІаран тайпанаш: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайпанаш: Іаморан, довзийтаран, хъажаран, лехаман.

Барамехъ 140 дашал кІезиг йоцчу ладогІначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функционални-маьІнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхетар.

Текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккхар, текстан чулацамца догІуш, хаттарш а, царна жобпаш а хІиттор.

Йозанан кепехъ йуьхъанцарчутекстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийтар.

Іалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хъаьжжина алар кхоллархъама, меттан гІирсаш къастор.

Йозанехъ вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйар.

Тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэцар.

Текст

Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан тема а, коьрта ойла а. Текстан микротема. Коьрта маьІна чулоцу дешнаш.

Къамелан функционални-маьІнин тайпанаш: суртхІоттор, дийцар, ойлайар; церан башхаллаш.

Текстан композиционни дІахІоттам. Абзац текст композиционни-маьІнин дакъошка йекъарангІирс санна.

Текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосугІирсаш:

дешан кепаш, цхъанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххыйн цІерметдешнаш, дешан йухаалар.

Дийцаркъамелан тайпа санна. Дийцар.

Текстан маънин анализ: цуьнан композиционни башхаллийн, микротемийн, абзацийн, текстехь предложенеш вовшахтосучу гирсийн а, кепийн а; меттан суртхотторан гирсех пайдаэцар (Iамийнчун барамехь).

Йешначу йа ладобгначу текстан чулацам ма-барра а, хоржуш а, бацбина а схьабийцар. Дийцархочун йуьхь а хуйцуш, текстан чулацам схьабийцар.

Текстан хаамаш хийцар: текстан цхьалхе а, чолхе а план.

Меттан функционални тайпанаш

Меттан функционални тайпанех лаьцнайукъара кхетам (буьйцучу маттах, функционални стилех, исбаьхьаллин литературин маттах).

Меттан система

Фонетика.Графика.Орфоэпи

Фонетика а,графика а лингвистикин дакъош санна.

Аз меттан дакъа санна. Озан маъна къасторан гуллакх. Нохчийн меттан мукъачу аьзнийн къепе.

Нохчийн меттан мукъазчу аьзнийн къепе.

Элпийн а, аьзнийн а дазар.Нохчийн алфавитан хоттам.

Мукъа аьзнаш: деха а, доца а.

Мукъаза аьзнаш: къора а, зевне а.

Сонорни мукъаза аьзнаш.

Къамел дарехь аьзнийн хийцадалар. Фонетически транскрипцин элементаш.

Нохчийн маттахь дешдакъа. Дешдакъа дешан дакъа санна. Тохар.

Дош фонетически къастор.

Орфоэпи лингвистикин дакъа санна.

Интонаци (йиш), цуьнан функцеш. Интонацинкоьрта
элементаш.

Орфографи

Орфографи лингвистикин дакъа санна.

Й элпан нийсайаздар.

Къасторан ь, ь хьаьркийн нийсайаздар.

Лексикологи

Лексикологи лингвистикин дакъа санна.

Дош – меттан коьрта дакъа. Цхьа маьІна долу а, дукха маьІнашдолу а дешнаш; дешан нийса а, тІедеана а маьІна.

Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.

Лексически дошамийн тайпанаш а (маьІнин дошам, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамаш), ненан меттан дешнийн хьал карадерзорехь цара ден гІуллакх а.

ЦІена нохчийн а, тІеэцна а дешнаш.

Фразеологи

Фразеологизмаш, церан маьІна, царах пайдаэцар.

Фразеологически эквиваленташ оьрсийн маттахь.

Фразеологически дошамаш.

Дешан хІоттам а, дошкхолладамар а

Морфема меттан уггар жима маьІне дакъа санна.

Морфемийн тайпанаш.

Дешан лард а, чаккхе а. Орам, дешхьалхе, суффикс.

Цхъанаораман (гергара) дешнаш.

Дошкхолладалар а, дошхийцадалар а.

Нохчийн маттахь дешнаш кхолладаларан коьрта кепаш. Дешнаш кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь мукъачу а, мукъазчу а абзийн хийцадалар.

Дешнаш кхолладаларан морфемни кеп (дешхьалхенан гЮьнца, суффиксан гЮьнца, дешхьалхенан а, суффиксан а гЮьнца).

Лардаш вовшахкхетарца дешнаш кхолладалар. Чолхе дешнаш. Чолхе-дацдина дешнаш.

Дешан морфемни анализ.

Морфологи. Къамелан оздангалла. Орфографи

Морфологи лингвистикин дакъа санна.

Коьрта къамелан дакъош. Къамелан дакъойн семантически, морфологически, синтаксически башхаллаш.

Коьрта къамелан дакъош, церан грамматически маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гІуллакх.

Цердош

Цердош къамелан дакъа санна. Цердешан йукъара грамматически маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш. Къамелехь цердешан гІуллакх.

Долахь а, йукъара а цердешнаш. Цердешнийн грамматически классаш. Цердешнийн терахь. Цхьаллин йа дукхаллин терахьан кеп бен йоцу цердешнаш.

Цердешнийн легарш. Диъ легар. Дожарийн маъІна.

Цердешнийн дожарийн чаккхенаш нийсайазйар.

Цердешнаш кхолладаларан некъаш.

Цердешнаш морфологически къастор.

Долахь цердешнийн нийсайаздар.

Цердешнашца ца нийсайаздар.

Оьрсийн матгара тЕэцначу цхьадолчу цЕрдешнийн нийсайаздар.

Синтаксис. Къамелан оьздангалла. Пунктуаци

Синтаксис лингвистикин дакъа санна.

Дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а нохчийн метган

синтаксисан дакъош санна. Коьртачу дешан морфологически билгалонашка хьаьжжина, дешнийн цхьаьнакхетаран коьрта тайпанаш (цЕран а, хандешан а).

Предложени а, цуьнан билгалонаш а. Предложенийн тайпанаш, аларан Iалашоне а, эмоцин билгалоне а хьаьжжина.

Дийцаран, хаттаран, тЕедожоран; айдаран а, айдаран йоцчу а предложенийн маьIнин а, интонацина башхаллаш.

Предложенин коьрта меженаш (грамматически лард).

Подлежащи а, сказуеми а предложенин коьрта меженаш санна.

Сказуемин подлежащица барт хилар.

Грамматически лардийн масалле хьаьжжина, предложенийн тайпанаш: цхьалхе, чолхе.

Йаьржина а, йаржаза а предложенеш. Предложенин коьртаза меженаш: къастам, кхачам, латтам. Къастам а, и гайтаран тайпаналлин гIирсаш а. Кхачам а (нийса а, лач а), и гайтаран тайпаналлин гIирсаш а. Латтам а, и гайтаран тайпаналлин гIирсаш; маьIне хьаьжжина, латтамын тайпанаш (хенан, меттиган, даран суьртан, Iалашонан, бахьанин, бараман).

Предложенин цхьанатайпана меженаш, къамелехь цара деш долу гIуллакх. Цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенийн интонацинбашхаллаш. Цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш долу предложенеш.

ТЕедерзарца йолу предложени, интонацин башхаллаш.

ТЕедерзар а, и гайтаран гIирсаш а.

Цхьалхечу предложенин синтаксически анализ.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш пунктуационни кечйар.

Диалог.

Йозанехъ диалог пунктуационни кечйар. Пунктуацци лингвистикин дакъа санна.

6 класс:

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн мотт – Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, нохчийн историн, культурин синъобздангалле кхачоран гIирс а.

Литературинматтах лаьцна кхетам.

Мотта,къамела

Монолог-суртхIоттор, монолог-дийцар, монолог-ойлайар;

лингвистически тема хаам.

Диалоган тайпанаш: гIуллакх дан дагадаийтар, вовшех дагабовлар.

Текст

Текстан маънин анализ: цуънан композиционни

башхаллийн,микротемийн а,абзацийн а,текстехъ предложенеш вовшахтосучу кепийн а, гIирсийн а; меттан суртхIотторан гIирсех пайдаэцар (Iамийнчун барамехъ).

Текстанхаамаш хийцар. Текстан план (цхьалхе, чолхе; цIеран, хаттаран); текстан коьрта а, коьртаза а хаам; текст схъайийцар.

СуртхIоттор къамелан тайпа санна.

Адаман куьцан суртхIоттор.

ХIусаман суртхIоттор.

Иаламан суртхЮоттор.

Меттиган суртхЮоттор.

ДарийнсуртхЮоттор.

Меттан функционални тайпанаш

Гуллакхан стиль. Дахьедар. Расписка. Илманан стиль. Дошаман статья. Илманан хаам.

Меттан система

Морфологи. Къамелан оьздангалла. Орфографи

Билгалдош

Билгалдош къамелан дакъа санна. Билгалдешан йукъара грамматически маъна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш. Къамелехъ билгалдешан гуллакх.

Билгалдашоцёрдашца бартбар. Мухаллин а,
йукъаметтигаллин а билгалдешнаш. Берта а, бертаза а
билгалдешнаш. Лааме а, лаамаза а билгалдешнаш.

Мухаллин билгалдешнийн даржаш. Йуьхъанцара дарж. Дустаран дарж. Техдаларан дарж.

Билгалдешнаш терахъашца а, классашца а хийцадалар. Билгалдешнийн легар. Билгалдешнаш кхолладаларан некъаш.

Билгалдешнаш морфологически къастор.

Чолхечу билгалдешнийн нийсайаздар.

ТӀеэцначу билгалдешнийн нийсайаздар.

Терахъдош

Терахъдош къамелан дакъа санна. Терахъдешан йукъара грамматически маъна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш. Къамелехъ терахъдешан гуллакх.

Маъне хъаьжжина, терахъдешнийн тайпанаш: масаллин, роғаллин терахъдешнаш.

ХЮттаме хъаьжжина, терахьдешнийн тайпанаш: цхьалхе, чолхе, хЮттаман терахьдешнаш. Берта а, бертаза а терахьдешнаш. Масаллин а, роГаллин а терахьдешнийн легадалар, алар, нийсайаздар. Терахьдешнийн кепаш нийса кхоллайалар.

Гулдаран терахьдешнех нийса пайдаэцар.

Терахьдешнаш морфологически къастор.

Терахьдешнийн нийсайаздаран норма: терахьдешнаш цхъаьна а, къаьстина а, дефисца а йаздар, терахьдешнийн дожарийн чаккхенаш нийсайазйар.

Церметдош

Церметдош къамелан дакъа санна.Церметдешан йукъара грамматически маьІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш. Къамелехь церметдешан гІуллакх.

МаьІне а, грамматически билгалонашка а хъаьжжина, церметдешнийн тайпанаш. Церметдешнийн легар.

Цердешнаш, билгалдешнаш санна легалуш долу церметдешнаш. Йаххьийн церметдешнаш церниг а, лач а дожаршкахь. Йаххьийн церметдешнийн (вай, тхо) тайп-тайпана маьІна. Церметдашо цердашца бартбар.Хаттаран а, йукъаметтигаллин а церметдешнийн башхалла.

Церметдешнийн нийсайаздар.

Предложенехь церметдешан гІуллакх.

Церметдешнаш морфологически къастор.

Хандош

Хандош къамелан дакъа санна.Хандешан йукъара грамматически маьІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш. Къамелехь хандешан гІуллакх.

Инфинитив а, цуьнан грамматически билгалонаш а.

Инфинитиван суффиксаш: -а, -о, -ан, -ен, -он.

Хандешан хенаш. МаьІна а, пайдаэцар а. Карара хан, йахана хан, йоГу хан.

Карарчу хенан хандешнийн чаккхенаш нийсайазйар.

Йахана хан, цуьнан кепаш. Йаханчу хенан кепаш кхоллайалар. Йаханчу хенан хандешнийн чаккхенаш нийсайазйар.
Йогу хан, цуьнан кепаш. Йогучу хенан кепаш кхоллайалар.
Хандешан цхьаллин а, дукхазаллин а кепаш.
Хандешан терахьашца а, классашца а хийцадалар.
Хандешнаш морфологически къастор (Гамийнчун барамехь).

7 класс:

Маттах лаьцна йукъара кхетам
Нохчийн мотт кхуьуш болу хилам санна. Къоман меттан, культурин, историн уьйр.

Мотт а, къамел а
Монолог-суртхIоттор, монолог-ойлайар, монолог-дийцар.
Диалоган тайпанаш: гIуллакх дан дагадаийтар, вовшех
дагабовлар, хаамах жоп дехар, хаам бар.

Текст

Тексткъамелан произведени санна. Текстан коьрта
билгалонаш (жамI дар).
Текстан дIахIоттам. Абзац.
Текстанхаамаш хийцар: текстан план (цхьалхе, чолхе; цIеран, хаттаран, тезисан); текстан коьрта а, коьртаза а хаам.
Текстехьпредложенеш вовшахтосу гIирсаш а, кепаш а (жамI дар).
Текстехь меттансуртхIотторангIирсаш.
Ойлайар къамеланфункционални-маьIнин тайпа санна.
Текстан-ойлайарандIахIоттаманбашхаллаш.

Текстан маџнин анализ: цуьнан композиционни башхаллийн,микротемийн а,абзацийн а,текстехь предложенеш вовшахтосучу кепийн а, гIирсийн а; меттан суртхIотторан гIирсех пайдаэцар (Iамийнчун барамехь).

Меттан функционални тайпанаш

Меттан функционални тайпанех лаьцна кхетам: буйцу мотт, функционални стилаш (Iилманан, публицистикин, гIуллакхан), исбаьхьаллин литературин мотт.

Публицистикин стиль. Пайдаэцаран гуо, функцеш,меттан башхаллаш.

Публицистикинстилан жанраш (репортаж, йоза, интервью).

Публицистикин стилехь йолчу тексташкахь меттан суртхIотторан гIирсех пайдаэцар.

ГIуллакхан стиль.Пайдаэцаран гуо, функцеш,меттан башхаллаш.

Меттан система

Морфологи. Къамелан обздангалла

Морфологи меттанIилманан дакъа санна (жамI дар).

Хандош

Хандешан 1-раа, 2-гIаа спряженеш.Дешан орамехь мукъа аьзнаш хийцадалар.

Кхечуьнга довлу а, ца довлу а хандешнаш.

Хандешан билгала,бехкаман, лааран,гIедожорансаттамаш.Хандешан хаттаран а, латтаман а кепаш.

Хандешнашца дацаран дакъалгаш (ца, ма) нийсайаздар.

Хандош морфологически къастор.

Причасти

Причасти хандешан кепсанна. Причастехъ хандешан а, билгалдешан а билгалонаш. Предложенехъ причастин синтаксически гҀуллакх.

Причастин хенаш. Лааме а, лаамаза а причастеш. Причастин легар.

Причастин карчам.

Причасти морфологически къастор.

Причастийн дожарийн чаккхенаш нийсайазйар.

Причастешца суффиксаш нийсайазйар. Причастеш кхоллайалар.

Цхъайолу причастеш цҀердешнашка а, билгалдешнашка а йерзар. Причастешца цацхъаьна а, къаьстина а йаздар.

Причастинкарчамца йолчу предложенешкахъ сацаран хъаьркаш.

Деепричасти

Деепричасти хандешан кепсанна. Деепричастехъ хандешан а, куцдешан а билгалонаш. Предложенехъ деепричастин синтаксически гҀуллакх.

Деепричастин хенаш.

Деепричастин карчам. Деепричастица а, деепричастинкарчамцаа йолчу предложенешкахъ сацаран хъаьркаш.

Деепричастешцадацаран дакъалгцанийсайаздар.

Масдар

Масдаран коьрта грамматически билгалонаш а, предложенехъ цуьнан синтаксически гҀуллакх а.

Масдаран грамматически категореш: терахъ, классан гайтам.

Масдаран легар.

Масдаран карчам. Масдаран карчамехъ сацаран хъаьркаш.

Масдарца цанийсайаздар.

Куцдош

Куцдашах кхетам. Куцдешнийн йукъара грамматически маъІна.
Куцдешнийн тайпанаш. Куцдешнийн дустаран даржаш.
Куцдешнийн кхолладалар.
Куцдешан синтаксически гІуллакх.
Куцдош морфологически къастор.
Куцдешнийн нийсайаздар: цхъаьна, къаьстина, дефисца йаздар.

ГІуллакхан къамелан дакъош
ГІуллакхан къамелан дакъойх йукъара кхетам. Коьрта къамелан дакъош гІуллакхан къамелан дакъойх къастор.

ДештІаьхье
ДештІаьхье гІуллакхан къамелан дакъа санна.
ДештІаьхье, цуьнан маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гІуллакх.
ДештІаьхьенийн тайпанаш.
Кхечу къамелан дакъойх кхоллайелла дештІаьхьенаш.
Церан нийсайазйар.

Хуттург
Хуттург гІуллакхан къамелан дакъа санна. Хуттург
предложенін цхъанатайпана меженаш а, чолхечу предложенін дакъош а вовшахтосу гІирс санна.
Хуттургийн тайпанаш, шайн хІоттаме хъаьжжина: цхъалхе, чолхе, хІоттаман. ХІоттаман хуттургийн нийсайазйар.
Хуттургийн тайпанаш, шайн маъІне хъаьжжина:
цхъаьнакхетаран а, карара а.
Текстехь хуттургийн маъІна. Къамелехь хуттургех, церан маъІне хъаьжжина, пайдаэцар. Хуттургех предложенеш а, текстан дакъош а вовшахтосучу гІирсех санна пайдаэцар.

Предложенин цхъанатайпана меженаша, чолхечупредложенийндакъош авовшахтосучухуттургашца (а, йа) йолчу предложенешкахъ сацаран хъъркаш.

Дакъалг

ДакъалггІуллакхан къамелан дакъа санна.

Дакъалгийн тайпанаш, шайнмаьІне а, пайдаэцаре а хъаьжжина.

Дакъалгийн нийсайаздар. Тайп-тайпанчукъамелан дакъошца дакъалгаш дефисца а, къаьстина а йаздар.

Айдардош

Айдардашах кхетам. Къамелехъ айдардешанмаьІна.

Айдардешанбилгалонаш. Айдардешнашцайолчу предложенешкахъ сацаран хъъркаш.

Азтардаран дешнаш.

Айдардешнийн интонацица а, сацаран хъъркашца а къастор.

8 класс:

Маттах лаьцна йукъара кхетам

Нохчийн мотт кавказан кхечу къаьмнийн меттанашна йукъахъ.

Мотт а, къамел а

Монолог-суртхІоттор, монолог-ойлайар, монолог-дийцар; Илманан хаамца къамел дар.

Диалог.

Текст

Текста, цуьнан коьрта билгалонаш а.

Къамелан функционални-маьІнин тайпанийнбашхаллаш(дийцар,суртхІоттор,ойлайар).

Текстан хаамаш хийцар:тайп-тайпанчу хьостанашкара хаам схьахаржар; лингвистическидошамех пайдаэцар;тезисаш,конспект.

Меттан функционални тайпанаш

Гуллакханстиль. Пайдаэцаран гуо, функцеш,меттан башхаллаш.

Гуллакхан стилан жанраш (дӀахьедар,кхеторан кехат, автобиографи,характеристика).

Илманан стиль. Пайдаэцаран гуо, функцеш,меттан башхаллаш.

Илманан стилан жанраш (реферат, Илманан темина доклад).

Текстехь меттантайп-тайпанчуфункциональнитайпанийнцхьаьнадар,текстехь предложенеш вовшахтосу гӀирсаш.

Меттан система

Синтаксис. Къамелан обздангалла. Пунктуаци

Синтаксислингвистикин дакъа санна.

Дешнийн цхьаьнакхетар а,предложени асинтаксисан дакъош санна.Пунктуаци. Сацаран хьаьркийн функцеш.

Дешнийн цхьаьнакхетар

Дешнийн цхьаьнакхетаран коьрта билгалонаш.

Коьртачу дешан морфологически билгалонашка хьаьжжина, дешнийн цхьаьнакхетаран тайпанаш:хандешан а,цӀеран а.

Дешнийн цхьаьнакхетарехь карарчу уьйран кепаш: бартбар, урхалла, тӀетовжар.

Дешнийн цхьаьнакхетарийн синтаксическианализ.

Предложени

Предложени.Предложенин коьрта билгалонаш: маьӀнин а,интонацин айуьзна хилар, грамматически кечӀар.

Предложенияйн тайпанаш, аларан Іалашоне хъаьжжина, (дийцаран, хаттаран, тІедожоран), эмоцин билгалонехъаьжжина, (айдаран, айдаран йоцу). Церан интонацин а, маьІнин а башхаллаш.

ТІедожоран предложенешкахь меттан тІедожоран кепех пайдаэцар.

Барта а, йозанан а къамелехь предложенеш кечйаран гІирсаш (интонаци, маьІнин тохар, сацаран хъаьркаш).

Грамматически лардийн масалле хъаьжжина, предложенияйн тайпанаш (цхьалхе, чолхе).

Коьрта меженаш хиларе хъаьжжина, цхьалхечу предложенияйн тайпанаш (цхьанахІоттаман, шинахІоттаман).

Коьртаза меженаш хиларе хъаьжжина, предложенияйн тайпанаш (йаьржина, йаржаза).

Йуьззина а, йуьззина йоцуа предложенеш.

Диалоган къамелехь йуьззина йоцчу предложенех пайдаэцар, барта къамелехь йуьззина йоцчу предложенин интонаци ларйар.

ХІаь, хІан-хІадешнашца йолчу предложенияйн грамматически а, пунктуационни а, интонацин а башхаллаш.

Цхьалхе предложени хІотторан а, инверсех пайдаэцаран а норманаш.

ШинахІоттаман предложени

Предложенин коьрта меженаш

Подлежащи а, сказуеми а предложенин коьрта меженаш санна. Подлежащин хиларан кепаш. Подлежащин тайпанаш.

Сказуемин тайпанаш а (хандешан цхьалхе, хандешан хІоттаман, цІеранхІоттаман), сказуеминхиларанкепаша.

Подлежащиний, сказуеминий йуккъехь тире.

Предложенин коьртаза меженаш

Предложенин коьртаза меженаш, церан тайпанаш.

Къастам предложенин коьртаза меже санна. Берта а, бертаза а къастамаш.

Йуххедиллар къастаман шатайпа кеп санна. Кхачам предложенин коьртаза меже санна. Нийса а, лач а кхачамаш.

Латтам предложенин коьртаза меже санна. Латтамын тайпанаш (меттиган, хенан, бахьанин, Іалашонан, даран

суьртан, дуьхьалара, бехкаман, бараман).

ЦхьанахIоттаман предложени

ЦхьанахIоттаман предложенеш, церан грамматически билгалонаш.

ЦхьанахIоттаман предложенийн а, шинахIоттаман йуьззина йоцчу предложенийн а грамматически башхаллаш.

ЦхьанахIоттаман предложенийн тайпанаш: цIеран,

билгала-йуьхьан, билгалза-йуьхьан, йукъара-йуьхьан, йуьхьза предложенеш.

Къамелан тайп-тайпанчу стилашкахь цхьанахIоттаман

предложенех пайдаэцар.

Чолхейаьлла цхьалхе предложени. Цхьанатайпанчу

меженашца предложенеш

Предложенин цхьанатайпана меженаш, церан билгалонаш, вовшахтосу гIирсаш. Предложенин цхьанатайпанчу меженийн уьйр: хуттургаш йолу а, хуттургаш йоцу а. Интонаци, сацаран хьаьркаш.

Цхьанатайпана а, цхьанатайпана боцу а къастамаш.

Цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш долу предложенеш.

Цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш долчу

предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан норманаш.

Йух-йуха йалочу а, йа хуттургашца йозучу цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан норманаш.

Шакъаьстинчу меженашца йолу предложенеш

Шакъастар. Шакъаьстинчу меженийн тайпанаш (шакъаьстина къастамаш, шакъаьстина йуххедилларш, шакъаьстина латтамаш).

Латтамийн дурсаш.

Тедерзаршца а, йукъайалочу, йукъахИитточу

конструкцешца а йолу предложенеш

Тедерзар. Тедерзаран коьрта гIуллакх.

Даьржина а, даржаза а тедерзар.

Йукъайало конструкцеш.

Йукъайалочу конструкцийн тайпанаш, маьIне хьаьжжина, (тешна хилар йа цахилар, тайп-тайпана синхаамаш, хаам хьаьнгара бу, ойланийн рогаIлла а, церан уьйр а, кечйаран кепаш агойтучу маьIнехь йукъадало дешнаш).

ЙукъахИитто конструкцеш.

Предложенин меженех тера догIуш долу йукъадало дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш.

Йукъайалочу а, йукъахИитточуа конструкцешца, тедерзаршца (даьржина а, даржаза а), айдардешнашца йолу предложенеш хИитторан норманаш.

Йукъайалочу а, йукъахИитточуа конструкцешца, тедерзаршца, айдардешнашца йолчу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хИитторан норманаш.

Предложенийнсинтаксически а,пунктуационни аанализ.

Ма-дарра а, лач а кьамел

Ма-дарра а, лач а кьамел.Ма-дарра а, лач а кьамелаца йолчу предложенийн дIахIоттам.

Цитаташ. Алар йукъа цитаташ йалоран кепаш.Ма-дарра а, лач а кьамелаца предложенеш хИитторан норманаш; ма-дарра а, лач а кьамелаца йолчу предложенешкахь, цитаташ йалорехь сацаран хьаьркаш хИитторан норманаш.

9 класс:

Маттах лаьцна йукъара кхетам

Нохчийн Респубlikeхь нохчийн матто кхочушден гIуллакх.

Нохчийн мотт вайн заманан дуьненахь.

Мотт а, къамел а

Барта а, йозанан а, монологически а, диалогически а къамел, полилог (карладаккхар).

Къамелан гІуллакхан кепаш: дийцар, йоза, ладогІар, йешар (карладаккхар).

ЛадогІаран кепаш: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран кепаш: Іаморан, довзийтаран, хъажаран, лехаман.

Дахарехъ, книгаш йешарехъ зеделлачунна, суьрташна,

иллюстрацешна, чулацаман суьртана тІе а тевжаш, теме а, тІекаренан хъелашка хъаьжжина, тайп-тайпана коммуникативни хъажам болу барта а, йозанан а аларш кхоллар (цу йукъахъ сочиненеш-миниатюрар а).

ЛадогІначу йа йешначу текстан чулацама ма-барра, хоржуш, бацбина схъабийцар.

Къамелан практикехъ барта а, йозанан а аларш кхолларехъ нохчийн литературин меттан норманаш (орфоэпически, лексически,грамматически,стилистически,орфографически,пунктуационни) ларйар.

Дешаран книгица, лингвистически дошамашца, справочни литературица болх баран кепаш.

Текст

Текстехъ къамелан тайп-тайпана функционални-маьІнин тайпанаш цхъаьнадар, цу йукъахъ исбаьхьаллин произведенешкахъ меттан тайп-тайпанчу функционални тайпанийн элементийн цхъаьнайар а.

Къамелан тайп-тайпанчу функционални-маьІнин тайпанех йолчу тексташкахъ меттан суртхІотторан гІирсех пайдаэцаран башхаллаш.

Текстан хаамаш хийцар.

Меттан функционални тайпанаш

Вайн заманан нохчийн меттан функционални тайпанаш: буьйцу мотт; функционални стилаш: Іилманан (Іилманан-дешаран), публицистин, гІуллакхан; исбаьхьаллин литературин мотт (карладаккхар, жамІ дар).

ГІуллакхан стиль. Пайдаэцаран гуо, функцеш, къамел даран тайпаналлин хъелаш, къамелан хъесапаш, Іилманан стилаца богІуш болу меттан гІирсаш. Тезисаш, конспект, реферат,рецензи.

Исбаьхьаллин литературин мотт а, вайн заманан нохчийн меттан тайпанех иза къаьсташ хилар а. Исбаьхьаллин меттан коьрта башхаллаш: васт хилар, гайтаран-исбаьхьаллин гIирсех а, ткъа иштта меттан кхечу функционални тайпанийн меттан гIирсех а шуьйра пайдаэцар.

Нохчийн меттан коьрта гайтаран-исбаьхьаллин гIирсаш, къамелехь царах пайдаэцар (метафора, эпитет, дустар, гиперболо, олицетворени).

Меттан система

Синтаксис. Къамелан оздангалла. Пунктуаци

Чолхе предложени

Чолхечу предложених кхетам (карладаккхар). Чолхечу предложенийн тайпанаш.

Чолхечу предложенин дакъойн маъIнин, дIахIоттаман, интонацин цхьаалла.

Чолхе-цхьаьнакхетта предложени

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенех а, цуьнан хIоттамаха кхетам.

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенин дакъош вовшахтосу гIирсаш.

Предложенин дакъошна йукьахь тайп-тайпана маъIнин уьйраш йолчу чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенийн интонацин башхаллаш.

Къамелехь чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенех пайдаэцар.

Чолхе-цхьаьнакхетта предложени хIотторан норманаш;

чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешкахь сацаранхьаьркаш хIитторан норманаш.

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенийн синтаксически а, пунктуационнианализ.

Чолхе-карара предложени

Чолхе-карарчу предложенех кхетам. Предложенин коьрта а, тIетуху а дакъош.

Хуттургаш а, хуттургийн дешнаш а. Карарчу хуттургийн а, хуттургийн дешнийн а башхаллаш.

Чолхе-карарчу предложенийн тайпанаш, коьртачу а, тIетухучу а дакъошна йукъарчу маьIнин башхаллашка, дIахIоттаме, уьйран синтаксически гIирсашка хьаьжжина.

Чолхе-карара предложенеш а, шакъаьстинчу меженашца йолу цхьалхе предложенеш а грамматически тера йогIуш хилар.

Къастаман тIетухучу предложенешца йолу чолхе-карара предложенеш. Кхачаман тIетухучу предложенешца йолу чолхе-карара предложенеш. Латтабийн тIетухучу предложенешца йолу чолхе-карара предложенеш. Хенан тIетухучу предложенешца йолу чолхе-карара предложенеш. Бахьанин, Iалашонан тIетухучу предложенешца йолу чолхе-карара предложенеш. Бехкаман тIетухучу предложенешца йолу чолхе-карара предложенеш. Даран суьртан, бараман тIетухучу предложенешца йолу чолхе-карара предложенеш.

Чолхе-карара предложени хIотторан норманаш; коьртачу декъах кхачаман тIетуху а, латтабийн тIетуху а предложенеш хуттургаца, хуттурган дешнашца дIахоттарчачолхе-карара предложени хIоттор.

Масех тIетухучуьнца йолу чолхе-карара предложенеш.

Чолхе-карарчу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан норманаш.

Чолхе-карарчу предложенийн синтаксически а, пунктуационнианализ.

Хуттургаш йоцчу чолхе предложени

Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенех кхетам балар.

Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенин дакъошна йукъара маьIнин йукъаметтигаш. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенин тайпанаш. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенех къамелехь пайдаэцар. Хуттургаш йоцчу чолхе предложенеш а, хуттургаш йолу чолхе предложенеш а грамматически тера йогIуш хилар.

Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенин дакъойн уьйран гIирсаш: интонаци, сацаран хьаьркаш. Хуттургаш йоцчу чолхе предложенеш дагардаран маьIница. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенехь цIоьмалг а, цIоьмалгаца тIадам а.

Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш бахъанин, кхеторан, тѣдузаран маѣнашца. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенехъ шитѣадам.

Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш хенан, дубъалара, бехкаман, тѣабъалонан маѣнашца. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенехъ тире.

Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенийн синтаксически а, пунктуационнианализ.

Коьртачу йукъарчу дешаран тѣгланехъ «ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет карайерзоран кхочушдан лору жамѣаш

Личностни жамѣаш

Коьртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамѣашка кхочу дешаран а, кхетош-кхиоран а гѣуллакхийн цхъааллехъ, нохчийн къоман ламасталлин социокультурни, синъобздангаллин мехаллашца, йукъараллехъ тѣэцначу низаман бакъонашца, норманашца догѣуш а долуш, цул сов, жамѣаша ша-шен довзарехъ, ша-шен кхетош-кхиорехъ, ша-шен кхиорехъ адаман чобъара хъелаш кхолларехъ абтто а бо.

Коьртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамѣаша гайта деза позитивни мехаллех кхетаран къепен куьйгаллица болх бан дешархой кийча хилар, цуьнан къепенбуха тѣехъ а, кхетош-кхиоран гѣуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдарехъ а гѣуллакхдаран зеделларг совдакхар, цу йукъахъ кху декъахъ:

Граждански кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш кхочушдан а, цуьнан бакъонаш тѣэца а кийча хилар, кхечу адамийн бакъонаш, маршо, бакъдолу хъашташ ларар; доьзалан, дешаран хьукматан, меттигерчу йукъараллин, виначу мехкан, пачхьалкхандахарехъ жигара дакъалацар, цу йукъахъ нохчийн маттахъ йазйинчу литературин произведенешкахъ гайтинчу хъелашца дустарехъ дакъалацар а; экстремизман, дискриминацин муьлхха а кеп тѣцаэцар; адаман дахарехъ тайп-тайпанчу йукъараллин институташа дечу гѣуллакхах кхетар; коьртачу бакъонех, марсонах, гражданинан декхарех, йукъараллин норманех, нохчийн маттахъ йазйинчу литературин произведенешкарчу

масаллийн буха тгехь кхийнчу поликультурни йукъараллехь адамийн вовшашца йолчу йукъаметтигийн бакъонех лаьцна кхетам хилар; цхьаьна тайп-тайпана ггуллакхаш кхочушдан кийча хилар, вовшех кхета, вовшашна гго дан ггертар; ишколан шайн урхаллехь жигара дакъалацар; гуманитарни ггуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Патриотическикхетош-кхиоран:

Нохчийн Республикин пачхьалкхан матто санна нохчийн матто дечу ггуллакхах кхетар; нохчийн мотт, истори а, шен мехкан культура а йовза лаам гучубаккхар; нохчийн маттаца, шен Даймехкан кхиамашца, Илманца, исбаьхьаллица, тгеман хьуьнаршца, халкъан кьинхьегаман кхиамашца, (цу йукъахьисбаьхьаллин произведенешкахь гайтинарш а), мехала йукъаметтигаш йолуш хилар; Нохчийн Республикин символш, пачхьалкхан дезденош, исторически а, Таламан а тгаьхьало, хгюлламаш, тайп-тайпанчу къаьмнийн ламасташ ларар.

Синьобздангаллин кхетош-кхиоран:

ггиллакх-обздангалла къасточу хьелашкахь обздангаллин мехалла а, норманаш а йовзар; шен леларан, цу йукъахь къамел даран а, шегара даьллачун а, ткъа иштта обздангаллин, бакъонийн норманашка хьаьжжина, кхечу адамийн леларан а, цаьргара даьллачун а мах хадо кийча хилар, диначу хгуманан хин йолчу тгаьхьалонах кхетар тидаме а оьцуш; йукъараллехь лело ца доггу ггуллакхаш адамийн леларан норманашца а, бакъонашца а цхьаьна ца доггу ггуллакхаш жигара тгезаэцар; шен а, йукъараллин а меттиган хьелашкахь адаман маршо а, жобпалла а.

Эстетическикхетош-кхиоран:

шен а, кхечу а халкъийн исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепех, ламастех, кхоллараллех кхеташ хилар; исбаьхьаллин эмоцин тгелаткъамах кхетар; зленан а, ша-шен гайтаран а ггирсех санна исбаьхьаллин культурин мехаллех кхетар; даймехкан а, дуьненан а исбаьхьаллин мехаллех кхетар; исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашкахь ша-шен гайтареггертар.

Физическикхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийнхьал а кхиоран:

шен дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, дахаран мехаллех кхетар; шен могошаллина жобпаллехь хилар а, дахаран могошчу кепана тIехъажам хилар а (абхна кхача, гигиенин бакъонаш ларйар, дIанисийина дешаран а, садаIаран а раж; диллина физически жигаралла); тIаьхьенех кхетар, зене марздаларш (спирт малар, цигаьрка озар, наркотикашка марзвалар), физически (а, синIаткъаман а, могошаллина зене йолу кхин тайпа кепаш тIецаэцар; кхерамзаллин бакъонаш ларйар, цу йукъахь ишколан меттан дешаран процессехь интернет-гуонехь кхерамзаллин леларан карадерзарш а; халахетарех а, хийцалуш долчу йукъараллин, хааман, Iаламан хьолех а вола хьуьнар хилар, цу йукъахь шена зеделлачух кхеташ а, кхин дIа йолу Iалашонаш хIиттош а; йемал ца беш, ша а, кхиберш а тIеэца хаар; шен а, кхиболчеран а синхаамийн хьолах кхета хаар, шегара хьал гайтархьама меттан гIирсех нийса пайдаэцар, цу йукъахь нохчийнматтахь йазийнчу литературин произведенешкарчумасалшна тIе а тевжаш; рефлексин карадерзарш кхиор, шегара а, ткъа иштта кхечу стагера а гIалат дала бакъо хилар къобалдар.

Къинхъегаман кхетош-кхиоран:

технологин а, йукъараллин а хъажаман практикинхьесапаш (добзалан, ишколан, гIалин, мехкан дозанехь) кхочушдарехь жигара дакъалаца тIехъажам хилар, цу тайпана гIуллакх дIадоло, план хIотто а, ша кхочушдан а хьуьнар хилар; корматаллаш а, тайп-тайпана къинхъегам а практикехь Iамо дог дар, цу йукъахь Iамочу предметан хаарех пайдаэцаран а, филологаша, журналисташа, йаздархоша бен болх бовзаран а буха тIехь а; къинхъегаме а, къинхъегаман жамIашка а ларам хилар; шен а, йукъараллин а хьашташ тидаме а оьцуш, кхетарца харжар, дешаран, дахаран хьесапийн шен траектори дIахIоттор; хиндолчух долу шен хьесапаш схьадийца хаар.

Экологинкхетош-кхиоран:

гонахарчу декъехь хьесапаш кхочушдархьама йукъараллин а, Iаламан а Iилманийн декъехь долчу хаарех пайдаэцар, дечун план хIоттор, гонахарчарна цунах хила тарлучу тIаьхьалонан мах хадор; экологин проблемех лавцна шена хетарг хьекъале а, нийса а схьаала хаар; экологин культурин тIегIа лакхайаккхар, экологин проблемаш

йаккхий хиларх а, уьш къасто некъаш лаха дезарх а кхетар; гонахарчарна зуламе долу дараш жигара тӀецаэцар, цу йукъахь экологин проблемаш ойбу литературин прозведенеш йовзарца кхиьнарш а; Iаламна, йукъараллина,технолога йукъахь долчу хьелашкахь гражданина а, хьаштхочо а санна айхьа дан дезачух кхетар; экологин хьажаман практикин гӀуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Илманан довзаран мехаллин:

адаман а, Iаламан а, йукъараллин а кхиаран коьртачу низамех, адаман Iаламан а,йукъараллин а гуонаца йолчу уьйрех, меттан кхиаран низамех лаьцначу Илманан кхетамийн вайн заманан къепеца гӀуллакхдарехь кхиар; меттан а, йешаран а культура, йешаран говзалла дуьне довзаран гӀирс санна карайерзор; ишколан меттан дешаран башхаллаш лоруш, лехаман гӀуллакхдаран коьрта хаарш карадерзор; зеделлачух, диначух, тидамех кхетарна тӀехьажам а, шен а, йукъарчу а хьоле кхачаран некъаш кхачаме дало гӀертар а.

Дешаран-методически комплект

I. Йуккъерчу йукъардешаран ишколашна лерина нохчийн меттан Iаматаш:

1. Овхадов М.А., Махмаев Ж.М., Абдулкадырова Р.А. 5, 6-чуй классашна.
2. Овхадов М.А., Абдулкадырова Р.А. 7-чу классана.
3. Джамалханов З.Д., Вагапова Т.М., Эсхаджиев .У., Овхадов М.Р., Абдулкадырова Р.А. 8 – 9-чуй классашна.

II. Нохчийн меттан Iаматашна методически хьехамаш.

III. Диктантийн, изложенийн гуларш. Тайп-тайпана тексташ, тесташ.

IV. Дешаран дошамаш.

V. Белхан тетрадаш.

Дешархо йукъараллина, Iаламан агӀуонан

хийцалучу хьолех воларан:

Йукъараллин зеделларг, коьрта йукъараллин гуллакхаш, йукъараллехь леларан бакъонаш, норманаш, йукъарлонашкахь а, тобанашкахь а йукъараллин дахаран кепаш дешархоша карайерзор, корматаллин гуллакхдарца, ткъа иштта доьзал а, кхечу культурин гуонера нахаца йукъараллин зIе хиларан гурашкахь вовшахтоьхна тобанаш а йукъа а лоцуш; билгал доцчу хьелашкахь зIе хиларан хьашт, кхечеран хаарш а, царна зеделларг а тIеэца кийча хилар; практически гуллакхдарца шена хууш долчун тIегIа лакхадаккхарехь билгал доцчу хьелашкахь даран хьашт хилар, цу йукъахь кхечу нахах Iама хаар а, цхьаьна гуллакхдарехь кхечарна зеделлачух девза гуллакхаш, карадерзарш, керла хаарш тIеэца хаар а; объектх, хиламех лаьцна гипотезаш, цу йукъахь хьалха бевзаш цахилларш а, кхетамаш, ойла кепе йалоран, васташ цхьаьнадалоран говзалла а, керла хаарш а кхио оьшуш хилар а; шен хаарш кьен хиларх кхетар, шен кхиаран хьесап хIоттор; коьртачу кхетамех, терминех, кхиаран концепцин декъехь шена хетачух пайдаэца хаар, экономикин, йукъараллин, Iаламан вовшашца йолу уьйр гучуйаккха а, талла а хаар, гонахарчунна Iаткъам бар, Iалашонашка кхачар, кхайкхамаш а, хила тарлун йаккхий тIаьхьалонаш а эшор тидаме а оьцуш, ша дечун мах хадо хаар;

книгаш йешарехь, къамел дарехь, дахарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, Iаткъамечу хьолах кхета, хуьлучу хийцамийн, церан тIаьхьалонийн мах хадо; Iаткъамечухьолан мах хадо, тIеэцна сацамаш, дараш нисдан; кхераман, тIаьхьалонан мах хадо а, кепе йало а, зеделларг кхио, хIобттинчу хьолехь диканиг лаха хаа; кхиаман гаранти йоцуш, гуллакх дан кийча хила хьуьнар хилар.

Метапредметни жамIаш

Дешаран универсальни довзаран дараш
карадерзор

КоьртамаьIнин дараш:

меттан дакъойн, меттан хиламийн, процессийн ладаме билгалонаш гучуйаха а, билгалйаха а;

меттан дакъош (хиламаш) тайпанашка дІасадекъаран ладаме билгало, жамІдарна а, дустарна а бахъанаш, кхочушйечу анализан критереш къасто; ладамечу билгалоне хъаьжжина, меттан дакъош тайпанашка дІасадекъа; низаме хъаьжжина дерг а, цхъаьнацадогІург а къасточу факташкахъ, хаамашкахъ, тидамашкахъ гучудаккха; низаме хъаьжжина дерг а, цхъаьнацадогІург а гучудаккхаран критереш йала;

хІоттийна дешаран декхар кхочушдарна оьшучу текстан хааман къоьлла гучуйаккха;

меттан процессаш Іаморехъ бахъанин-тІаьхъалонан уьйраш гучуйаха; дедукцин а, индукцин а ойланаш сацарх, тера йогІу ойланаш сацарх пайдаэцарца жамІаш дан; уьйрех лаьцна гипотезаш кепе йало;

текстийн тайп-тайпанчу кепашца, меттан тайп-тайпанчу дакъошца болх барехъ дешаран хъесап кхочушдаран кеп шен лаамехъ харжа, кхочушдаран вариантш йустуш а, гІолехъ вариант хоржуш а, ша билгалйина критереш тидаме оьцуш а.

Коьрталехаман дараш:

хаттарех пайдаэца мотт Іаморехъ хааран лехаман гІирсах санна;

хьолан бакъ долчун а, лууш долчун а йукъара цхъаьнацадогІург гойту хаттарш кепе дало а, долуш дерг а, лобхуш дерг а шен лаамехъ дІахІотто а;

шена хетарг а, кхечарна хетарг а бакъ хиларх лаьцна гипотеза кхолла, шена хетарг а, оила а тІечІагІйан;

дарийн алгоритм хІотто, дешаран хъесапкхочушдарехъ цунах пайдаэца;

меттан дакъойн, процессийн, бахъанин-тІаьхъалонан уьйрийн, объектийн вовшашца йозуш хиларан башхаллаш дІахІитторехъ ша хІоттийнчу планаца жима таллам бан;

лингвистически таллам (эксперимент) барехъ схъаэцначу хааман мегаш хиларан а, бакъхиларан а мах хадо; биначу тидаме, талламе хъаьжжина, жамІаш ша кепе дало; схъаэцна жамІаш бакъхиларан мах хадоран гІирсаш караберзо;

процессийн, хиламийн кхин дІа хила тарлуш долу кхиара, тера догІучу хьелашкахъ церан тІаьхалонаш а билгалйаха, ткъа иштта керлачу хьелашкахъ а, контексташкахъ а церан кхиарах лаьцна шайна хетарг ала.

Хаамца болх бар:

деллачу дешаран хъесапе а, йалийнчу критерешка а хъаьжжина, хаамаш лахарехъ а, схъакъасторехъ а тайп-тайпанчу кепех, гІирсех, жоп дехарх пайдаэца;

тексташкахъ, таблицашкахъ, схемашкахъ белла хаам схъакъасто, талла, къепе бало, хааман кхетам бала, цуънан жамІдан;
чулацамехъ болу хаам бакъ хиларе а, мегаш хиларе а хъабжжина, текстан мах хадорхъама а, дешаран хъесапаш
кхочушдаран Іалашонца обшучу хаамах кхетархъама а ладогІаран а, йешаран а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца;
хІиттийнчу Іалашонашка хъабжжина,цхъана йа масех хъостанера хаамаш схъаэцархъама, жамІдархъама,къепе балорхъама
маьІнин йешарх пайдаэца;
тайп-тайпанчу хаамийн хъостанашкара тера догІу тІечІагІдаршкаро (цхъа ойла, верси бакъйеш йа харцйеш йолу);
хаам луш йолу уггар гІолехъ кеп (текст, презентаци, таблица, схема) ша схъахаржа а, кхочушден хъесапаш, коммуникативни
хІоттаме хъабжжина, чолхе йоцчу схемашца, диаграммашца, кхечу графикица, церан вовшех йозуш хиларца гайта а;
хъехархочо йеллачу йа ша хІоттийнчу критерешца хааман тешаме хиларан мах хадор;
хаамаш къепе бало а, эвсараллица дагахъ латто а.

Дешаран универсальни коммуникативни
дараш карадерзор

ТІекаре:

тІекаренан хъелашка, Іалашонашка хъабжжина, хетарг кхолла а, цунах кхета а, эмоцеш гайта;диалогашкахъ а, дискуссешкахъ
а, барта монологически къамелехъ а,йозанан тексташкахъ а ша (шена хетарг) гайта;
тІекаренан ишарш йаран (дешнашца боцу)гІирсаш бовза, йукъараллин хъаьркийн маьІнех кхета;
къовсаме хъелаш кхолладаларан бахъанаш довза, къовсамаш малбан, дагадовла;
кхечеран дагахъ долчух кхета, къамелхочуьнца лараме хила, хъайн дуьхъалонаш обздачу кепе йерзо;
диалог/дискусси дІайахъарехъ йийцаре йиллинчу темица догІу хаттарш дала а, хъесап кхочушдарна а, дика лаарца йолчу
тІекаренна тІетарна атІехъажийна йолу ойланаш ала а;
шена хетарг диалоган кхечу декъашхошна хетачунна дуьхъалхІотто, башхаллаш а, позицийн тера хилар а гучудаккха;
йиначу меттан анализан, кхочушйинчу лингвистически
экспериментан, талларан, проектан жамІаш нахана гуш-хезаш довзийта;

презентацин Іалашо а, аудиторин башхаллаш а лоруш, кѣамел даран барам ша харжа, цуьнга хѣаьжжина, иллюстрацин материаллах пайдаэцарца барта а, йозанан а тексташ хІитто.

ЦѣхѣаьнагІуллакхдар:

билггал йолу проблема кхочушйарехь тобанца а, ша а бен болх гІолехьхиларх кхета а, цунах пайдаэца а, йуьхьарлаьцна Іалашо кхочушйарехь вовшашца зІе хиларан тобанан кепех пайдаэцар оьшуш хилар билгалдаккха;

цѣхѣаьна гІуллакхдаран Іалашо йуьхьарлаца, цу Іалашоне кхача цѣхѣаьна дараш хІитто: гІуллакх дІасадекѣа, барт бан, цѣхѣаьна бечу белхан процесс а, жамІ а дийцаре дан; масех адамна хетачун жамІ дан, куьйгалла дан, тІедиллар кхочушдан, муьтІахь хила кийча хилар гучудаккха;

цѣхѣаьна бен болх вовшахтохаран план хІотто, шен гІуллакх кѣасто (вовшашца зІе хиларан массо а декѣашхочунна бакѣахѣа хетарг а, церан таронаш а лоруш), тобанан декѣашхошна йукѣахь хѣесапаш дІасадекѣа, белхан тобанийн кепашкахь дакѣалаца (дийцаре диллар, вовших дагавалар, «хьен штурм», кхийерш а);

белхан шен дакѣа кхочушдан, оцудекѣехьлакхарчу жамІашка кхача, тобанан кхечу декѣашхойн дарашца шен дарийн уьйр хилийта;

йукѣарчу балха тІехь ша дакѣалацаран эвсараллин мах хадо вовшашца зІе хиларан декѣашхоша шаьш хІиттийнчу критерешца; жамІаш йуьхьанцарчу хѣесапцаа, тобанан хІора декѣашхочун цу жамІашка кхачоран гІуллакхца адуста, жобпаллин гуо дІасабекѣа а, тобанна хьалха отчет йала кийча хила а.

Дешаран универсальни регулятивни дараш
карадерзор

Ша-шен вовшахтохар:

дешаран а, дахаран а хьелашкахь кхочушйен проблемаш гучуйаха;

сацам баран тайп-тайпана некѣаш довза (ша цѣхамма, тобанехь сацам бар, тобано сацам бар);

хьесап кхочушдаран алгоритм (йа цуьнан дакъа) ша хЮтто, болчу гГирсашка а, шен таронашка а хьаьжжина, дешаран хьесап кхочушдаран кеп къасто, сацаман йеллаварианташ тГечIагIйан;
дарийн планша хЮтто, иза кхочушйарехь оьшу нисдарш йукъадало;
шена хетарг къасто а, шен сацамах жьопаллатГезца а.

Ша-шен таллар:

ша-шен талларан (цу йукъахь къамелан а), ша-шен догдайитаран,рефлексин тайп-тайпана кепаш карайерзо;
дешаран хьолан нийса мах хадо а, иза хийцаран планйало а;
дешаран хьесап кхочушдарехь хила тарлуш йолу халонаш ган а, хийцалучу хьелашна адаптаци йан а;
гГуллакхдаран жамIашка кхачаран (цакхачаран) бахьанех кхето; коммуникативни аьтто цахиларан бахьанех кхета а, уьш ца хилийта хаа а, карадерзийнчу къамелан зеделлачун мах хадо, тГекаренан Iалашонашка а,хьелашка а хьаьжжина, шен къамел нисдан а; тГекаренан Iалашонан а, хьелийн а жамI цхьаьнадаран мах хадо.

Синхаамийн интеллект:

шен а, кхечеран а синхаамаш тГехь урхалла даран хьуьнар кхио;
синхаамаш хиларан бахьанаш гучудаха а, талла а; кхечу стеган дагахь долчух а, цуьнан бахьанех а кхета, къамелан хьал а толлуш; шен синхаамаш гайтаран кеп нисйан.

Ша а, кхиберш а тГезцар:

кхечу стагах а, цунна хетачух а кхеташ хила; ша а, кхиверг а гIалатвала бакьо йолушхиларх кхета;
ша а, кхиберш а,йемал ца беш, тГезцар; цIеначу дагара хила;
гонахарчу дерригенна а Iуналла дан йиш цахиларх кхета.

Предметан жамIаш

5 класс

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьолах а, исбаьхьаллеа кхеташ хила, цунна тешалла деш долу масалш дало.

Лингвистикин коьрта дакъош, меттан а,къамелан а коьрта дакъош довза (аз, морфема, дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени).

Мотта,къамела.

Барта а, йозанан а къамелан, монологан а,диалоган а йукъара башхаллаш билгалйаха;хIора дийнан дахарехь а, дешарна тIехьажийна долу хьесапашкхочушдарехь а къамелан гIуллакхдарантайпанийн башхаллаш тидаме эца.

Дахарехь биначу тидамийн, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тIехь барамехь 5 предложенел кIезиг доцу барта монологически аларш хIитто.

Лингвистически теманашна йолчу диалогехь а (Iамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тIехь йолчу диалогехь/полилогехь а дакъалаца (барамехь 3 репликел кIезиг йоцуш).

Къамелан тайп-тайпанчу функционални-маьIнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллин тексташкаладогIаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: хьажаран, довзийтаран, Iаморан, лехаман.

Барамехь 90 дашал кIезиг йоцу йешна йа ладоьгIна текст барта схьайийца.

Барамехь 140 дашал кIезиг йоцчу ладоьгIначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функционални-маьIнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхета: барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догIу хаттарш хIитто а, царна жобпаш дала а; йозанан кепехь йуьхьанцарчутекстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийта (ма-дарра схьадийцарехь йуьхьанцарчутекстан барам 90 дашал кIезиг хила ца беза; дацдинчусхьадийцарехь – 95 дашал кIезиг хила ца беза).

Iалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжина алар кхоллархьама, меттан гIирсаш къасто.

Йозанехь вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйан, цу йукъахь 80 – 90 дешан барам болу текст тIера схьайазйеш а; 10 – 15 дашах лаьтта дешнийн диктант йазйеш а, хьалха Iамийна нийсайазйаран бакьонаш ларйеш хIоттийнчу

80 – 90 дешан барам болчу йозучу текстан буха тЕхьдиктант йазйеш а; тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэца хаа; бартакъамелехъ а, йозанехъ а къамелан озьдангалла ларйан.

Текст

Текстан коьрта билгалонаш йовза; текст композиционни-маьІнин дакъошка (абзацашка) йекъа; текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосугІирсаш (дешан кепаш, цхьанаораман(гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххьийн цІерметдешнаш, дешан йухаалар) бовза; шен текст (барта а, йозанан а) кхолларехъ оцу хаарех пайдаэца.

Текстан, цуьнан композиционнибашхаллийн маьІнин анализ йан,микротемийн а, абзацийн а масаллакъасто.

Текстан башхалонаш билгалйаха, цуьнан коьрта билгалонашца (тема, коьрта ойла, предложенийн грамматически уьйр, маьІнин цхьаалла, гЕххьа йуьзна хилар) йогІуш хиларе хьаьжжина а; къамелан функциональни-маьІнин тайпанан текст хиларе хьаьжжина а.

Текст кхолларан практикехъ (Іамийнчун барамехъ) текстан коьртачу билгалонех а, къамелан функциональни-маьІнийн башхаллех а, меттан функциональни тайп-тайпаналлех а долчу хаарех пайдаэца.

Текст кхолларан практикехъ текстан (дийцар) коьрта билгалонех долчу хаарех пайдаэца.

Дахарехъ, книгаш йешарехъ зеделлачунна тЕе а тевжаш, тексташ-дийцарш кхолла; чулацаман суьртана тЕе а тевжаш, тексташ кхолла; (цу йукъахъ барамехъ 3 йа цул сов предложенел кЕезиг йоцу сочиненеш-миниатюрал а; барамехъ 60 дашал кЕезиг йоцу классехъ йазйеш йолу сочиненеш а).

Кеп талхийна текст йухаметтахІотто; йуьхьанцарчу текстана тЕе а тевжаш, йухаметтахІоттийна текст нисйан.

ЛадобьІначу а, йешначу а Іилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Іилманан-кхетамейолчу текстийн хаамаш хийцаран хаарш карадерзо: план хІотто (цхьалхе, чолхе) кхин дІа а текстан чулацам барта а, йозанан кепехъ а йухаметтахІотторан Іалашонца; текстан чулацам, цу йукъахъ дийцархочун йуьхъ хуьйцуш а, схьабийца; тайп-тайпанчу хьостанашкара хаам схьахаржа а, цу йукъахъ лингвистически дошамашкара а, справочни литературера а, дешаран гІуллакхдарехъ цунах пайдаэца а.

Йеллачу темехула болу хаам презентацин кепехъ схьагайта.

Шен/кхечу дешархоша кхоьллина тексташ церан чулацам кхачаме балоран Іалашонца тайан (бакъ йолу материал таллар, текстан йуьхьанцара маьІнин анализ – маьІнин цхьаалла, дозуш хилар, хаамаш хилар).

Меттан функционални тайпанаш

Буйцучу меттан, функционални стилийн, исбаъхьаллин литературин меттан башхаллех лаьцнайукъара кхетам хила.

Меттан система

Фонетика.Графика.Орфоэпи

Аьзнийн башхалонаш билгалйаха; озана а, элпана йукъарчу башхаллех кхета, аьзнийн системин башхалонаш билгалйаха.

Зевне а, къора а мукъаза аьзнаш, деха а, доца а мукъа аьзнаш хазарехъ къасто а, нийса дIаала а.

Дешнаш дешдакъошка декъа а, уьш нийса дIаала а. Оьрсийн маттара тIеэцна дешнаш аларехъ нохчийн меттан аьзнийн къепено а, интонацино а тIеIаткъам барца кхоллалуш йолу акцент дIайаккха.

Барта а, йозанца а дешан фонетически къастам бан.

Дешнаш аларан а, нийсайаздаран а практикехъ фонетикех, графикех, орфоэпех долчу хаарех пайдаэца.

Орфографи

Нийсайаздаран практикехъ орфографех долчу хаарех

пайдаэца (цу йукъахъ ду й элпан а, къасторан ь, ь хьаьркийн а нийсайаздарх долу хаарш а).

Лексикологи

Дешан лексически маьIна къасто.

Къамелехъ цхьа маьIна долчу а, дукха маьIнашдолчу а дешнех нийсачу а, тIедеанчу а маьIнехъ пайдаэца.

Синонимаш, антонимаш, омонимаш йовза.

Лексически дошамех пайдаэца хаа (маьIнин дошамах, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамех).

Цена нохчийн а, тЕэцна а дешнаш довза.

Къамелехь дешнех, церан лексически цхъаьнадар тидаме а оьцуш, пайдаэца,

Фразеологи

Фразеологизмаш йовза. Фразеологизмийн маьІна дийца, уьш синонимашца а, йукъарчу дешнийн цхъаьнакхетаршца а хийца.

Къамелехь фразеологически карчамех пайдаэца, пайдаэцаран гуо, тЕкаренан хьелаштидаме а оьцуш.

Дешнийн лексически анализ йан (Іамийнчун барамехь).

Дешан хІоттам а, дошкхолладалар а

Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхьалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схъакъасто.

Цхъанаораман (гергара) дешнаш харжа а, къасто а.

Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро.

Схъадевлла а, схъадовлаза а долчу дешнийн лардаш къасто.

Дошкхолладаларан коьрта кепаш, дешнийн кхолладаларан зІенаш къасто.

Дешхьалхенан а, суффиксан а гІоьнца а, ткъа иштта лардаш вовшахкхетарца а дешнаш кхолла.

Дешнийн морфемни анализ йан.

Чолхе дацдина дешнаш нийса дІаала а, царах нийса пайдаэца а.

Морфологи. Къамелан оьздангалла. Орфографи

Морфологин коьрта кхетамаш бовза.

Коьртачу къамелан дакъойн ладаме билгалонаш хаа.

Дешнийн лексико-грамматически тайпанех санна къамелан дакъойх, дешан грамматически маьІнех, нохчийн маттахь дешарна тЕхъажийна хьесапаш кхочушдарна леринчу къамелан дакъойн къепех долчу хаарех пайдаэца.

Къамел дарехь а, тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а морфологех долчу хаарех пайдаэца.

Цердош

Цердош къамелан дакъа санна довза, йукъарчу маъне а, хаттаре а хъаьжжина; цуьнан грамматически билгалонаш, синтаксически гӀуллакх къасто; къамелехь цо дечу гӀуллакхах кхето.

Цердешнийн дукхаллин терахьан кепаш нийса кхолла а, къамелехь царах пайдаэца а. Долахь а, йукъара а цердешнашкъасто а, къамелехь царах нийса пайдаэца а.

Цердешнийн грамматически классаш йовза.

1-, 2-, 3-, 4-чуй легарехь долчу цердешнийн оьшучу дожаран кеп нийса кхолла а, къамелехь цунах пайдаэца а.

Цердешнийн нийсайаздаран норманаш (цу йукъахь цердешнашца ца нийсайаздаран норма а) ларйан.

Цердешнашна морфологически къастам бан.

Оьрсийн маттацадуюстича, нохчийн маттахь цердешнийн башхаллех кхета.

Синтаксис. Къамелан оьздангалла. Пунктуаци

Синтаксисан дакъош довза (дешнийн цхъаьнакхетар а, предложени а); предложенера дешнийн цхъаьнакхетарш къасто; коьртачу дешан морфологически билгалонашка хъаьжжина, дешнийн цхъаьнакхетарийн тайпанаш довза (цӀеран, хандешан); дешнийн цхъаьнакхетаршна а, цхъалхечу предложенешна а синтаксически анализ йан; чолхечу предложенешна пунктуационни анализ йан (Ӏамийнчун барамехь); тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а,къамел дарехь а синтаксисах, пунктуацех долчу хаарех пайдаэца.

Чолхейовлаза йолу цхъалхе предложенеш йовза;

цхъанатайпанчу меженашца чолхейевлла цхъалхе предложенеш, цхъанатайпанчу меженашца йукъара дош долу а, тӀедерзарцайоьлу а предложенеш а чулоцуш; аларан Ӏалашонехъаьжжина (дийцаран, тӀедожоран, хаттаран), эмоцин билгалоне хъаьжжина (айдаран, айдаран йоцу), грамматически лардийн масаллехъаьжжина (цхъалхе, чолхе), коьртаза меженаш хиларе хъаьжжина (йаьржина, йаржаза),предложенеш йовза; предложенин коьрта а (грамматически лард), коьртаза а меженаш къасто (Ӏамийнчун барамехь).

Диалогически а, монологически акъамелехъ, кехат тЕхъ, дАкъхайкхорехъ, и.д.кх. тЕдерзарх пайдаэца. Предложенехъ тЕдерзар а, подлежащи а вовшах къасто. Сацаран хъаьркаш хИтторах кхето.

тЕдерзарца, цхъанатайпанчу меженашца, цхъанатайпанчу меженашца йукъара дош долчу предложенешкахъ; ма-дарра къамелаца йолчу предложенешкахъ; хуттургаш йолчу а, хуттургаш йоцчу а уьйраца дозуш долчу дакъойх лаьттачу чолхечу предложенешкахъ сацаран хъаьркаш хИтторан пунктуационни норманаш йозанехъ ларйан; йозанехъ диалог кечйан.

6 класс

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, нохчийн

историн, культурин синъобздангалле кхачоран гИрс а санна нохчийн матто дечу гУллакхан башхалонаш билгалйаха.

Нохчийн литературинматтах лаьцна кхетам хила.

Мотта,къамела

Дахарехъ биначу тидамийн, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тЕхъ барамехъ 6 предложенел кЕзиг доцу барта монологически аларш хИтто (монолог-суртхЮттор, монолог-дийцар, монолог-ойлайар); лингвистически темина болчу хаамца къамел дан.

Барамехъ 4 репликел кЕзиг йоцчу диалогехъ (гУллакх дан дагадаийтар, вовшех дагабовлар)дакъалаца.

Къамелан тайп-тайпанчу функционални-маЪИнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллин тексташкаладогIаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: харжаман, довзийтаран, дуюхенгара. Йешаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: хъажаран, довзийтаран, Iаморан, лехаман.

Барамехъ 100 дашалкЕзиг йоцу ладоьгIна йа йешна текст барта схъайийца.

Барамехъ 160 дашал кЕзиг йоцчу ладоьгIначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функционални-маЪИнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхета: барта а, йозанехъ а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха;

текстан чулацамца догІу хаттарш хІитто а, царна жобпаш дала а; барта къамелехъ а, йозанан кепехъ къамелан тайп-тайпанчу функционални-маѠнин тайпанийн йешначу Іилманан-дешаран, исбаъхъаллин текстийн чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийта (ма-дарра схъадийцарехъ йуъхъанцарчутекстан барам барам 130 дашал кІезиг хила ца беза; дацдинчу схъадийцарехъ –135 дашал кІезиг хила ца беза).

Къамелан хъелашка хъаъжжина, лексически гІирсаш къасто; шен а, кхечун а къамелан мах хадо, нийсачу а, догІуш долчу а, исбаъхъаллин а дешнех пайдаэцаре терра; маѠнийн дошамех пайдаэца.

Йозанехъ а, барта къамелехъ а вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйан, цу йукъахъ 90 – 100 дешан барам болу текст тІера схъайазйеш а; 15 – 20 дашах лаьтта дешнийн диктант йазйеш а, хъалха Іамийна нийсайазйаран бакъонаш ларйеш хІоттийначу 90 – 100 дешан барам болчу йозучу текстан буха тІехъдиктантйазйеш а; бартакъамелехъ а, йозанехъ а къамелан оздангалла ларйан.

Текст

Текстан анализ йан, цуьнан коьртачу билгалонашца йогІуш; иза къамеланфункционални-маѠнинтайпа хиларе хъаъжжина.

Къамелантайп-тайпанчу функционални-маѠнинтайпанийн текстийн башхалонаш билгалйаха; къамелан тайпа санна суртхІотторан башхалонаш билгалйаха (адаман куьцан, хІусаман, Іаламан, меттиган, даран суртхІоттор).

Текстехъ предложенеш вовшахтосу гІирсаш гучубаха.

Тайп-тайпанчукепийн анализ кхочушйарехъ а, къамел дарехъ акъамелан функционални-маѠнин тайпанех долчу хаарех пайдаэца; шен текст кхолларехъ текстан коьртачу билгалонех долчу хаарех пайдаэца.

Текстан, цуьнан композиционибашхаллийн маѠнин анализ йан,микротемийн а, абзацийн а масаллакъасто.

Къамелан тайп-тайпана функционални-маѠнин тайпанийн тексташ кхолла (дийцар, адаман куьцан, хІусаман, Іаламан, меттиган, даран суртхІоттор), книгаш йешарехъ, дахарехъ зеделлачунна, исбаъхъаллин кхоллараллина тІе а тевжаш (цу йукъахъ барамехъ 5 йа цул сов предложенел кІезиг йоцу сочиненеш-миниатюрараш а; сочиненин функционални тайпанца а, жанраца а, темин башхаллица а йогІуш, барамехъ 80 дашал кІезиг йоцу классехъ йазйеш йолу сочиненеш а).

Текстан хаамаш хийцаран хаарш карадерзо: кхин дІатекстан чулацам барта а, йозанан а кепехъ йухаметтахІотторан Іалашонца йешначу текстан план хІотто (цхъалхе, чолхе; цІеран, хаттаран); ладоьгІначу а, йешначу а текстехъ коьрта а,

коъртаза а хаам гучубаккха; тайп-тайпанчу хьостанашкара, цу йукъахь лингвистически дошамашкара а, справочни литературера а, хаам схьахаржа а, дешаран г'уллакхдарехь цунах пайдаэца а.

Йеллачу темина презентацин кепехь хаамсхьагайта.

Ладобг'начу йа йешначу Илманан-дешаран текстан чулацам таблицин, схемин кепехь схьагайта; таблицин, схемин чулацам текстан кепехь схьагайта.

Вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш йовзарна т'е а тевжаш, шен тексташ тайан.

Меттан функционални тайпанаш

Къамелан г'уллакхан стилан, къамелан Илманан стилан башхалонашбилгалйаха; Илманан хаам а, дошаманстатья а х'отторан лехамаш бийца; меттан а, жанрийн а тайп-тайпанчу функционални тайпанех йолчу тексташна анализ йан (дийцар, д'ахьедар, расписка; дошаман статья, Илманан хаам).

Тайп-тайпанчукепийн меттананализ кхочушйарехь а, къамел дарехь а г'уллакхан, Илманан стилех долчу хаарех пайдаэца.

Меттан система

Морфологи. Къамелан оздангалла. Орфографи

Морфологин коърта кхетамаш бовза. Къамелан дакъойн ладаме билгалонаш хаа. Коърта къамелан дакъош а, церан кепаш а йовза.

Билгалдош

Билгалдешан йукъара грамматически маъ'на, морфологически билгалонаш, синтаксически г'уллакх къасто; къамелехь цо дечу г'уллакхах кхето; маъ'не а,грамматическибилгалонашка хьаъжжина, билгалдешан мухаллин, йукъаметтигаллин тайпанаш къасто.

Цхьаллин а, дукхаллин а терахьехь долчу билгалдешнийн дожарийн чаккхенаш нийса ала а, йазйан а.Йеллачу морфологически билгалонашка хьабжжина, билгалдешнаш тайпанашка декъа.

Мухаллин билгалдешнийн даржаш нийса кхолла.

Билгалдешнаш терахьашца а, классашца а хийца.

1-, 2-чуй легарехь долчу билгалдешнийн обьшуш йолу дожаран кеп, контекстаца хила ма-йеззара, нийса кхолла а, къамелехь цунах пайдаэца а.

Билгалдешнийн дошкхолладаларан норманаш, билгалдешнийн аларан норманаш ларйан.

Билгалдешнашна морфологически къастам бан.

Терахьдош

Терахьдешан йукъара грамматически маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш къасто. Масаллин маъІна долчу кхечу къамелан дакъойн дешнех терахьдешнаш къасто. Масаллин а, дакъойн а терахьдешнаш нийса ала а, йаздан а; къамелехь царех тайп-тайпанчу дожарийн кепехь пайдаэца. РогІаллин а, гулдаран а терахьдешнех къамелехь нийса пайдаэца. ХІоттаме хьабжжина, терахьдешнийн тайпанаш къасто.

Терахьдешнаш легадан хаа а, церан легаран, дошкхолладаларан, синтаксически функцийн башхаллаш билгалйаха а; Илманан тексташкахь, гІуллакхан къамелехь терахьдешнех пайдаэцаран башхаллаш,къамелехь цара дечу гІуллакхан башхалонаш билгалйаха.

Терахьдешнийн нийсайаздаран норманаш ларйан.

Терахьдешнашна морфологически къастам бан.

Оьрсийн маттаца дуьстича, нохчийн маттахь терахьдешан башхаллах кхета.

Церметдош

Церметдешнаш довза; йукъара грамматически маъІна къасто; церметдешнийн тайпанаш къасто; церметдешнаш легадан хаа;церан легаран, дошкхолладаларан, синтаксически функцийн, къамелехь цара дечу гІуллакхан башхаллаш билгалйаха.

Йеллачу морфологически билгалонашка хъаьжжина, цѣрметдешнаш тайпанашка декъа.

Цѣрниг а, лач а дожаршкахъ йаххыйн цѣрметдешнийн масалш дало. Предложенешкахъ дацаран а, къастамза а цѣрметдешнех пайдаэца.

Цѣрметдешнашна морфологически къастам бан.

Литературин метган стилаш а, нийсайаздаран норманаш а ларйеш, предложенешкахъ цѣрметдешнех пайдаэца хаа.

Хандош

Хандешан йукъара грамматически маьІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш къасто; къамелехъ цо дечу гѣуллакхах кхето.

Хандешан инфинитиван (билгалзачу кепан) грамматически билгалонаш йийца, цуьнан лард схъакъасто.

Грамматически билгалонашка а, маьІне а хъаьжжина, карарчу, йаханчу, йогѣучу хенан хандешнаш къасто. Карарчу хенан хандешнийн нийсайаздаран норманаш ларйан; йаханчу хенан кепаш нийса кхолла а, йазйан а. Йогѣучу хенан кепаш нийса кхолла а, йазйан а.

Хандешан цхъаллин а, дукхазаллин а кепаш къасто.

Терахъашца а, классан гайтамашца а хийцалуш долчу хандешнех предложенешкахъ пайдаэца.

Хандешнашна морфологически къастам бан (Іамийнчун барамехъ).

7 класс

Маттах лаьцна йукъара кхетам

Кхуьуш болчу хиламах санна маттах кхетам хила. Къоман метган а, культурун а, историн а уьйрах кхета (масалш дало).

Мотт а, къамел а

Тидамийн, шен битамийн, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетамелитература йешаран буха тӀехь барамехь 7 предложенел кӀезиг доцу барта монологически аларш хӀитто (монолог-суртхӀоттор, монолог-ойлайар, монолог-дийцар); Илманан хаамах лаьцна къамел дан.

Лингвистически теманашна а (Тамийнчун барамехь),

дахарехь биначу тидамийн буха тӀехьӀолчу теманашна а барамехь 5 репликел кӀезиг йоцчу диалогехь дакъалаца.

Диалоган тайп-тайпана кепаш карайерзо: диалог – хаамах жоп дехар, диалог – хаам бар.

Къамелан тайп-тайпанчу функционални-маьӀнин тайпанийн публицистикин тексташка ладогӀаран тайп-тайпана кепаш карайерзо(харжаман, довзийтаран, дуьхенгара).

Йешаран тайп-тайпана кепашкарайерзо: хьажаран, Таморан, довзийтаран, лехаман.

Барамехь 110 дашал кӀезиг йоцу ладогӀна йа йешна текст барта схьайийца хаа.

Барамехь 190 дашал кӀезиг йоцчу ладогӀначу а, йешначу а публицистикин текстийн (ойлайар-тӀечӀагӀдар, ойлайар-кхетор, ойлайар-дийцар) чулацамах кхета: барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догӀу хаттарш хӀитто а, царна жобпаш дала а; барта а, йозанан кепехь а ладогӀначу публицистикин текстийн чулацам ма-барра а, бацбина а, хоржуш а бовзийта (ма-дарра схьадийцарехь

йуьхьанцарчу текстан барам 170 дашал кӀезиг хила ца беза; дацдинчу а, харжаман а схьадийцарехь –180 дашал кӀезиг хила ца беза).

Талашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжинаалар кхоллархьама, меттан гӀирсаш нийса къасто.

Йозанехь а, барта къамелехь а вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларӀан, цу йукьахь 100 – 110 дешан барам болу текст тӀера схьайазйеш а; 20 – 25 дешан барамболу дешнийн диктант йазйеш а; хьалха Тамийна нийсайазйаран бакьонаш ларӀеш хӀоттийначу 100 – 110 дешан барам болчу йозучу текстан буха тӀехьдиктант йазйеш а; йозанехь къамелан оздангаллин бакьонаш ларӀан.

Текст

Текстан анализ йан, цуьнан коьртачу билгалонашца йогӀуш; текстан дӀахӀоттам а, абзацашка йекьаран башхаллаш а, текстера меттансуртхӀотторангӀирсаш а гучубаха.

Текстан маънин а, цуьнан композиционнибашхаллийна анализ йан,микротемийн а, абзацийн а масаллакъасто.

Текстан предложенийн, дакъойн уйран лексически а,грамматически а гирсашгучубаха.

Дахарехъ, книгаш йешарехъ зеделлачунна, исбаъхъаллин кхоллараллина те а тевжаш, къамелан тайп-тайпана функциональни-маънин тайпанийн тексташ кхолла (цу йукъахъ барамехъ 6 йа цул сов предложенел кезиг йоцу сочиненеш-миниатюраш;сочиненин стилаца а, жанраца а,темин башхаллица а йоглуш, барамехъ120 дашал кезиг йоцуклассехъ йазйеш йолу сочиненеш).

Текстан хаамаш хийцаран хаарш карадерзо: кхин датекустан чулацам барта а, йозанан а кепехъ йухаметтахлотторан Иалашонца йешначу текстан план хотто (цхъалхе, чолхе; церан, хаттаран, тезисан); текстехъ коьрта а, коьртаза а хаам гучубаккха; дийцархочун йуьхъ хуьйцуш, текстан чулацам схъабийца; текстан хаамашхийцаран кепех пайдаэца; тайп-тайпанчу хьостанашкара, цу йукъахъ лингвистически дошамашкара а, справочни литературера а, хаам схъахаржа а, дешаран гуллакхехъ цунах пайдаэца а.

Йеллачу темехула болу хаам презентацин кепехъ схъагайта.

Илманан-дешаран текстан чулацам таблицин, схемин кепехъ схъагайта; таблицин, схемин чулацам текстан кепехъ схъагайта. Тексташ тайан: йуьхъанцара а, тайина а тексташ дуьхъ-дуьхъалхитто;вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш хаарна те а тевжаш, шен тексташ, церан чулацам а, кепаш а кхачаме йалоран Иалашонца, тайан.

Меттан функциональни тайпанаш

Меттан функциональнитайпанийн башхалонашбилгалйаха: буьйцу мотта, функциональнистилаша (Илманан, публицистикин, гуллакхан), исбаъхъаллин литературин мотт.

Публицистикин стилан а (цу йукъахъ пайдаэцаран гуо а, функцеш а),публицистикинстиলেখъ йолчу тексташкахъметтан суртхлотторангирсех пайдаэцаран а, публицистикинстиলেখътексташхитторан норманийн а башхаллаш, жанрийн башхаллаш (интервью, репортаж, йоза) билгалйаха.

Интервьюн, репортажан, йозананжанрехъ публицистикин стилантексташ кхолла; гуллакхан кехаташ кечдан.

Публицистикин стилантексташхиттораннорманаш хаа.

Гуллакхан стилан башхаллашбилгалйаха (цу йукъахъ пайдаэцаран гуо, функцеш,меттанбашхаллаш).

Тайп-тайпанчукепийн меттананализ кхочушйарехъ а, къамел дарехъ аметтанфункциональнитайпанехдолчу хаарехпайдаэца.

Меттан система

Морфологи. Къамелан оздангалла

Коьрта а, гҮллакхан а къамелан дакъойн дешнаш къасто, Хандешан йукъара грамматически маъна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш къасто.

Коьртачу къамелан дакъойн дешнийн морфологически анализ йан.

Хандош

Хандош къамелан дакъа санна билгалдаккха, шен маъне а, грамматически билгалонашка а хъаьжжина; цуьнан синтаксически гҮллакх къасто.

Хандешан спряженеш билгалйаха, хандешнаш спряженешцахийца хаа.

Кхечуьнга довлу а, ца довлу а хандешнаш довза.

Билгала, бехкаман, лааран, тедожоран саттамашкахь долу хандешнаш каро а, билгалдаха а, къамелехь царах нийса пайдаэца а; тедожоран саттамехь хандашца долу аларш интонацицанийса кечдан.

Хандешан латтамийн а, хаттаран а кепаш къасто хаа; оьрсийн маттацадуьстича, нохчийн маттахь хандешан башхаллех кхета.

Хандешнашца дацаран дакъалгаш (ца, ма) нийсайаздаран бакъонах пайдаэца.

Хандешнашна морфологически къастам бан.

Причасти

Хандешан кепан санна причастин башхалонаш билгалйаха. Причастехь хандешан а, билгалдешан а билгалонаш къасто.

Причастеш легайан. Карарчу а, йаханчу а, йогучу а хенан причастийн дожарийн чаккхенаш нийсайазйаран а, причастешца ца нийсайаздаран а бакъонех пайдаэца.

Лааме а, лаамаза а причастеш къасто а, къамелехь царах пайдаэца хаа а.

Причастийн морфологически анализйан, оцу хаарех къамелехь пайдаэца.

Причасти дозуш долу доша долуш, дешнийн цхъаьнакхетарш хIитто. Причастин карчамаш кхолла.

Причастин карчамца йолчу предложенешкахъ нийса сацаран хъаьркаш хIитто.

Причастин карчамашца йолу предложенеш нийсайазйаран карадерзарш кхачаме дало. Предложенехъ причастин гIуллакх къасто.

Дешнийн цхъаьнакхетаршкахъ (прич.+цIерд.) бартбаран уьйр нийса къасто.

Деепричасти

Хандешан кепан санна деепричастин башхалонашбилгалйаха. Деепричастехъ хандешан а, куцдешан а билгалонаш къасто. Карарчу а, йаханчу а, йогIучу а хенан деепричастеш кхолла.

Къамелехъ йогIучохъ деепричастех пайдаэца.

Деепричастийн морфологически анализйан, оцу хаарех къамелехъ пайдаэца.

Деепричастин карчам кхолла. Предложенехъ деепричастин гIуллакх къасто. Деепричастин карчамехъ коьрта дош, деепричастих дозуш долу дешнаш схъакъасто, ткъа иштта деепричастин карчам шех бозуш долу хандош схъалаха; деепричастех къамелехъ пайдаэца.

Деепричастешца а, деепричастин карчамашца а предложенеш нийса хIитто.

Деепричастица а, деепричастин карчамца а йолчу предложенешкахъ нийса сацаран хъаьркаш хIитто.

Деепричастешца ца дакъалг нийсайаздаран бакъонах пайдаэца.

Масдар

Масдар хандешан кеп санна билгалдаккха, шен маьIне а, грамматически билгалонашка хъаьжжина; цуьнан синтаксически гIуллакх къасто.

Предложенешкахъ масдарех нийса пайдаэца хаа. Масдаран дожарийн кепаш нийсайазйар кхачаме йало.

Къамелан тайп-тайпанчу кепашка а, стилашка а хъаьжжина, дозучу къамелехъ масдаран карчамех пайдаэца.

Масдаран карчамца йолчу предложенехъ нийса сацаран хъаьркаш хIитто.

Масдарца ца нийсайаздаран бакьонах пайдаэца.

Куцдош

Къамелехъ куцдешнаш довза. Куцдешнийн йукъара грамматически маьІна къасто; маьІне хъаьжжина, куцдешнийн тайпанаш къасто; куцдешнаш кхолладаларан, церан синтаксически билгалонийн, къамелехъ цо дечу гІуллакхан башхаллаш билгалйаха.

Куцдешнийн даржаш кхолладаларан, куцдешнаш аларан норманаш ларйан.

Куцдешнашнаморфологически къастам бан.

Куцдешнаш цхъаьна а, къаьстина а, дефисца а йаздаран бакьонех пайдаэца.

ГІуллакхан къамелан дакъош

ГІуллакхан къамелан дакъойн йукъара билгалонаш йийца; коьрта къамелан дакъойх уыш къаьсташ хиларх кхето.

ДештІаьхъе

Къамелехъ дештІаьхъенех пайдаэца, тайп-тайпанчу дожаршкахъ долчу цІердешнашца а, цІерметдешнашца а цхъаьнайогІуш.

МаьІне хъаьжжина, дештІаьхъенийн тайпанаш билгалдаха.

ДештІаьхъенаш нийсайазйаран норманаш ларйан.

Хуттург

ГІуллакхан къамелан декъан санна хуттурган башхалонаш билгалйаха; маьІне, хІоттаме хъаьжжина, хуттургийн тайпанаш билгалдаха; предложенин цхъанатайпана меженаш а, чолхечу предложенийн дакъош а вовшахтосу гІирсаш санна текстехъ цо ден гІуллакх довзийта.

Къамелехъ хуттургех пайдаэца, церан маьІне а, стилистикин башхаллашка а хъаьжжина; хуттургаш нийсайазйаран, хуттургашца йолчу чолхечу предложенешкахъ сацаран хъаьркаш хІитторан, а, йа хуттургашца йолчу предложенешкахъ сацаран хъаьркаш хІитторан норманаш ларйан.

Хуттургех-синонимех пайдаэца.

Хуттургийн морфологически анализян, оцу хаарех къамелехъ пайдаэца.

Дакъалг

Гуллакхан къамелан декъан санна дакъалган башхалонаш билгалйаха; маъІне хъаъжжина, дакъалгийн тайпанаш билгалдаха; дешан а, текстан а шатайпа маъІна довзийтарехъ, хандешан кепаш кхоллайаларехъ цо ден гуллакх довзийта; дакъалгашца йолчу предложенийн интонацин башхаллех кхета.

Къамелехъ хуттургех пайдаэца, церан маъІне а, стилистикин билгалоне а хъаъжжина; дакъалгаш нийсайазйаран норманаш ларйан.

Дакъалгийн морфологически анализян, оцу хаарех къамелехъ пайдаэца.

Айдардош

Дешнийн шатайпанчу тобанан санна айдардешан башхалонаш билгалйаха; маъІне хъаъжжина, айдардешнийн тайпанаш билгалдаха; къамелехъ айдардешан гуллакх довзийта. Азтардаран дешнийн башхаллаш а, къамелехъ, исбаъхьаллин литературехъ царах пайдаэцар а билгалдаккха.

Айдардешнийн морфологически анализян, оцу хаарех къамелехъ пайдаэца.

Айдардешнашца йолчу предложенешкахъ сацаран хъаъркаш хитторан норманаш ларйан.

8 класс

Маттах лаьцна йукъара кхетам

Кавказан къаьмнийн меттанех цхьаннах санна нохчийн маттах кхетам хила.

Мотт а, къамел а

Дахарехъ биначу тидамийн, шен битамийн, Илманан-дешаран, исбаъхъаллин, Илманан-кхетаме йолу, публицистикин литература йешаран буха тӀехъ барамехъ 8 предложенелкӀезиг доцу барта монологически аларш хӀитто (монолог-суртхӀоттор, монолог-ойлайар, монолог-дийцар); Илманан хаамах лаьцна къамел дан.

Лингвистически теманашна а (Іамийнчун барамехъ), дахарехъ биначу тидамийн буха тӀехъ йолчу теманашна а барамехъ 6 репликелкӀезиг йоцчу диалогехъ дакъалаца.

Къамелан тайп-тайпанчу функционални-маӀнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаъхъаллин, публицистикин тексташка ладогӀаран тайп-тайпана кепаш(харжаман, довзийтаран, дуьхенгара) карайерзо.

Йешаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: хъажаран, довзийтаран, Іаморан, лехаман.

Барамехъ 120 дашалкӀезиг йоцуйешна йа ладогӀна текст барта схъайийца.

Барамехъ 230 дашал кӀезиг йоцчу къамелан тайп-тайпанчу функционални-маӀнин тайпанийн йешначу а, ладогӀначу а Іилманан-дешаран, исбаъхъаллин, публицистикин текстийн чулацамах кхета: къамелан тайп-тайпанчу функционални-маӀнин тайпанийн йешначу а, ладогӀначу а Іилманан-дешаран, исбаъхъаллин, публицистикин текстийн чулацам ма-барра, бацбина, хоржуш барта а, йозанан а кепехъ схъабийца; (ма-дарра схъадийцарехъ йуьхъанцарчу текстан барам 210 дашал кӀезиг хила ца беза; дацдина а, харжаман а схъадийцарехъ – 230 дашал кӀезиг хила ца беза).

Іалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хъаьжжина алар кхоллархъама, меттан гӀирсаш къасто.

Йозанехъ а, барта къамелехъ а вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларӀан, цу йукъахъ 110 – 120 дешан барам болу текст тӀера схъайазйеш а; 25 – 30 дешан барам болу дешнийн диктант йазйеш а; хъалха Іамийна нийсайазйаран бакъонаш ларӀеш хӀоттийнчу 110 – 120 дешан барам болчу йозучу текстан буха тӀехъдиктант йазйеш а;

йозанехъ къамелан оздангаллин бакъонаш ларӀан; къамелехъ бӀаьцах а, уьшарех а пайдаэцаран башхаллех кхета; къамелан оздангаллин барам къоман башхаллашца боьзна хиларх кхето; барта къамелехъ а, йозанехъ а нохчийн къамелан оздангаллин бакъонаш ларӀан.

Текст

Текстан анализ йан, цуьнан коьртачу билгалонашца йогӀуш: темица, коьртачу ойланца, предложенийн грамматически уьйраца, маӀнин цхьааллица, гӀеххьа йуьзна хиларца; текстехь предложенеш вовшахтосу некъаш а, гӀирсаш а гайта; текстан анализ йан, къамелан функционални-маӀнин тайпанан текст хиларе хьаьжжина; текстехь меттан суртхӀотторан гӀирсаш талла.

Къамелан тайп-тайпанчу функционални-маӀнин тайпанийн тексташ йовза; меттан а, жанрийн а тайп-тайпанчу функционални тайпанийн тексташ талла; меттан тайп-тайпана анализ кхочушйарехь а, къамелехь а оцу хаарех пайдаэца. Дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна, исбаьхьаллин кхоллараллина тӀе а тевжаш, къамелан тайп-тайпана функционални-маӀнин тайпанийн тексташ кхолла (цу йукъахь барамехь 7 йа цул сов предложенел кӀезиг йоцу сочиненеш-миниатюраш; сочиненин стилаца а, жанраца а, темин башхаллица а йогӀуш, барамехь 160 дашал кӀезиг йоцу классехь йазйеш йолу сочиненеш).

Текстан хаамаш хийцаран хаарш карадерзо: тезисаш, конспект кхолла; тайп-тайпанчу хьостанашкара, цу йукъахь лингвистически дошамашкара а, справочни литературера а, хаам схьахаржа, дешаран гӀуллакхехь цунах пайдаэца.

Йеллачу темехула болу хаам презентацин кепехь схьагайта.

ЛадоьгӀначу йа йешначу Илманан-дешаран текстан чулацам таблицин, схемин кепехь схьагайта; таблицин, схемин чулацам текстан кепехь схьагайта.

Тексташ тайан: шен/кхечу дешархоша кхоьллина тексташ церан чулацам а, кеп а кхачаме йалоран Иалашонца; йуьхьанцара а, тайина а тексташ дуьхь-дуьхьалхӀитто.

Меттан функционални тайпанаш

ГӀуллакхан стилан а (дӀахьедар, кхеторан кехат, автобиографи, характеристика), Илманан стилан а, Илманан стилан коьртачу жанрийн а (реферат, Илманан тема доклад) башхаллаш билгалйаха, текстехь тайп-тайпанчу функционални тайпанийн цхьаьнадар а, текстехь предложенеш вовшахтосу гӀирсаш а гучубаха.

ГӀуллакхан стилан (дӀахьедар, кхеторан кехат, автобиографи, характеристика), публицистикин жанрийн тексташ кхолла; гӀуллакхан кехаташ кечдан.

Иалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжина алар кхоллархьама, меттан гӀирсаш къасто.

Меттан система

Синтаксис. Къамелан оздангалла. Пунктуаци

Синтаксисах лингвистикин декъах санна кхетам хилар.

Дешнийн цхъаьнакхетарш а, предложенеш а синтаксисан дакъош санна довза.

Сацаран хъаьркийн функцеш къасто.

Дешнийн цхъаьнакхетар

Коьртачу дешан морфологически билгалонашка хъаьжжина, дешнийн цхъаьнакхетарш довза: цӀеран, хандешан; дешнийн цхъаьнакхетарехь карарчу уьйран тайпа билгалдаккха: бартбар, урхалла, тӀетовжар.

Дешнийн цхъаьнакхетарш хӀитторан норманех пайдаэца. Урхаллехь а, бартбарехь а дозуш долчу дешан кепах нийса пайдаэца.

Дешнийн цхъаьнакхетарийн синтаксическианализан.

Предложени

Предложенин а, барта, йозанан къамелехь предложени кечӀаран гӀирсан а коьртачу билгалонийн башхалонаш билгалйаха; сацаран хъаьркийн функцеш къасто.

Аларан Ӏалашоне, эмоцин билгалоне хъаьжжина, предложенеш йовза, церан интонацин а, маӀнин а башхаллаш, тӀедожоран предложенешкахь хъадар гайтаранметтан кепаш билгалйаха; публицистикин стилан тексташкахь риторически айдарх, схъадийцаран хаттаран-жобпийн кепех пайдаэца.

Грамматически лардийн масалле хъаьжжина, предложенеш йовза; подлежащихиларан кепаш, сказуемин тайпанаш а (хандешан цхӀалхе, хандешан хӀоттаман, цӀеранхӀоттаман),сказуеминхиларанкепаша.

Подлежащий, сказуеминий йукъахь тире йилларан норманех пайдаэца.

Коьрта а, коьртаза а меженаш хиларе хьаьжжина, предложенеш йовза, йуьззина, йуьззина йоцу предложенеш йовза (диалоган къамелехь йуьззина йоцчу предложенех пайдаэцаран, барта къамелехь йуьззина йоцчу предложенин интонаци ларйаран башхаллех кхета).

Предложенин коьртазчу меженийн тайпанаш къасто (берта а, бертаза а къастамаш, йуххедиллар къастаман шатайпа кеп санна; нийса а, лач а кхачамаш, латтабийн тайпанаш).

ЦхьанахIоттаман предложенеш, церан грамматически билгалонаш, коьрта меженаш билгалйахаран морфологически гIирсаш бовза; цхьанахIоттаман предложенийн тайпанаш къасто (цIеран предложени, билгала-йуьхьан предложени, билгалза-йуьхьан предложени, йукъара-йуьхьан предложени, йуьхьза предложени); цхьанахIоттаман предложенийн а, шинахIоттаман йуьззина йоцчу предложенийн а грамматически башхаллаш билгалйаха; цхьанахIоттаман а, шинахIоттаман а предложенийн синтаксически тера догIург гучудаккха; къамелехь цхьанахIоттаман предложенех пайдаэцаран башхаллех кхета; хIаь, хIан-хIадешнашца йолчу предложенийн грамматически а, пунктуационни а, интонацина башхаллаш билгалйаха.

Предложенийн цхьанатайпанчу меженийн а, уьш вовшахтосучу гIирсийн а (хуттургаш йолу а, хуттургаш йоцу а уьйр) билгалонийн башхалонаш билгалйаха; цхьанатайпана а, цхьанатайпана боцу а къастамаш бовза; цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш схьакаро; тайп-тайпанчу кепара йолу цхьанатайпана меженаш цхьаьнайалорах къамелехь пайдаэцаран башхаллех кхета.

Цхьанатайпанчу меженашца йукъара дош долчу предложенешкахь сацаран хьаьркаш а, йух-йуха йалочу а, йа хуттургашца йозучу цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенешкахь сацаран хьаьркаша хIитторан норманехпайдаэца.

Чолхейовлаза цхьалхе предложенеш йовза, цу йукъахь цхьанатайпана боцчу къастамашца йолу предложенеш а; цхьанатайпанчу меженашца чолхейевлла цхьалхе предложенеш, цхьанатайпанчу меженашца йукъара дош долу предложенеш а, шакъаьстинчу меженашца а, тIедерзарца а, йукъадало дешнашца а, йукъахIитто конструкцешца а, айдардешнашца а чолхейевлла предложенеш а чулоцуш.

Предложенин шакъаьстинчу меженийн тайпанаш къасто, бертачу а, бертазчу а къастабийн (цу йукъахь йуххедиллар а), латтабийн, латтаман дурсийншакъастаран норманех пайдаэца. Дустаран карчамца йолчу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан норманех а; бертачу а, бертазчу а къастабийн (цу йукъахь йуххедиллар а), латтабийн, латтаман дурсийн

шакъастаран норманех а; йукъайалочу а, йукъахИитточу а конструкцешца, тЕдерзаршца, айдардешнашца йолчу предложенешкахь сацаран хъаьркаш хИитторан норманех а пайдаэца.

Диалоган а, монологан а къамелехь, кехат йаздарехь, дIакхайкхорехь, и.д.кх. тЕдерзарх пайдаэца.

Йукъайало а,йукъахИитто а конструкцеш къасто; йукъайалочу а, йукъахИитточуа конструкцешца, тЕдерзаршца, айдардешнашца йолчу предложенех къамелехь пайдаэцаран башхаллех кхета, цара дечу гIуллакхах кхета; предложенин меженех тера догIуш долу йукъадало дешнаш, дешнийн цхъаьнакхетарш гучудаха.

Йукъадало дешнашца, предложенешца йукъахИитточу конструкцешца а, тЕдерзаршца а (даьржинчу а, даржазчу а),айдардешнашца а йолу предложенеш хИитторан норманех пайдаэца.

Тешна хилар, тайп-тайпана синхаамаш, мах хадор, тидам тЕбахийтар,и.д.кх. гайтархъама, къамелехь йукъадалочу дешнех пайдаэца.

Йукъадалочу дешнашца, йукъахИитточу конструкцешца йолчу предложенешкахь интонаци а, пунктуаци а ларйан.

Предложенешнасинтаксически а,пунктуационни аанализ йан.

Ма-дарра а, лач а къамел

Ма-дарра а, лач а къамел довза; ма-дарра а, лач а къамелаца йолчу предложенийн цхъаьнадогIург гучудаккха.

Диалог, цитаташ, ма-дарра къамелаца йолу предложенеш а нийса кечйан.

Цитаташ йало а, алар йукъа цитаташ йалоран тайп-тайпанчу кепех пайдаэца а хаа.

Ма-дарра а, лач а къамелаца предложенеш хИитторан, цитаташ йалоран бакьонех пайдаэца.

Ма-дарра а, лач а къамелаца йолчу предложенешкахь,цитаташ йалорехь сацаран хъаьркаш хИитторан бакьонех пайдаэца.

9 класс

Маттах лаьцна йукъара кхетам

Адаман, республикин, йукъараллин дахарехь а нохчийн матто кхочушдечу гIуллакхах кхеташ хила; нохчийн меттан чохьарчу а, арахьарчу афункцех кхета а, царах лаьцна дийца хаа а.

Мотт а, къамел а

Тидамийн, шен битамийн, Илманан-дешаран, исбаъхъаллин, Илманан-кхетама йолу литература йешаран буха тІехъ барамехъ 80 дашалкІезиг доцу барта монологически аларш хІитто:

монолог-хаам, монолог-суртхІоттор, монолог-ойлайар, монолог-дийцар; Илманан хаамах лаьцна къамел дан.

Дахаран, Илманан-дешаран (цу йукъахъ лингвистически а), теманашна диалогически а, полилогически а къамел дарехъ (гІуллакх дан дагадаийтар, вовшех дагавалар, хаамах жоп дехар, хаам бар) дакъалаца (барам б репликел кІезиг хила ца беза).

Къамелан тайп-тайпанчу функционални-маЪІнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаъхъаллин, публицистикин тексташка ладогІаран тайп-тайпана кепаш карайерзо(харжаман, довзийтаран, дуъхенгара).

Йешаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: хъажаран, Іаморан, довзийтаран, лехаман.

Барамехъ 130 дашалкІезиг йоцу йешна йа ладобгІна текст барта схъайийца.

Барамехъ 280 дашалкІезиг йоцчу къамелан тайп-тайпанчу функционални-маЪІнин тайпанийн ладобгІначу а, йешначу а Илманан-дешаран, исбаъхъаллин, публицистикин текстийн чулацамах кхета: къамелан тайп-тайпанчу функционални-маЪІнин тайпанийн ладобгІначу а, йешначу а Илманан-дешаран, исбаъхъаллин, публицистикин текстийн чулацама ма-барра, бацбина, хоржуш барта а, йозанан а кепехъ схъабийца; (ма-дарра схъадийцарехъ йуъхъанцарчу текстан барам 250 дашал кІезиг хила ца беза; дацдина а, харжаман а схъадийцарехъ – 270 дашал кІезиг хила ца беза).

Іалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме ахъаъжжина алар кхоллархъама, меттан гІирсаш къасто.

Йозанехъ а, барта къамелехъ а вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйан, цу йукъахъ 120 – 130 дешан барам болу текст тІера схъайазйеш а; 30 – 35 дешан барам болу дешнийн диктант йазйеш а; хъалха Іамийна нийсайазйаран бакъонаш ларйеш хІоттийнчу 120 – 130 дешан

барам болчу йозучу текстан буха тІехъдиктант йазйеш а.

Текст

Текстан анализ йан: текстан коьрта тема а, ойла а къасто а, царехъ кхето а; текстан коьрта тема йа ойла гойтуш йолу цІе харжа.

Текстан къамелан функционални-маЪІнин тайпа къасто.

Текстехь тайпаналлин дакъош схъакаро – суртхІоттор, дийцар, ойлайар-гІечІагІдар, мах хадоран аларш.

Текстан чулацам билгалбаккха, цуьнан цІаре, коьрта маьІна чулоцучу дешнашка, дІадолоре йа дерзоре хьаьжжина.

Тайп-тайпанчу жанрашкахь йолчу текстийн къастаман билгалонаш гучуйаха.

Текстан буха гІехь алар кхолла: йешначуьнца йа ладоьгІначуьнца шен йолу йукъаметтиг барта а, йозанан а кепехь схъагайта. Дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна, исбаьхьаллин произведенешна гІе а тевжаш, тексташ кхолла (цу йукъахь барамехь 8 йа цул сов предложенехлаьтгаш йолу а, йа барамехь 6 – 7 чолхе дІахІоттам болчу предложенел кІезиг йоцуа сочиненеш-миниатюрал, нагахь оцу бараме тема схъа-йелла а, коьрта ойла схъагайта а таро хилийтахь); сочиненин стилаца а, жанраца а, темин башхаллица а йогІуш, барамехь 220 дашал кІезиг йоцу классехь йазйеш йолу сочиненеш.

Текстан хаамаш хийцаран хаарш карадерзо: текстехь коьрта а, коьртаза а хаамаш билгалбаха; тайп-тайпанчу хьостанашкара, цу йукъахь лингвистически дошамашкара а, справочни литературера а, хаам схъахаржа, дешаран гІуллакхехь цунах пайдаэца. Йеллачу темехула болу хаам презентацин кепехь схъагайта.

ЛадоьгІначу йа йешначу Іилманан-дешаран текстан чулацам таблицин, схемин кепехь схъагайта; таблицин, схемин чулацам текстан кепехь схъагайта.

Шен/кхечу дешархоша кхоьллина тексташ тайан, церан чулацам кхачаме балоран Іалашонца (бакъ йолу материал таллар, текстан йуьхьанцара маьІнин анализ – маьІнин цхьаалла, дозуш хилар, хаам хилар).

Меттан функционални тайпанаш

Іилманан стилаца богІуш болчу меттан гІирсийн, пайдаэцаран гуонан, гІуллакхийн, къамел даран тайпаналлин хьелийн, къамелан хьесапийн, исбаьхьаллин литературин меттан коьртачу башхаллийн, исбаьхьаллин произведенехь буьйцучу меттан а, тайп-тайпанчу функциональнистилийн а элементаш цхьаьнайалоранбашхалонаш билгалйаха.

Къамелан тайп-тайпана функциональни-маьІнин тайпанийн башхалонаш билгалйаха, цхьана текстехь церан цхьаьнадаран башхаллех кхета; къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маьІнин тайпанех, меттан функционални тайпанех йолчу тексташкахь меттан суртхІотторан гІирсех пайдаэцаран башхаллех кхета.

Шен текст кхолларехь къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маьІнин тайпанех, меттан функционални тайпанех йолу тексташ хІитторан норманех а, конспект, тезисаш хІитторан, реферат йазйаран норманех а пайдаэца.

Конспект, тезисаш хИитто, рецензи, реферат йазйан.

Коммуникативни лехамашца а, меттан нийса хиларца а цхьаьнадогIуш долу шен а, кхечеран а тайп-тайпана функционални хьажам болчу къамелан аларийн мах хадо; къамелан кхачамбацарш нисдан, текст тайан.

Исбаьхьаллин литературин меттан къастаман башхаллаш меттан кхечу функционални тайпанашца йустарца гучуйаха. Йовза метафора, олицетворени, эпитет, гиперболо, дустар, и.д.кх.

Меттан система

Синтаксис. Къамелан оздангалла. Пунктуаци

Чолхе предложени

Чолхечу предложенин дакъошна йукъа синтаксически уьйр тосу коьрта гIирсаш гучубаха.

Тайп-тайпанчу уьйрашца йолу чолхе предложенеш, хуттургаш йоцу а, хуттургаш йолу а (чолхе-цхьаьнакхетта, чолхе-караара) предложенеш йовза.

Чолхе-цхьаьнакхетта предложени

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенин, цуьнан хIоттаман, чолхечу предложенин дакъойн маьIнин, дIахIоттаман, интонацин цхьааллин башхалонаш билгалйаха.

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенин дакъошна йукъара маьIнин йукъаметтигаш, дакъошна йукъахь тайп-тайпана маьIнин уьйраш йолчу чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенийн интонацинбашхаллаш гучуйаха.

Къамелехь чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенеш пайдаэцаран башхаллех кхета.

Чолхе-цхьаьнакхетта предложени хIотторан коьртачу норманех кхета.

Чолхе-цхьаьнакхетта предложени а, цхьанатайпанчу меженашца йолу цхьалхе предложени а грамматически тера йогIуш хиларх кхета; къамелехь йогIуш йолчу конструкцех пайдаэца.

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешна синтаксически а, пунктуационнианализ йан.

Чолхе-цхъаьнакхетгачу предложенешкахь сацаран хъаьркаш хИтторан норманех пайдаэца.

Чолхе-карара предложени

Чолхе-карара предложени йовза, предложенин коьрта а, тIетуху а дакъош а, чолхе-карарчу предложенин дакъошвовшахтосу гIирсаш а къасто.

Карара хуттургаш а, хуттургийн дешнаш а довза.

Коьртачу а, тIетухучу а дакъошна йукъарчу маьIнин башхаллашка, дIахIоттаме, уьйран синтаксически гIирсашка хъаьжжина, чолхе-карарчу предложенийн тайпанаш довза; церан хIоттаман башхаллаш гучуйаха.

Масех тIетухучуьнца йолу чолхе-карара предложенеш, тIетухучу декъаца (къастаман, кхачаман, латтабийн) йолу чолхе-карара предложенеш билгалйаха.

Чолхе-карара предложенеш а, шакъаьстинчу меженашца йолу цхъалхе предложенеш а грамматически тера йогIуш хиларх кхета; къамелехь йогIуш йолчу конструкцех пайдаэца.

Чолхе-карарчу предложенех цхъалхе предложенеш йан а, цхъалхечу предложенех чолхе предложенеш йан а, маьIна а ца хуьйцуш.

Чолхе-карара предложени хIотторан коьртачу норманех а, къамелехь чолхе-карарчу предложенех пайдаэцаран башхаллех а кхета.

Чолхе-карарчу предложенешна синтаксически а, пунктуационни анализ йан.

Чолхе-карара предложенеш хИтторан а, цу предложенешкахь сацаран хъаьркаш хИтторан анорманех пайдаэца.

Хуттургаш йоцу чолхе предложени

Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенин дакъошна йукъарчу маьIнин йукъаметтигийн а, уьшсацаран хъаьркашца, интонацицакъасторана башхалонаш билгалйаха.

Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенийн тайпанаш къасто.Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенех къамелехь нийса пайдаэца.

Хуттургаш йоцу чолхе предложени хIотторан коьртачу грамматически норманех а, къамелехь хуттургаш йоцчу чолхечу предложенех пайдаэцаран башхаллех а кхета.

Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешна синтаксически а, пунктуационнианализ йан.

Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш а, хуттургаш йолу чолхе предложенеш а грамматически тера йогIуш хилар гучудаккха, къамелехь йогIуш йолчу конструкторех пайдаэца; хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан норманех пайдаэца.

5 класс:

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Талламан, кхоллараллин белхаш
Карладаккхар	4	
Синтаксис а, пунктуаци а	14	3
Фонетика, графика, орфографи	11	1
Лексикологи	6	4
Дешан хIоттам	7	3
ЦIердош	8	2
Iамийнарг карладаккхар	5	1
Дерриг	54	14

6 класс:

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Талламан, кхоллараллин белхаш
Iамийнарг карладаккхар	2	
Текст	4	1
Билгалдош	11	3
Терахьдош	12	2

ЦІерметдош	12	3
Хандош	13	3
Іамийнарг карладаккхар	2	
Дерриг	56	12

7 класс:

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Талламан кхоллараллин белхаш
Карладаккхар	3	1
Литературни меттан стилаш	3	
Хандош	11	2
Причасти, деепричасти	12	5
Масдар	6	1
Куцдош	8	2
ГІуллакхан къамелан дакъош	8	3
Іамийнарг карладаккхар	2	1
Дерриг	53	15

8 класс:

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Талламан кхоллараллин белхаш
Карладаккхар	4	1
Дешнийн цхьаьнакхетарш	4	2

Предложенин коърта меженаш	6	1
Предложенин коъртаза меженаш	11	2
Цхьалхечу предложенин кепаш	7	2
Предложенин цхьанатайпана меженаш	5	2
Предложеница грамматически уьйр йоцу дешнаш	4	1
Предложенин шакъаьстина меженаш	5	2
Ма-дарра а, лач а къамел	5	1
Гамийнарг карладаккхар	2	1
Дерриг	53	15

9 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Талламан кхоллараллин белхаш
Карладаккхар.Чолхечу предложенин синтаксис	5	1
Чолхе-цхьаьнакхетта предложенеш	4	
Чолхе-карара предложенеш	5	3
Г1етухучу предложенин кепаш	17	4
Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш	3	2
Маттах лаьцна къара хаамаш	12	3
Гамийнарг карладаккхар	8	1
Дерриг	54	14

5-чу классан нохчийн меттан тематикин планировани.

№	Тамочу коьчалан це	Сахьт	Кобрта кхетамашший, хаарший
1	Вайн мотт- вайн хазна.	1	Хаа деза, ненан мотт тамо безаш хилар а, цуьнан мел маьлна ду а. Маттаца доьзна адамийн дерриге а дахар хилар: уьйраш, гергарло, сий, хь, хьекьал, кхетам. Кхечу кьоман мотт хаар сийлахь, пайдехь хилар. Амма шен мотт дла а теттина, иза тамор йемалдеш хилар. Шен мотт ца безачунна, шен кьам а, мохк а безарг цахиларх кхетор
2	Дешан чаккхенгахь шала мукьаза элпаш йаздар (лл, СС, тт).	1	Дешан чаккхенгахь мукьаза элпаш лл, сс, тт, бакьонца нийса а доглуш,йаздан хаар. Уьш нийса лего а, кхидолчу дешнех кьасто а хаар.
3	Кьамелан дакьош.	1	Кьамелан дакьойх лаьцна кхетам балар.
4	Синтаксисах кхетам.	1	Синтаксис а, морфологи а вовшех кьасто хаар, церан маьлна довзар; дешнийн вовшашца йолу уьйр кьасто а, цунах нийса пайда эца а хаар. Предложени синтаксически кьасто хаар

5	Дешнийн цхъаьнакхетар. Предложенехь коьрта а, дозуш долу а дешнаш вовшех къасто хаар.	1	Дешнийн вовшашца йолчу уьйрах кхетор, дешнашна йуккъехь нийса хаттарш х1итто хаар. Дешнийн цхъаьнакхетарийн кхолладарх кхетор; хаа деза, муьлха ду кхузахь коьрта а, дозуш долу а дош. Дешнийн цхъаьнакхетарш х1итто хаар, уьш предложенина йукъара схъакъасто хаар.
6	Талламан болх «Зезагаш».	1	Хаарш таллар
7	Предложени. Предложеныйн тайпанаш. Дийцаран хаттаран, айдаран , т1едожоран предложенеш.	1	Предложенин х1ун билгалонашхаар, дешнийн йукъара уьйр йовзар, предложенин чаккхенгахь соцунг1а йар. Интонацин маь1на. Предложени чекхйаларан билгалонаш. Дийцаран, хаттаран, Айдаран предложенех кхетам балар. Предложени чекхйаьлча х1оттош йолу хъаьрк. Къамелан 1алашоне хъаьжжина предложенеш йеша хаар, церан пунктуаци нисйар.

8	Предложенни коьрта меженаш. Подлежащи, казуеми, текст.	1	Хаа деза муха х1утту предложенни грамматически бух: муьлхарш коьрта а, коьртаза а меженаш; подлежащи а, казуемина а йукьахь йолу уьйр. Предложенни грамматически буххий, коьртаза меженашший вовшех кьасто хаар. Хаа деза, нохчийн граматикехь оьрсийн санна подлежащи цахилар . Нохчийн граматикехь хила тарло подлижащи ц1ерниг, доланиг, дийриг, лург, меттигниг дожаршкахь. И башхалла дешархошна хаар пайдехь ду. Текстах лаьцна кхетам балар.
9	Предложенни коьртаза меженаш. Кхачам.	1	Хаа деза, стенах олу кхачам, муьлхачу хаттаршна цо жоп ло, предложенни муьлха дакьа хилла лела иза. Подлежащи а, кхачам а вовшех кьасто хаар. Хаа деза, кхачам предложенехь подлежащи хилла лелар а. Таккха и хила тарло ц1ерниг, дийриг лург, меттигниг дожаршкахь.
10	Кьастам, латтам, цуьнан синтаксически билгалонаш	1	Нийса кхачам а, лач кхачам а вовшех кьасто хаар. Предложенехь кьастам, латтам каро хаар, цуьнан билгалонаш йовзар. Хаа деза, латтам стенах олу, муьлха дакьа хуьлий лела иза предложенехь. Хаа деза, латтам предложенехь хандашах бозуш хилар.
11	Предложенни коьртаза меженаш. цуьнан синтаксически билгалонаш.	1	Предложенни коьртазчу меженех, цуьнан синтаксически билгалонех лаьцна кхетам балар.

12	«Шеран заманаш» талламан болх йазбар.	1	Талламан болх йазбарца хаарш таллар.
13	йаржаза а, йаьржина а предложенеш. Уьш вовше къасто хаар.	1	йаьржаза а, йаьржина а предложенеш вовшех къасто хаар. Хаа деза, муьлха коьртаза меженаш йоьзна коьртачу меженех. Коьртачу меженийн г1оьнца предложенин чулацам кхетачу аг1орхьа тобар.
14	Предложенин цхьанатайпанарчу меженех лаьцна кхетам балар, цаьрца йолу хуттургаш а , йукьара дешнаш а.	1	Хаа деза, цхьанатайпанара меженаш муьлхарш . Цхьанатайпанара меженаш йуккьехь а йолуш, предложенеш х1итто хаар.Хаа деза, цхьанатайпанарчу меженашца хуттургаш муьлхарш Хуттургаш ккьехь йолуш предложенеш х1итто хаар.
15	Жам1 даран урок	1	Хаарш таллар.
16	«Нана» сочинени йазйан кечамбар.	1	«Нана» сочинени йазйан кечамбар.
17	Сочинени «Нана»	1	Дозуш долу къамел кхиор.
18	Т1едерзар. Т1едерзарехь сацаран хьаьркаш	1	Хаа деза, т1едерзар х1ун ду. Иштта билгалдаккха деза, т1едерзар кхайкхаран интонацехь деша дезаш хилар. Хаа деза, т1едерзар йукьахь долуш предложенеш х1итто, ткьа подлежащи т1едерзарх къасто, т1едерзар долчохь сацаран хьаьркаш х1итто.

19	Цхьалхе а, чолхе а, хуттургаш йолу чолхе а предложенеш.	1	Хаа деза, цхьалхе предложени х1отторан кеп а, и чолхе предложенех муха къасто йеза а, чолхе предложени шина группе йекъалуш хилар.
20	Ма -дарра къамел. Ма-дарра къамелехь сацаран хьаьркаш.	1	Хаа деза, х1ун ду ма-дарра къамел бохург, муха деша деза авторан дешнаш, муха хила йеза цигахь интонаци: авторан дешнашна т1аьхьа а, цунна хьалха а. Хаа деза, ма-дарра къамел долчу предложенехь муьлха а, мичхьа а сацаран хьаьркаш дохку.
21	Диалог.	1	Диалог а, реплика а х1ун ду хаар, цаьрца сацаран хьаьркаш нийса йахкар.Ма-даррачу къамелах диалог схьакъасто а, диалогехь репликаш муьлхарш йу а хаа деза. Диалоган, репликашна хьалха йозанехь тире х1отто хаар.
22	Фонетика, графика, орфографи. Фонетика.	1	Хаа деза, фонетико х1ун 1амадо.Муьлхачу дакъошка тобанашка декъало нохчийн меттан аьзнаш, муха кхоллало мукъанаш а, мукъазнаш а. Мелла атранскрипцех лаьцна кхетам балар.
23	Мукъа а, мукъаза а аьзнаш.	1	Маса декъе декъало мукъа а, мукъаза а аьзнаш хаар. Хаа деза, элп аьзнех къастор.
24	Нохчийн абатан д1ах1оттам. Ши аз билгалдеш долу мукъа элпаш.	1	Хаа деза рог1ехь д1ах1иттийначу элпех абат олий. Нохчийн абатехь 49 элп хилар. Ши аз билгалдеш долу мукъа элпаш мулхарш ду хаар.

25	Зевне а, кьора а, мукъаза абзнаш.	1	Маса декъе декъало мукъаза абзнаш хаар. Хаа деза, муха кхоллало зевне а, кьора а, легашна т1ера а абзнаш . Хаа деза, шайх тера кьоранаш доцу зевненаш муьлхарш ду, шайх тера зевненаш доцу кьоранаш муьлхарш ду а.
26	Шала мукъаза элпаш.	1	Хаа деза, дешнийн чаккхенгахь шала мукъаза элпаш маца йаздо. Хаа деза, муьлхачарех олу шалха элпаш а, уьш маса ду а. Царех мукъанаш маса ду а, мукъазнаш маса ду а. Хаа деза, йозанехь церан нийсайаздаран бакьонаш а, цаьрца предложенеш х1итто а.
27	Доца шеконан мукъа абзнаш хандешнашкахь.		Хаа деза, мукъа абзнаш деха а, доца а хилар. Доца шеконан мукъа абзнаш хандешнашкахь йаздар.
27	Талламан болх «Жа1у».	1	Хаарш таллар.
28	Деха а, доца а мукъа абзнаш.	1	Хаа деза, мукъа абзнаш деха а, доца а хилар. Уьш деха а, доца а аларца дешнийн маь1на хийцадалар. Хаа деза, шеконан абзнаш муьлхарш ду а, церан нийсаздаран бакьонаш а.
29	Дифтонгаш иэ, уо	1	Дифтонгаш х1ун хаар. Дифтонг шина элпах кхоллалуш хиларх а, цуьнан зьран бакьонаш а хаар. Хаа деза, маь1нех кхеташ долчу дешнашкахь иэ, уо дифтонгийн меттана е, ой аздеш хилар.
30	Жам1 даран урок.	1	Хаарш таллар.

31	Й элп йаздаран бакъонаш.	1	Хаа деза, уьш муха кхолладелла а, церан маълна а. Уьш къахь долуш, дешнаш дало хаар, нийса здаран бакъонаш йовзар. Хаа деза элп Е оьрсийн маттера тлеэцначу дешнашкахь бен целелар. Хаа деза, нохчийн маттахь элп й масех маълнехь лелар а, цуьнан нийсайаздаран бакъонаш а.
32	Ъ элп йаздар. Транскрипцих кхетам.	1	Ъ элп йаздаран маълна довзийтар. Транскрипцих кхетам балар.
33	Лексикалогих кхетам.	1	Хаа деза дешан хлун лексически маълна ду а, дерриге а меттан дешнех лексикон олий а, дешнийн хазна стенах олу а. Дешан грамматически маълна бохург а, лексически маълна бохург а хлун ду хаар. Царна йукъахь хлун башхалла . Дошамех пайда эца хаар, оьшуш йолу информаци цу тлера схъаэца хаар. Дешан лексически маълна талла хаар.
34	«Дика доттагIалла» изложени .	1	Изложени йазйан кечам бар.
35	Изложени «Дика доттагIалла»	1	Дозуш долу къамел кхиор.
36	Дешан нийса а, тардина а маълнаш. Омонимаш.	1	Дешан нийса а, тардина а маълнаш довзийтар. Омонимаш, бохург хлун ду хаар а, цуьнан лексически маълна довзар. Къамелехь омонимаша деш долчу гIуллакхах кхетар.

37	Синонимаш.	1	Синонимаш, бохург х1ун ду хаар а, цуьнан л лексически маь1на довзар. Къамелехь омонимаша, синонимаша , деш долчу г1уллакхах кхетар.
38	Антонимаш.	1	Антонимаш бохург х1ун ду хаар а, цуьнан лексически маь1нах кхетам балар. Къамелехь омонимаша, синонимаша , антонимаша деш долчу г1уллакхах кхетар.
39	«Ас т1екхачаре сатуьйсуде» сочинени	1	Сочинени йазйан кечам бар.
40	«Ас т1екхачаре сатуьйсуде» сочинени.	1	Дозуш долу къамел кхиор. Сочиненин тема а, коьрта ойла а нийсайазйар, царех кхетар. Адаман а, 1аламан а суртх1оттор цхьана кепача нисдар, цаоьшург ца йаздан 1амор.
41	Фразеологизмаш, дешнийн ч1аг1делла цхьаьнакхетарш.	1	Хаа деза фразеологизмаш стенах олу, уьш кхечу дешнийн цхьаьнакхетарех схьакъасто а, царех пайда эца а.
42	Дешнаш кхолладалар.	1	Хаа деза дошкхолладаларан некъаш. Дошкхолладаларан а, хийцадаларан а йукъара башхаллаш. Орфографех кхетам балар. Морфема – уггар дешан жима а, мехала а дакъа. Цхьа орам ши орам болу дешнаш. Дешнашийукъара морфема схьакъасто хаар.
43	Дешан х1отттам. гергара дешнаш а, дешан орам а.	1	Гергара дешнех а, дешан орамах кхетам балар.

44	Дешан чаккхе.	1	Хаа деза чаккхе х1ун йу; чаккхенийн грамматически маъна, нулевон чаккхе, цуънан грамматически маъна; х1ун олу лардах. Дашах чаккхе схаъкъасто хаар.
45	Дешхъалхе.	1	Хаа деза, дешхъалхе х1ун йу, цуънан чулацам, цо дашна луш долу керла маъна. Дешхъалхе билгалйаккхар. Дешхъалхенашца дешнаш кхолла хаар.
46	Изложени «Мухтар»	1	Изложени йазйан кечам бар.
47	Изложени «Мухтар» .	1	Дозуш долу къамел кхиор.
48	Суффикс.	1	Хаа деза, х1ун олу суффиксах, суффиксан маъна, дашехъ суффикс билгалйаккха, хъалххе билгалйаъхначу суффиксашца дешнаш кхолла. Цхъа суффикс йолчу дешнийн тоба гулийар.
49	Лард.	1	Хаа деза чаккхе х1ун йу ; чаккхенийн грамматически маъна, нулевон чаккхе, цуънан грамматически маъна; х1ун олу лардах. Дашах чаккхе схаъкъасто хаар. Хаа деза хийцалуш долчу а, ца хийцалуш долчу а дешнашкахъ лард муълха йу.
50	Схъадевлла а, схъадовлаза а дешнаш.	1	Хаа деза, муълхачу дешнех олу схъадовлаза а, схъадевлла а дешнаш. Х1ун башхалла йу царна йуккъехъ; схъадевлла дешнаш муха кхоллало хаар.

51	Талламан болх «Б1аьсте»	1	Хаарш таллар.
52	Жам1 даран урок	1	1амийнарг карладаккхар.
53	Ц1ердош, цуьнан грамматически билгалонаш.	1	Хаа деза, х1ун гойту ц1ердашо, х1ун грамматически билгалонаш йу цуьнан. Ц1ердешан предложенехь синтаксически маь1на. Шен билгалонийн г1оьнца ц1ердош кхечу дешнашна йукъара схьакъасто хаар, къаьсттина уьш билгалдешнех а, хандешнех а хилла делахь. И г1уллакх дан деза ц1ердешан морфологически билгалонашца.
54	йукъара а, долахь а ц1ердешнаш. Ц1ердешнийн терахьаш.	1	Хаа деза, х1унда докъбу ц1ердешнаш йукъарчаьргий, долахьчаьргий. Муьлхарш йаздо доккхачу элпаца, долахь йолу ц1ераш кавычкаш йукъалацар (газетийн, книжкин).
55	Ц1ердешнийн дожарш. Ц1ердешнийн легарш.	1	Дожарийн ц1ераш а, церан рог1алла а, маь1на а, дожарийн хаттарш а довзар. Ц1ердош муьлхачу дожарехь ду хаар. Ц1ердешнашна нийса хаттарш х1итто хаар. Ц1ердешнийн дожар билгалдоккхучу хенахь г1алаташ каро хаар. Легар бохург х1ун ду хаар. Маса, муьлхачу легаршка декъало ц1ердешнаш. Хаа деза, муха билгалдоху.
56	«Хьуьнан дахар» талламан болх йазбар.	1	Хаарш таллар.

57	Оьрсийн маттера тлэцна цлрдешнаш нийсайаздар.	1	Хаа деза цхьа а мотт тлэцна дешнаш йукъахь доцуш цахилар, уьш вовшашкара дешнаш тле а оьцуш кхиар. Оьрсийн маттера цуьнгахула тлэцна дешнаш нийсайаздаран бакьонаш йовзийтар.
58	Цлрдешнийн кхолладалан некъаш.	1	Хаа деза, цлрдешнаш суффиксийн глбнца, дешхьалхенийн глбнца, лардаш вовшакхетарца, дештлаьхьенийн глбнца а кхоллалуш хилар. Оцу некъех пайдаэца хаар, дешнийн хлоттаман къастам беш.
59	Дацаран дакъалг ца цлрдешнашца нийсайаздар.	1	Хаа деза, дацаран дакъалг ца цлрдешнашца цхьабнайа здеш хилар: цатам, цабезам, цатешам.
60	Цлрдешнийн суффиксаш.	1	Цлрдешнийн суффиксаш йовзар. Хаа йеза уьш нийсайазйаран бакьонаш. Хлуманан жималла гойту суффикс муьлхарг йу хаар.
61	Цлрдош морфологически къастор.	1	Цлрдош морфологически къастор довзийтар а, хаарш шардар а.
62	Талламан болх « Ши клант тилар».	1	Хаарш таллар.
63	Глалаташ тлехь болх. Цлрдашах лаьцна ламийнарг карладаккхар	1	Глалаташ нисдан. ламинарг карладаккха, тлечлагдан
64	6-чу классехь ламийнарг карладаккхар. Предложени коьрта а, коьртаза а меженаш.	1	Предложенин коьрта а, коьртаза а меженех лаьцна ламийнарг карладаккха а, тлечлагдан а.
65	Предложенин цхьанатайпанара меженаш.	1	Цхьанатапанарчу меженех лаьцна ламийнарг карладаккха, тлечлагдан.

66	Лексика. Дешнийн маъйнаш, омонимаш, синонимаш, антонимаш Дешан лард, орам, дешхьалхе, суффикс.	1	Лексиках лаьцна ламийнарг карладаккха.
67	Талламан болх (тест).	1	Хаарш таллар.
68	Жам1 даран урок.	1	лабийнарг карладаккха а, т1еч1аг1дан а.

6-чу классан нохчийн меттан тематикин планировани

Раг1	1амочу коьчалан це	Сахьт	Коьрта кхетамашший, хаарший
1	Вайн мотт-вайн бахам.	1	Матте болу безам шорбар, к1аргбар.
2	Къамелан дакъош.	1	Къамелан дакъойх лаьцна йукъара кхетам балар.
3	Текст а, цуьнан башхаллаш а.	1	Текст а, цуьнан башхаллах а лаьцна кхетам балар.
4	Текстан коьрта чулацам, маъ1нин коьрта дешнаш.	1	Текстан коьрта чулацам, маъ1нин коьрта дешнаш довзийтар.
5	Текстан коьрта билгалонаш. Текст а, къамелан стилаш а.	1	Текстан коьрта билгалонаш а, Текстан къамелан стилаш а йовзийтар.
6	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.	1	1амийнарг карладаккхар.
7	Талламан болх «Аьхке».	1	Хаарш таллар.
8	Билгалдош, цуьнан маъ1на.	1	Билгалдош а, цуьнан маъ1на а, морфологическ билгалонаш а хаар.
9	Билгалдешнийн тайпанаш.	1	Билгалдешнийн тайпанаш довзийтар.
10	Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш.	1	Билгалдешан кепаш йовзийтар. Лааме а, лаамаза

			билгалдешнаш вовшех къасто хаар.
11	Билгалдешнийн терахьашца хийцадалар.	1	Хаа деза, билгалдешнийн терахьашца хийцадалар муха хуьлу, массо а билгалдош хийцалой терахьашца, стенах доьзна ду и. Дешархой кхето беда, йукьаметтигаллин билгалдешнаш терахьехь цлердашца уьйр йолуш цахиларх. Лааме билгалдешнаш дерриге а терахьашца хийцалой хаар.
12	Билгалдешнийн классашца хийцадалар.	1	Хаа деза, муьлха билгалдешнаш хийцало классашца иштта билгалдаккха деза, церан хийцадалар шайт долчу цлердешнашца хьабжжина хилар.
13	Талламан болх «Воккхастаг Бисолтий, жима Хьамзатий.»	1	Хаарш таллар.
14	Глалаташ тлехь болх.1амийнарг карладаккха.	1	Дийлинчу глалаташ тлехь болх бар.1амийнарг карладаккхар, тлечлаглар.
15	Мухаллин билгалдешнийн даржех лаьцна 1амийнарг тлечлаглар.	1	Мухаллин билгалдешнийн даржех лаьцна 1амийнарг тлечлаглар. Муха кхоллало тлехдаларан дарж, и кхоллалуш дол глоьналлин дешнаш довзийтар.
16	Билгалдешнийн легарш.	1	Билгалдешнийн легарш довзийтар.
17	Изложени «Чаа,зударий» (кечам бар).		Изложени йазьан кечам бар.

18	Изложени «Чаа,зударий.»	1	Дозуш долу къамел кхиор. Билгалдешнаша изложени йазъеш мел г1о дина хаар. Билгалдешан тайпанех долу хаарш к1аргдар.
19	Билгалдешнийн кхолладалар,	1	Билгалдешнийн кхолладаларан некъаш довзийтар.
20	Т1еэцна билгалдешнаш нийсайаздар.	1	Хаа деза, муылхачех олу т1еэцна билгалдешнаш, цар мотт талхабо хьалдолуш бо; муха йазйо цара чаккхенаш, суффиксаш хаар.
21	Билгалдош грамматически къастор.	1	Хаа деза, билгалдош грамматически къастор бохур х1ун ду. Иза къасторан кеп х1отто хаар, оцу кепаш билгалдош грамматически къасто 1амар.
22	Терахьдош.	1	Хаа деза, терахьдош стенах олу, муылхачу хаттарше жоп ло. Берийн тидам т1ебахийта беца цуьна грамматически билгалонашний, кхечу къамела дакъойн билгалонашний, йуккъехь йолчу башхалин Лаамаза а, лааме а долчу терахьдешнех кхетам балар.
23	Масаллин терахьдешнаш.	1	Хаа деза, муылхачу тайпанашка декъало терахьдош царан хаттарш, цара х1ун гойту. Масаллин терахьдешнаш дукхахьолахь шаьш масала гойту долчу ц1ердешнашца цхьаьна лелий хаа а, цхьадол ц1ердешнаш терахьдешнашца ца лелий хаа дезар.

24	РогIаллин терахъдешнаш.	1	РогIаллин терахъдешнаш кхолладаларан бакъонаш йовзийтар.
25	Сочинени,, Дашо гуьйре”.	1	Дозуш долу къамел кхиор.
26	Декъаран терахъдешнаш.	1	Декъаран терахъдешнаш къасто хаар.
27	Гулдаран терахъдешнаш.	1	Гулдаран терахъдешнаш кхолладаларан бакъонаш хаар.
28	Билгаза-масаллин терахъдешнаш.	1	билгалза- масаллин терахъдешнаш кхолладаларан бакъонаш хаар.
29	Эцаран терахъдешнаш.	1	Эцаран терахъдешнаш кхолладаларан бакъонаш йовзийтар.
30	Дакъойн терахъдешнаш.	1	Дакъойн терахъдешнаш кхолладаларан бакъонаш йовзийтар.
31	Терахъдешнийн хIоттам.	1	Цхьалхе, чолхе, хIоттаман терахъдешнаш къасто хаар.
32	Талламан болх „Гуьйре”.	1	Хаарш таллар.
33	ГIалаташ тоIехь бох. Терахъдешнийн легадалар.	1	терахъдешнийн легадаларан некъ бовзийтар.
34	Терахъдешнийн легадалар тIечIагIдар.	1	терахъдешнийн легадалар карладаккхар ,тIечIагIдар
35	Терахъдешнийн нийсайаздар	1	Терахъдешнийн нийсайаздаран бакъонаш хаар.
36	Iамийнарг карладаккхар	1	Хаарш таллар.
37	ЦIерметдош.	1	ЦIерметдешнех кхетам балар.
38	ЦIерметдешнийн тайпанаш	1	ЦIерметдешнийн тайпанаш довзийтар.

39	йаххыйн ц1ерметдешнаш а, церан легар а.	1	йаххыйн ц1ерметдешнаш а, церан легар а хаар.
40	Доладерзоран ц1ерметдешнаш.	1	Доладерзоран ц1ерметдешнаш а, церан легар а хаар.
41	Дерзоран-доладерзоран ц1ерметдешнаш а, церан легар а.	1	Дерзоран-доладерзоран ц1ерметдешнаш а, церан легар а довзийтар.
42	Гайтаран ц1ерметдешнаш.	1	Гайтаран ц1ерметдешнаш а, церан легар а хаар.
43	Къастаман ц1ерметдешнаш.	1	Къастаман ц1ерметдешнаш а, церан легар а хаар.
44	Къастамаза ц1ерметдешнаш.	1	Къастамза ц1ерметдешнаш а, церан легар а довзийтар.
45	Изложени „Гоцин шовда”	1	Изложени йазйан кечам бар.
46	Изложени „Гоцин шовда”	1	Хаарш таллар.
47	Дацаран ц1ерметдешнаш.	1	Дацаран ц1ерметдешнаш а, церан легар а хаар.
48	Хаттаран-къаметтигаллин ц1ерметдешнаш.	1	Хаттаран а, йукъаметтигаллин ц1ерметдешнаш а, церан легар а хаар.
49	Ц1ерметдош къастор.	1	Ц1ерметдош къасто хаар.
50	Ц1ерметдашах 1амийнарг карладаккхар	1	Ц1ерметдашах 1амийнарг карладаккхар.
51	Талламан болх «Ши к1ант тилар».	1	Талламан болх йазбарца 1амийнарг талла.
52	Г1алаташна т1ехъ болх . Хандош.	1	Хандашах лаьцна кхетам балар.
53	Хандешан хенаш.	1	Хандешан хенаш йовзийтар.

54	Хандешан билгалза кеп.	1	Хандешан билгалза кеп стенах олу хаар.
55	Хандешан карара хан.	1	Хандешан карарчу хенах хаамаш балар.
56	Хандешан йахана хан.	1	Хандешан йаханчу хенах кхетам балар.
57	Хандешан йоглу хан.	1	Хандешан йоглу хан.
58	Хандешан йоглучу хенан хандешнаш нийсайаздар.	1	Хандешан йоглучу хенан хандешнаш нийсайаздарх лаьцна кхетам балар.
59	Сочинени «Ас хаьржина корматалла».	1	Сочинени йазйан кечам бар.
60	Сочинени «Ас хаьржина корматалла».	1	Дозуш долу къамел кхиор. Хаарш таллар.
61	Хандешнийн классашца хийцадалар.	1	Цхьадолчу хандешнийн классашца хийцадалар довзийтар.
62	Хандешнийн терахьдашца хийцадалар.	1	Хандешнийн терахьашца хийцадалар довзийтар.
63	Хандешнийн цхьаллин, дукхаззаллин кепаш.	1	Хандешнийн цхьаллин а, дукхаззаллин а кепаш йовзар.
64	Талламан болх. «Б1аьсте».	1	Хаарш таллар.
65	Г1алаташ т1ехь болх. Хандашах лаьцна 1амийнарг карладаккхар	1	Г1алаташ нисдан. Хандашах лаьцна 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар
66	Хандешнийн терахь а, кеп а вовшахкъастор.	1	Хандешнийн терахь а,кеп а вовшахкъасто хаар.
67	Хандош къастор.	1	Хандош къасто хаар.
68	Жам1 даран урок.	1	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.

7-чу классан нохчийн меттан тематикин планировани

Раг1	Урокан це	Маса сахьт	Коьрта кхетамаший, хаарший
1	Нохчийн маттах дош.	1	Дешархошна дийца, нохчийн мотт гуттар ширчех цхьаь хилар а, и муьлхачу билгалонаша ч1аг1до а.Иштга дешархошна хаа деза, вайн мотт бийца атта а, хьалдолуш а хилар. Х1инцалера нохчийн литературни мотт кхиарх лаьцна кхетам балар.
2	5-6 классашкахь 1амийнарг карладаккхар. Билгалдош, цуьнан билгалонаш.	1	Билгалдешан грамматически билгалонаш карлахар.Билгалдашах долу хаарш к1аргдар.
3	Ц1ерметдош, цуьнан билгалонаш. Хандош, цуьнан билгалонаш.	1	Ц1ерметдашах 1амийнарг карладакхар: легар,дожарийн чаккхенаш нийсайазйар, цо предложенехь деш долу синтаксически г1уллакх.
4	Талламан болх «Шемал Нохчийчохь».	1	Дешархойн хаарш таллар.
5	Литературни меттан стилаш.	1	Литературни меттан стилаш дешархошна йовзийтар,стилаш къасто хаар.
6	Диалог – текстан кеп.	1	Диалог – текстан кеп хилар дешархошна довзийтар.Диалоган нийсайазйаран бакьонаш йовзийтар.

7	Диалоган кепаш.	1	Диалоган кепаш дешархошна йовзийтар.Г1иллакхан,Г1едилларан,хаттаран, дагаваларан и.д.кх .хилар билгалдаккхар.
8	Хандешан саттамаш. Билгала саттам.	1	Хаа деза муьлха саттамаш бу хандешан, х1ун гойту х1ора саттамо. Хандешан билгала саттамах лаьцна дешархошна кхетам балар.
9	Бехкаман саттам.	1	Хандешан бехкаман саттам стенах олу хаар. Муьлха суффиксаш т1екхетарца кхоллало бехкаман саттамехь долу хандешнаш, коьрта маса хан церан дешархошна дийца.
10	Хандешан лааран саттам.	1	Хаа деза, лааран саттаман хандешнаш кхолла а,уьш талла а, дешан х1оттам билгал а боккхуш болх бар.
11	Г1едожоран саттам.	1	Хаа деза, муьлхачух олу хандешан Г1едожоран саттам, муха кхоллало иза, х1ун билгалонаш йу цуьнан кхетам балар.
12	Талламан болх «Нана».	1	Дешархойн хаарш таллар.
13	Г1алаташ т1ехь болх бар. Хандешан хьалхара спряжени.	1	Г1алаташ т1ехь болх бар. Дешархошна хандешан хьалхарчу спряженех лаьцна кхетам балар.

14	Хандешан шолг1а спряжени.	1	Хандешан шолг1ачу спржених кхетам балар, и муьлхачу билгалонашца кхетайо хаар.
15	Хандешнийн кхолладалар.	1	Хаа деза, муха кхоллало хандешнаш. Хандешнийн кхолладаларан некъаш дешархошна довзийтар.
16	Хандешан хаттаран кепаш.	1	Хандешан хаттаран кепех кхетам балар .
17	Хандешнашца дацаран дакъалгаш нийсаяздар.	1	Хандешнашца дацаран дакъалг ца, ма муха йаздо дешархошна кхетам балар.
18	Хандашах лаьцна 1амийнарг карладаккхар,т1еч1аг1дар.	1	Хандашах 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
19	Талламан болх«1имран».	1	Берийн хаарш билгалдахар.
20	Г1алаташ т1ехь болх бар Хандешнийн чаккхенгахь н йаздар.	1	Г1алаташ т1ехь болх бар. Хандешнийн чаккхенгахь н йаздарх лаьцна дийцар.
21	Причасти.	1	Причасти а, цуьнан грамматически билгалонаш а йовзийтар, иза кхидолчу дешнашна йукъара схьаккъасто хаар.
22	Причастин хенаш.	1	Причасти хенашца хийцаларх кхетам балар. Кхин долчу къамелан дакъошна йуккъехь причасти схьаккъасто хаар.

23	Лааме а, лаамаза а причастеш.	1	Лаамаза а, лааме а причастех дешархошна кхетам балар.
24	Сочиненина йазйан кечам бар.	1	Дозуш долу къамел кхиор.
25	Сочинени «1аьнан 1уьйре».	1	Сочинени йазйарца 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
26	Причастийн карчам.	1	Дешархошна кхетам бала беаа причастийн карчамех, церан синтаксически г1уллакхах. Хаа деза, причастин карчам бовза.
27	Причастийн легалар.	1	Дешархошна причасти легоран некъаш довзийтар.
28	Причастийн нийсайазйар.	1	Дешархошна йовзийта йеза причасти нийсайазйаран бакъонаш, къамелехъ причастин карчам схъакаро 1амор.
29	Талламан болх «Зеламха ц1авар».	1	1амийнарг т1еч1аг1дар.Дешархойн хаарш таллар.
30	Г1алаташ т1ехъ болх бар. 1амийнарг карладаккхар,т1еч1аг1дар	1	Г1алаташ т1ехъ болх бар. Причастих лаьцна1амийнарг дешархошна карладаккхар,т1еч1аг1дар.
31	Жам1 даран урок	1	1амийнарг карладаккхар,т1еч1аг1дар.

32	1амийнарг карладаккхар.	1	Хаарш таллар.
33	Деепричасти.	1	Деепричасти дешархошна йовзийтар. Цуьнан грамматически билгалонех пайда а оьцуш, и кхийолчу хандешнийн формех къасто хаарх кхетам балар. Хьалха 1амийна къамелан дакъош карладахар.
34	Деепричастин хенаш.	1	Муха билгалйоккху деепричастин хенаш, муьлхачу дашах йозуш и. Деепричасти нийсайазьан хаар, и хандешан форма хилар ч1аг1деш долу масалш гайтар, уьш йукъахь а долуш предложенеш таллар.
35	Деепричастин карчам.	1	Деепричастин карчаман билгалонаш йовзийтар, цуьнца сацаран хьаьркаш х1иттор. Деепричастино предложенехь до г1уллакх билгалдаккхар.
36	Изложенина кечам бар.	1	Дозуш долу къамел кхиор.
37	Изложени«Г1алара хьаша».	1	«Г1алара хьаша» ц1е йолчу изложенехь адаман куц-кеп, бедар, цуьнан лелар гойтуш йолу дийцаран текстийн йуьззина изложенеш йазьан 1амор.
38	Масдар.	1	Масдаран грамматически билгалонаш йовзийтар, и муха кхоллало хаар. масдарний,

			хандашний йуккъехь х1ун башхалла йу, уьш вовшех муьлхачу билгалонашца къастадо билгалдаккхар.
39	Масдар классашца а, терахьашца а, кепашца а хийцадалар.	1	Масдаран класс а, терахь а билгалдаккха хаар. Классан гайтам мичхьа хила тарло (дашна хьалха а, йуккъехь а). Цунна масалш дало хаа деза. Масдарийн терахьашца хийцадалар 1 амор.
40	Масдаран легар.	1	Масдаран дожаршца хийцадалар хьалхарчу легарна чудог1учу ц1ердешнийн санна хила дезар гайтархьама предложенеш таллар, масдарний, хандашний йуккъехь йолу башхалла йовзийтар.
41	Дакъалг ца масдарцанийсайаздар.	1	Масдарца дацаран дакъалг ца нийсаздарх лаьцна кхетам балар. Муха йаздо дацаран дакъалг ца хьалха а, дешхьалхенашна т1ехьа а нисделча хаар.
42	Масдаран синтаксически г1уллакх.	1	Предложенин муьлха меже хуьлий лела масдар. Стенах олу масдаран карчам. Муьлха предложенин меженаш хуьлий лела уьш. Царна жоп дала дешархой 1 амор.
43	Талламан болх «Б1аьстенан суьйре».	1	Дешархойн хаарш таллар.

44	Глалаташ тлехь болх бар. ламийнарг тлечлаглдар.	1	Глалаташ тлехь болх бар. Дешархоша ламийнарг тлечлаглдар.
45	Куцдош.	1	Муьлха билгалонаш йу куцдешан. Хлун башхалла куцдашний, билгалдашний йуккъехь. Муха къасто деза уьш вовшех хаар.
46	Куцдешнийн тайпанаш.	1	Куцдешнийн тайпанаш довзийтар, цара муьлхачу хатгаршна жоп ло, хлун гойту хаар.
47	Сочинени «Блаьсте».	1	Дозуш долу къамел кхиор.
48	Куцдешан синтаксически глуплакх.	1	Куцдешан синтаксически глуплакхах лаьцна кхетам балар. Муьлха меже хилла лела куцдош предложенехь дешархошна дийцар.
49	Куцдешнийн дустаран даржаш.	1	Куцдешан йуьхьанцара, дустаран, тлехдаларан даржаш муха кхоллало хаар, уьш муьлхачу билгалонашца къастадо билгалдакхар.
50	Куцдешнийн кхолладалар.	1	Муьлхачу къамелан дакъойх кхоллало куцдешнаш, уьш муха кхоллало хаар.
51	Куцдешнийн нийсайаздар.	1	Куцдешнийн нийсайаздарх лаьцна кхетам балар.
52	ламийнарг карладакхар, тлечлаглдар.	1	Дешархоша ламийнарг карладакхар, тлечлаглдар.

53	Талламан болх«Кху сайн махкахь балар нийса хийтира суна».	1	Хаарш таллар.
54	Глалаташ тлехь болх бар. Куцдашах лаьцна ламийнарг карладаккхар.	1	Глалаташ тлехь болх бар. Куцдашах лаьцна ламийнарг карладаккхар.
55	Глуллакхан къамелан дакъош. Дештлаьхье.	1	Хлун билгалонаш дештлаьхьенан, хлун гойту цо, хлунда аьлла цунах глуллакхан къамелан дакъа хайтар.
56	Дештлаьхьенийн тайпанаш.	1	Хаа деза, муьлхачу тайпанийн хуьлу дештлаьхьенаш. Муьлхачу билгалонашца къастайо уьш вовшех. Муьлха башхалла йу дешхьалхенний, дештлаьхьенний йуккъехь дешархой кхетор.
57	Дештлаьхьенийн нийсайазйар.	1	Хаа деза, дештлаьхьенаш дешнех къабстина йазьеш хилар.
58	Дештлаьхьенийн нийсайаздарх лаьцна ламийнарг тлечлаглар	1	Дешхьалхенаш а, дештлаьхьенаш а вовшех къасто ламор.
59	Хуттургаш.	1	Хлун маьлна ду хуттургийн предложенехь предложенеш тлехь долчу дешнашна йуккъехь. Хуттургаш каро хаар.
60	Хуттургаш, церан тайпанаш а.	1	Хуттургийн муьлха тайпанаш ду хаар. Цара предложенехь деш долу глуллакх гайтар.

61	Дакъалгаш, цѣран тайпанаш.	1	Хаа деза, дакъалгаш х1ун йу а, цѣран предложенехъ х1ун маь1на ду а. Дакъалгийн тайпанех кхетор. Цара предложенехъ х1ун г1уллакх до хаар. Хаа деза уьш предложенехъ схъакаро.
62	Изложенина кечам бар.	1	Изложени йазйан кечам бар.
63	Изложени «Вешин хьоза».	1	Дозуш долу къамел кхиор.
64	Айдардош.	1	Айдардешнех лаьцна дешархошна кхетам балар.
65	Айдардешнийн нийсайаздар.	1	Айдардешнаш, цѣран тайпанаш нийсайаздан 1амор.
66	1амийнарг карладаккхар (тест).	1	Хаарш таллар.
67	Г1алаташ т1ехъ болх бар. Дешаран шарахъ 1амийнарг карладаккхар.	1	Г1алаташ т1ехъ болх бар. Дешаран шарахъ 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
68	Жам1 даран урок.	1	Хаарш таллар.

8-чу классан нохчийн меттан тематикин планировани

№	Урокан цѣ	сахьт	коьрта кхетамашший, хааршший
1.	Ненан мотт- дахаран хазна.	1	Дешархошна дийца, нохчийн мотт гуттар ширчех цхьаь хилар а, и муьлхачу билгалонаша чӀагӀдо а. Иштта дешархошна хаа деза, вайн мотт бийца атта а, хьалдолуш а хилар. ХӀинцалера нохчийн литературни мотт кхиарх лаьцна кхетам балар.
2.	5-7-чу кл-хь 1амийнарг карладаккхар. Дешнашкахь й элп йаздар.	1	Нохчийн маттахь элп й масех маьӀнехь лелар а, цуьнан нийсайаздаран бакьонаш а дешархошна карладаккхар.
3.	ДештӀаьхьенаш а, дешхьалхенаш а дешнашца нийсайазйар.	1	Дешархошна хаа деза, дешхьалхе хӀун ю, цуьнан чулацам, цо дашна луш долу керла маьӀна. Дешхьалхе билгалйаккхар. Дешхьалхенашца дешнаш кхолла хаар. Дешхьалхенашка хьаьжжина дешнаш тобанашка декьар. Дешан дӀахӀоттам муха бу хаар. дештӀаьхьенаш дешнех къаьстина йазьеш хилар. Дешхьалхенаш а, дештӀаьхьенаш а вовшех къасто хаа дезар а.
4.	ЦӀердешан, билгалдешан, хандешан, куцдешан синтаксически гӀуллакх.	1	Дешархошна хаа деза, хӀун гойту цӀердашо, Билгалдашо хӀун грамматически билгалонаш йу церан. Хандош билгалдаккха деза къамелан дакъа хиларе терра. Цо хӀун гойту а, муьлхачу хаттаршна жобпаш ло а хаа деза. Предложенехь хандош сказуеми хуьлий лелий хаар. Муьлха билгалонаш ю куцдешан. ХӀун башхалла йу куцдашний, билгалдашний йуккъехь. Муха къасто деза уьш вовшех хаар.
5	Талламан диктант «Ирсе кӀохцал»	1	Талламан болх йазбарца 1амийнарг карладаккхар, тӀечӀагӀдар.

6	Галаташ тӀехь болх. Орфографи.	1	Орфографих долу хаарш карладахар, тӀечӀагӀдар.
7	Дешнийн цхьаьнакхетарш а ,церан тайпанаш а.	1	Дешархошна хаа деза, дешнийн цхьаьнакхетарш муха кхоллало, дешнийн вовшашца йолу уьйр къасто а, церан тайпанаш а. Дешнийн цхьаьнакхетарш предложенех муха къаьста а.
8	Предложенехь дешнийн уьйр: цхьаьнакхетаран а, карара а.	1	Дешархошна предложенехь вовшашца йолу уьйр къасто хаар, хаттарш хӀитто хаар, коьрта а, дозуш долу дош къасто хаар. Цхьаьнакхетаран а, карара уьйр къасто хаар.
9	Бартбар, урхалла, тӀетовжар.	1	Дешархошна хаа деза, карара уьйр кхаа кепара хилар: бартбар, урхалла, тӀетовжар. Коьрта дош доллучу формане дозуш долу дош хӀотточу уьйрах бартбар олуш хилар. Коьртачу дашо дозуш долу дош дожаре хӀотточу уьйрах урхалла олуш хилар. Дозуш долу дош маьӀница коьртачу дашна тӀетевжачу уьйрах тӀетовжар олуш хилар.
10	Изложени «Дайн Ӏадат».	1	Изложени йазйан кечам бар.
11	Изложени «Дайн Ӏадат».	1	Дозуш долу къамел кхиор.

12	Предложенин коьрта меженаш.	1	Предложенин коьрта меженаш карлайахар.
13	Подлежащин хилар.	1	Дешархошна хаа деза, предложенехъ шех лаьцна дуьйцучу коьртачу меженах подлежащи олуш хилар. Подлежащи уггар хьалха ц1ердашах хуьлуш хилар,иштта ц1ерметдашах, лаамечу билгалдашах,лаамечу, масаллин а,рог1аллин а терахьдешнех, лаамечу причастех, масдарх, хандешан билгалзачу кепех, айдардашах.
14	Хандешан цхьалхе сказуеми	1	Дешархошна хаа деза,стенах олу хандешан цхьалхе сказуеми. Муха кхоллало иза. 1амийнарг карладаккхар.
15	Ц1еран х1оттаман сказуеми.	1	Стенах олу ц1еран х1оттаман сказуеми. Муха кхоллало иза. Ц1еран х1оттаман сказуеми ц1еран декъах а, г1обнан хандешан хоттамах а лаьтгачу сказуемих ц1еран х1оттаман сказуеми олуш хилар дешархой кхетор.
16	Жам1 даран урок.	1	1амийнарг карладаккхар,т1еч1аг1дар
17	Подлежащиний,ц1еран х1оттаман сказуеминий йуккъехъ тире	1	Подлежащиний, ц1еран х1оттаман сказуеминий йуккъехъ тире маца йуьллу дешархошна хаийтар, предложенин коьрта меженаш карлайахар, 1амийнарг т1еч1аг1дар.

18	Хандешан х1оттаман сказуеми.	1	Стенах олу хандешан х1оттаман сказуеми. Муха кхоллало иза , дешархой кхетор.1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар
19	Талламан диктант «Дика доттаг1алла».	1	Талламан болх йазбарца 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
20	Предложенин коьртаза меженаш.	1	Дешархошна хаа деза, предложенин коьртаза меженаш муьлхарш йу. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
21	Лач кхачам.	1	Дешархошна хаа деза, лач кхачам стенах олу, муьлха хаттарш х1иттадо, муьлхачу меженех хуьлу лач кхачам. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
22	Къастам.	1	Хаа деза, предложенин коьртаза меженаш муьлхарш йу, къастам стенах олу, муьлха хаттарш х1иттадо, муьлхачу меженех хуьлу къастам. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
23	Талламан болх « Лаьмнашкахь».	1	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
24	йуххедиллар.	1	Хаадеза, стенахолу йуххедиллар, мухакхолладелла, предложенехь муьлхаметтиг д1алоцуо. 1амийнарг карладаккхар.
25	Латтамаш. Даран суьртан латтам.	1	Дешархошна хаа деза, стенах олу латтам. Муха кхоллало даран суьртан латтам. 1амийнарг карладаккхар.
26	Бараман латтамаш.	1	Хаа деза, стенах олу латтам. Муха кхоллало бараман латтам. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.

27	Меттиган, хенан латтамаш.	1	Хаа деза, Муха кхоллало меттиган ,хенан латтамаш. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
28	«Сан Даймохк» сочинени йазйан кечам бар.	1	Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушьеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца добзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш х1иттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
29	Бахьанин латтам.	1	Хаа деза, муха кхоллало бахьанин латтам. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
30	1алашонан латтам	1	Хаа деза, муха кхоллало 1алашонан латтам. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
31	Бехкаман а , дуьхьлара а латтамаш.	1	Хаа деза, Муха кхоллало бехкамана, дуьхьлара а латтамаш. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
32	Цхьалхечу предложенийн кепаш: цхьанах1оттаман а, шинах1оттаман а предложенеш	1	Стенах олу цхьанах1оттаман, шинах1оттаман предложенеш. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш къастор.
33	билгала-йуьхьан предложенеш.	1	Стенах олу билгала-йуьхьан предложенеш. Шена чохь подлежащи а доцуш, сказуемино формица йа маь1ница иза билгалдечу предложених билгала-йуьхьан предложени Олуш хиларх дешархой кхетор.
34	Билгалза-йуьхьан предложенеш.	1	Стенах олу билгала-йуьхьан предложенеш. Шена чохь подлежащи доцуш а , йуьхь билгал ца йеш а йолчу предложених билгалза-

			йуьхьан предложени олуш хиларх, дешархой кхетор,
35	Йукъара- йуьхьан предложенеш.	1	Дешархошна хаа деза, шена чохь подлежащи а доцуш, йукъарчу маьница иза дало тарлучу предложених йукъара-йуьхьан предложени олуш хилар.
36	Талламан болх «Акха стоьмаш»	1	Талламан болх йазбарца ламийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
37	Г1алаташ т1ехь болх. ламийнарг карладаккхар.		Хаарш таллар.
38	Йуьхьза предложенеш.	1	Дешархошна хаа деза, стенах олу йуьхьза предложенеш. Хаа деза, предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш къасто. Подлежащи дан а доцуш, хила оьшуш а йоцчу предложених йуьхьза предложени олуш хилар.
39	ц1еран предложенеш.	1	Стенах олу ц1еран предложенеш, дешархошна хьехар. Подлежащи бен кхин коьрта меже йоцчу предложених ц1еран предложени олуш хилар.
40	Йуьззина а, йуьззина йоцу предложенеш.	1	Стенах олу йуьззина а, йуьззина йоцу а предложенеш дешархошна хьехар. Кхетарна оьшуш йолу меженаш шена чохь йолчу предложених йуьззина предложени олуш хилар. Коьрта йа коьртаза меженаш эшош, амма уьш маьница атта

			схъакарош йолчу предложених йуъззина йоцу предложени олуш хилар.
41	Изложени «Гиллакх».	1	Дозуш долу къамел кхиор. Адаман куц-кеп, бедар, цуьнан лелар гойтуш йолу дийцаран текстийн йуъззина изложенеш йзйан Iамор.
42	Изложени «Гиллакх».	1	Дозуш долу къамел кхиор.
43	Предложенин цхъанатайпанчу меженех лаьцна йукъара кхетам.	1	Цхъанатайпанара меженаш муьлхарш йу дешархой кхетор. Цхъанатайпанара меженаш йуккъехь а йолуш, предложенеш хIитто хаар.
44	Предложенин цхъанатайпанчу меженашкахь хуттургаш.	1	Цхъанатайпанарчу меженашца хуттургаш муьлхарш йу хаар. Цхъанатайпанара меженаш йуккъехь а йолуш, предложенеш хIитто хаар а, хуттургаш йуккъехь а йолуш, предложенеш хIитто хаар а.
45	Цхъанатайпана а, цхъанатайпана боцу къастамаш.	1	Цхъанатайпанара а, цхъанатайпанара боцу а къастамаш вовшех къастор. Цхъанатайпанара къастамаш йуккъехь а болуш, предложенеш хIитто хаар а, хуттургаш юккъехь а йолуш, предложенеш хIитто хаар а.
46	Цхъанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш.	1	Йукъара дош каро а, нийса хIотто а хаар, цунна тIехьа ши тIадам биллар. Йукъарчу дешнех кхетар, церан маьIна довзар. Йукъарчу дешнех пайда а оьцуш, предложенеш хIитто хаар.

47	Талламан болх «Блабсте»		Талламан болх йазбарца ламийнарг таллар.
48	Галаташ тлехь болх ламийнарг карладаккхар, тлечлаглар.	1	Хаарш таллар.
49	Предложеница грамматически уйр йоцу дешнаш. Тлдерзар.	1	Дешархошна тлдерзар хлун ду хаар. Иштта билгалдаккха деза, тлдерзар кхайкхаран интонацехь деша дезаш хилар. Хаа деза, тлдерзар йукъахь долуш предложенеш хлитто, ткъа подлежащи тлдерзарх къасто, тлдерзар долчохь сацаран хъаркаш хлиттор.
50	Йукбадало дешнаш а, предложенеш а	1	Хаа деза, муха йаздо йукбадало дешнаш а, предложенеш а, сацаран хъаркаш нийса хлитто хаар, йукбадалочу дешнех пайда а оьцуш, предложенеш хлитто хаар.
51	Жамлар даран урок.	1	Ламийнарг карладаккхар.
52	Хлаб, хлан-хла дешнаш – предложенеш	1	Хлун тайпа сацаран хъаркаш хлиттадо Хлаб, хлан-хла дешнашца – предложенешца дешархой кхетор.
53	Айдардешнаш-предложенеш.	1	Хаа деза, муьлхачу предложених олу айдардешнаш-предложенеш. Муьлхачу интонацица билгалдоккху айдардош, муьлха сацаран хъаркаш докку кхетор.
54	Предложенин шакъабстинчу меженех лабцна йукъара кхетам.	1	Хаа деза, стенах олу шакъабстина меженаш. Предложенехь уьш схъакарор, сацаран хъаркаш хлиттор.
55	Шакъабстина латтамаш.	1	стенах олу шакъабстина латтамаш дешархошнадовзийтар, предложенехь уьш схъакаро хаар, сацаран хъаркаш хлиттор.

56	Шакъабстина юххедиллар.	1	Хаа деза, стенах олу шакъабстина йуххедиллар. Предложенехь уш схъакаро а, сацаран хъаьркаш х1итто а, хаарш т1еч1аг1дар а.
57	Хенан а, меттиган а латтабийн дурсаш	1	Хенан а, меттиган а латтабийн дурсаш стенах олу дешархошна кхетам балар.
58	Хенан а, меттиган а латтабийн дурсаш церан нийсайаздаран бакъонаш.	1	Хенан а, меттиган а латтабийн дурсаш, церан нийсайаздаран бакъонаш йовзийтар.
59	Сочинени «Ас хаьржина корматалла».	1	Сочинени йазйан кечам бар. Дозуш долу къамел кхиор. Сочиненин коьрта ойла билгалъяккха хаар, иза кхочушьеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца доьзна хилар. Нийса предложенеш х1иттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
60	Сочинени «Ас хаьржина корматалла».		Дозуш долу къамел кхиор.
61	Ма-дарра а, лач а къамелах йукъара кхетам.	1	Ма-дарра а, лач а къамелах дешархошна кхетам балар, муха деша деза авторан дешнаш, муха хила йеза цигахь интонаци: авторан дешнашна т1аьхъа а, цунна хьалха а гайтар.
62	Ма-даррачу къамелехь сацаран хъаьркаш.	1	Дешархошна хаа деза, х1ун ду ма-дарра къамел бохург, муха деша деза авторан дешнаш, муха хила йеза цигахь интонаци: авторан дешнашна т1аьхъа а, цунна хьалха а. Хаа деза, ма-дарра къамел долчу предложенехь муьлха а, мичхъа а сацаран хъаьркаш дохку.

63	Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор.	1	Мадарра къамел лач къамеле дерзорах кхетам балар. Мадарра къамел лач къамеле дерзорехъ цӀерметдешнийн йаххъаш муха хийцало дешархошна гайтар.
64	Цитаташ а, церан нийсайаздар а.	1	Цитаташ стенах олу,цитаташкахъ сацаран хьабркаш муха хӀиттадо Дешархошна довзийтар.
65	Грамматически талларш.	1	Ненан меттан грамматика Ӏаморехъ грамматически талларийн доккха маӀна хилар дешархошна довзийтар. Грамматикехъ хьалха Ӏамийнарг а, керла Ӏамош дерг а карладаккха а,шардан а, чӀагӀдан а грамматически талларша гӀо деш хилар.
66	8-чу классехъ Ӏамийнарг карладаккхар.Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш.	1	Предложенин коьрта а,коьртаза а меженаш карлайахар, дешархойн хаарш таллар.
67	Шеран талламан болх «БӀаьвнийн махкахь».	1	Талламан болх йазбарца дешархойн хаарш таллар.
68	ЖамӀ даран урок	1	Ӏамийнарг карладаккхар,гӀечӀагӀдар.

9-чу классан нохчийн меттан тематикин планировани

РагӀ	Кобчалан цӀе	Маса	Урокан коьрта кхетам
------	--------------	------	----------------------

		сахьт	
1	8-чу классехь 1амийнарг карладаккхар Чолхечу предложенийн синтаксис.	1	Чолхечу предложенийн синтаксисах лаьцна карладаккхар.
2	Коьрта меженаш.	1	Коьрта меженех лаьцна 1амийнарг карладаккхар.
3	Коьртаза меженаш.	1	Коьртаза меженех лаьцна 1амийнарг карладаккхар.
4	Предложенехь дешнийн уьйр.	1	Предложенехь дешнийн уьйр карлаккхар.
5	Талламан болх «Беркате аьхке».	1	Хаарш таллар.
6	Г1алаташ т1ехь болх.Карладаккхар.	1	Г1алаташ т1ехь болх бар.Коьрта а, коьртаза а меженаш карлайахар.
7	Чолхечу предложенех лаьцна йу йукьа кхетам.	1	Чолхечу предложенех лаьцна йукьара кхетам балар. Чолхе предложени цхьатерра бакьо йолчу шина масех цхьалхечух лаьтта хиларх дешархой кхетор.
8	Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенех лаьцна йукьара кхетам	1	Чолхечу-цхьаьнакхеттачу предложенех лаьцна йукьара кхетам бала Цхьаьнакхетаран хуттургийн кепаш йовзийтар.
9	Чолхе-цхьанакхеттачу предложенешкахь дозаран а, дуьхьалара а, къасторан а хуттургаш.	1	Цхьаьнакхетаран хуттургийн кепаш йовзийтар.
10	Чолхе-цхьанакхеттачу предложенешкахь дозаран а, дуьхьалара а, къасторан а хуттургах лаьцна 1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	Чолхе-цхьанакхеттачу предложенешкахь дозаран а, дуьхьалара а, къасторан а хуттургаш шарйар.

11	«Дашо гуьйре» сочиненина кечам бар.	1	Дозуш долу къамел кхиор
12	Сочинени «Дашо гуьйре».	1	Дозуш долу къамел кхиор.
13	Чолхе-карарчу предложенех лаьцна йукъара кхетам.	1	Чолхе-карарчу предложенех лаьцна кхетам балар.
14	Талламан болх«МазлагIа»	1	Хаарш таллар.
15	ГIалаташ тIехь болх бар.Чолхе - цхьаьнакхетгачу предложенех Iамийнарг карладаккхар.	1	Чолхе - цхьаьнакхетгачу предложенех Iамийнарг тIечIагIдар.
16	ЖамI даран урок.	1	Хаарш таллар.
17	Чолхе карарчу предложенехь тIетухучун меттиг а, сацаран хьаьркаш а.	1	Чолхе - карара предложенех Iамийнарг карладаккхар, тIечIагIдар, хуттургаш карлайахар.
18	Чолхе карарчу предложенех лаьцна Iамийнарг тIечIагIдар.	1	Чолхе-карарчу предложенехь тIетухучун меттиг, сацаран хьаьркаш йовзийтар.
19	ТIетухучу предложенин кепаш.	1	ТIетухучу предложенин кепаш йовзийтар.
20	Кхачаман тIетуху предложени.	1	Кхачаман тIетуху предложенех кхетам балар.
21	Кхачаман тIетуху предложенех лаьцна Iамийнарг тIечIагIдар .	1	Кхачаман тIетуху предложенех лаьцна хаарш кIаргдар.
22	Къастаман тIетуху предложени (йукъара кхетам)	1	Къастаман тIетуху предложенех йукъара кхетам балар.

23	Къастаман тлетуху предложени (схемаш хлиттор)	1	Къастаман тлетуху предложенех лаьцна хаарш кларгдар.
24	Хенан тлетуху предложенеш	1	Хенан тлетуху предложенеш йовзийтар.
25	Хенан тлетуху предложенеш(схема хлоттор)	1	Хенан тлетуху предложенех лаьцна хаарш кларгдар.
26	Изложени «Мокха куьйра»(Кечам)	1	Дешархойн хаарш таллар.
27	Изложени «Мокха куьйра»	1	Дозуш долу къамел кхиор.
28	Даран-суьртан тлетуху предложенеш.	1	Даран-суьртан тлетуху предложенеш йовзийтар.
29	Даран-суьртан тлетуху предложенеш(схема хлоттор)	1	Даран-суьртан тлетуху предложенех лаьцна хаарш тлетчаглар.Схемаш хлиттор.
30	Талламан болх «Къинхетам»	1	Дешархойн хаарш таллар.
31	Галаташ тлехь болх бар.ламийнарг карладаккхар.	1	Галаташ нисдар.ламийнарг карладаккхар.
32	Жам1 даран урок.	1	ламийнарг карладаккхар
33	Бахъанин тлетуху предложенеш.	1	Бахъанин тлетуху предложенеш йовзийтар.лалашонан тлетуху предложенеш йовзийтар.
34	Бахъанин тлетуху предложенеш карлайахар.	1	Бахъанин тлетуху предложенеш карлайахар,тлетчаглар.

35	1алашонан т1етуху предложенеш	1	1алашонан т1етуху предложенеш йовзийтар.
36	1алашонан т1етуху предложенеш карлайахар.	1	1алашонан т1етуху предложенеш карлайахар, т1еч1аг1йар.
37	Бехкаман т1етуху предложенеш.	1	Бехкаман т1етуху предложенеш къастор.
38	Бехкаман т1етуху предложенеш карлайахар.	1	Бехкаман т1етуху предложенеш карлайахар, т1еч1аг1йар.
39	Талламан болх «Б1аьсте»	1	Хаарш таллар.
40	Г1алаташ т1ехь болх. Т1етухучу предложенин кепаш карлахар.	1	Т1етухучу предложенин кепех лаьцна 1амийнарг т1еч1аг1дар.
41	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенех лаьцна йукъара кхетам.	1	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенех лаьцна йукъара кхетам балар.
42	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкарчу цхьалхечу предложенийн маь1наш а, сацаран хьаьркаш а.	1	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь йолчу цхьалхечу предложенийн тайп-тайпана маь1наш довзийтар.
43	Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш карлайахар.	1	Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш карлайахар, т1еч1аг1йар.
44	Изложени «Вешин хьоза». Кечам бар.	1	Изложенина кечам бар.План х1оттор.
45	Изложени «Вешин хьоза».	1	Дозуш долу къамел кхиор.

46	Мотт а, цуьнан маьлна а, коьрта билгалонаш а.	1	Меттан маьлна а, цуьнан мехалла а довзийтар.
47	Илманан дакъош а, церан маьлнаш.	1	Меттан маьлна а, цуьнан мехалла а довзийтар
48	Илманан дакъош а, церан маьлнаш а карладахар.	1	Илманан дакъош а, церан маьлнаш а карладахар, тӀечӀагӀдар.
49	Ӏамийнарг карладаккхар, тӀечӀагӀдар.(тест)	1	Дешархойн хаарш таллар.
50	Талламан болх «Школехь».	1	Дешархойн хаарш таллар
51	ГӀалаташ тӀехь болх. Маттах лаьцна Ӏамийнарг карладаккхар	1	Дешархошка гӀалаташ тӀехь болх байтар. Орфографи карлайаккхар
52	ЖамӀ даран урок	1	Ӏамийна бакьонаш карлайахар.
53	Литературни меттан стилаш.	1	Литературни меттан стилийн тайпанаш довзийтар.
54	Литературни меттан стилаш а, церан башхаллаш а.	1	Литературни меттан стилийн башхаллаш йовзийтар.
55	Синонимика стилистикан бух бу.	1	Синонимиках кхетам балар.
56	Синонимийн тайпанаш.	1	Синонимийн тайпанаш довзийтар.
57	Литературни меттан норманаш а,	1	Литературни меттан стилийн тайпанаш довзийтар.

58	Литературни меттан исбаъхъалин башхаллаш а, къамелан оздангалла а.	1	Мотт нийса бийцаран лексически, грамматически, орфоэпически, орфографически, стилистически норманийн маъла наш довзийтар.
59	Сочинени «Ненан мотт» (кечам бар)	1	Сочинени йазъан кечам бар. План х1 оттор.
60	Сочинени «Ненан мотт»	1	Дозуш долу къамел кхиор.
61	9-чу классехъ 1амийнарг карладаккхар Чолхе-цъанакхетта предложени	1	Чолхе-карарчу предложенехъ т1етухучун меттиг, сацаран хъаьркаш йовзийтар.
62	Т1етухучу предложенин кепаш карлаха	1	Т1етухучу предложенин кепех лаьцна 1амийнарг карладаккхар.
63	Чолхе карара предложени	1	Чолхе-карарчу предложенех лаьцна 1амийнарг карладаккхар.
64	Чолхе карарчу предложенехъ т1етухучун меттиг а, сацаран хъаьркаш а.	1	Чолхе - карара предложенех 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар, хуттургаш карлайахар.
65	Хуттургаш йоцу чолхе предложени	1	Дешархойн хаарш таллар.
66	Талламан болх «Т1аьхъара горгали».	1	Дешархойн хаарш таллар.
67	Т1алаташ т1ехъ болх. 1амийнарг т1еч1агдар (тест).	1	Дешархошка т1алаташ т1ехъ болх байтар. Орфографи карлайаккхар
68	Жам1 даран урок.	1	1амийна бакъонаш карлайахар.

**Нохчийн меттан календарни-тематически хьесап
5-чу кассехь**

№	Іамочу коьчалан цІе	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Вайн мотт- вайн хазна.	1	1.09		
2	Дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар (лл, СС, тт).	1	7.09		
3	Къамелан дакъош.	1	8.09		
4	Синтаксисах кхетам.	1	14.09		
5	Дешнийн цхьаьнакхетар. Предложенехь коьрта а, дозуш долу а дешнаш вовшех къасто хаар.	1	15.09		
6	Талламан болх «Зезагаш».	1	21.09		
7	Предложени. Предложенийн тайпанаш. Дийцаран, хаттаран, айдаран , тІедожоран предложенеш.	1	22.09		
8	Предложенин коьрта меженаш. Подлежащи, сказуеми, текст.	1	28.09		
9	Предложенин коьртаза меженаш. Кхачам.	1	29.09		
10	Къастам Латтам, цуьнан синтаксически билгалонаш.	1	05.10		

11	Предложенин коьртаза меженаш. цуьнан синтаксически билгалонаш.	1	06.10		
12	«Шеран заманаш» талламан болх збар.	1	12.10		
13	Жам1 даран урок	1	13.10		
14	йаржаза а, йаьржина а предложенеш. Уьш вовшех къасто хаар.	1	19.10		
15	Предложенин цхьанатайпанарчу меженех лаьцна кхетам балар, цаьрца йолу хуттургаш а ,йукъара дешнаш а.	1	20.10		
16	«Нана» сочинени йазйан кечамбар.	1	02.11.		
17	Сочинени «Нана»	1	03.11		
18	Тедерзар. Тедерзарехь сацаран хьаьркаш.	1	09.11		
19	Цхьалхе а, чолхе а, хуттургаш йолу чолхе а предложенеш	1	10.11		
20	Ма -дарра къамел. Ма-дарра къамелехь сацаран хьаьркаш.	1	16.11		
21	Диалог.	1	17.11		
22	Фонетика, графика, орфографи. Фонетика.	1	23.11		
23	Мукъа а, мукъаза а аьзнаш.	1	24.11		
24	Нохчийн абатан д1ах1оттам. Ши аз билгалдеш долу мукъа элпаш.	1	30.11.		
25	Зевне а, къора а, мукъаза аьзнаш.	1	01.12		
26	Шала мукъаза элпаш.	1	07.12		

27	Доца шеконан мукъа абзнаш хандешнашкахъ.		08.12		
27	«Жа1у» талламан болх йазбар.	1	14.12		
28	Деха а, доца а мукъа абзнаш	1	15.12		
29	Дифтонгаш иэ, уо.	1	21.12		
30	Жам1 даран урок.	1	22.12		
31	Й элп йаздаран бакъонаш.	1	11.01		
32	Ъ элп йаздар.Транскрипцих кхетам.	1	12.01		
33	Лексикалогих кхетам.	1	18.01		
34	«Дика доттаг1алла» изложени йазйан кечамбар.	1	19.01		
35	«Дика доттаг1алла» изложени йазйар.	1	25.01		
36	Дешан нийса а, тардина а маь1наш. Омонимаш.	1	26.01		
37	Синонимаш.	1	01.02		
38	Антонимаш.	1	02.02		
39	«Ас т1екхачаре сатуьйсуде» сочинени йазйан кечамбар.	1	08.02		
40	«Ас т1екхачаре сатуьйсуде» сочинени.	1	09.02		
41	Дешнийн ч1аг1делла цхъабнакхетарш.	1	15.02		

42	Дешнаш кхолладалар.	1	16.02		
43	Дешан х1отттам. гергара дешнаш а, дешан орам а.	1	22.02		
44	Дешан чаккхе.	1	23.02		
45	Дешхьалхе.	1	01.03		
46	« Мухтар» изложени йазйан кечамбар.	1	02.03		
47	Изложени «Мухтар» .	1	08.03		
48	Суффикс.	1	09.03		
49	Лард.	1	15.03		
50	Схьадевлла а, схьадовлаза а дешнаш.	1	16.03		
51	Талламан болх «Б1аьсте»	1	22.03		
52	Жам1 даран урок	1	23.03		
53	Ц1ердош, цуьнан грамматически билгалонаш.	1	05.04		
54	йукъара а, долахь а ц1ердешнаш. Ц1ердешнийн терахьаш.	1	06.04		
55	Ц1ердешнийн дожарш. Ц1ердешнийн легарш.	1	12.04.		
56	«Хьуьнан дахар» талламан болх йазбар. 1амат, 184 аг1о	1	13.04		
57	Оьрсийн маттера т1еэцна ц1ердешнаш нийсайаздар.	1	19.04		
58	Ц1ердешнийн кхолладаларан некъаш.	1	20.04		

59	Дацаран дакъалг ца цѣрдешнашца нийсайаздар.	1	26.04		
60	Цѣрдешнийн суффиксаш.	1	27.04		
61	Цѣрдош морфологически къастор.	1	03.05		
62	Талламан болх « Ши к1ант тилар».	1	04.05		
63	Г1алаташ т1ехъ болх. Цѣрдашах лаьцна 1амийнарг карладаккхар	1	10.05		
64	6-чу классехъ 1амийнарг карладаккхар.Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш.	1	11.05		
65	Предложенин цхъанатайпанара меженаш.	1	17.05		
66	Лексика. Дешнийн маь1наш, омонимаш, синонимаш, антонимаш Дешан лард, орам, дешхьалхе, суффикс.	1	18.05		
67	Талламан болх (тест).	1	24.05		
68	Жам1 даран урок.	1	25.05		

**Нохчийн меттан календарни-тематически хьесап
6-чу классехъ**

Раг1	1амочу коьчалан ц1е	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Вайн мотт-вайн бахам.	1	01.09		
2	Къамелан дакъош.	1	06.09		
3	Текст а, цуьнан башхаллаш а.	1	08.09		

4	Текстан коьрта чулацам,маь1нин коьрта дешнаш.	1	13.09		
5	Текстан коьрта билгалонаш. Текст а, кьамелан стилап а.	1	15.09		
6	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар	1	20.09		
7	Талламан болх «Аьхке».	1	22.09		
8	Билгалдош, цуьнан маь1на.	1	27.09		
9	Билгалдешнийн тайпанаш.	1	29.09		
10	Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш.	1	04.10		
11	Билгалдешнийн терахьашца хийцадалар.	1	06.10		
12	Билгалдешнийн классашца хийцадалар.		11.10		
13	Талламан болх «Воккхастаг Бисолтий, жима Хьамзатий»	1	13.10		
14	Г1алаташ т1ехь болх . Мухаллин билгалдешнийн даржаш.	1	18.10		
15	Мухаллин билгалдешнийн даржех лаьцна 1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	20.10		
16	Билгалдешнийн легарш.	1	01.11		
17	Изложени «Чаа,зударий.»	1	03.11		

18	Изложени «Чаа,зударий.»	1	08.11		
19	Билгалдешнийн кхолладалар.	1	10.11		
20	Т1еэцна билгалдешнаш нийсайаздар.	1	15.11		
21	Билгалдош грамматически къастор.	1	17.11		
22	Терахьдош.	1	22.11		
23	Масаллин терахьдешнаш.	1	24.11		
24	Рог1аллин терахьдешнаш.	1	29.11		
25	Сочинени,, Дашо гуьйре”.	1	01.12		
26	Декъаран терахьдешнаш.	1	06.12		
27	Гулдаран терахьдешнаш.	1	08.12		
28	Билгаза-масаллин терахьдешнаш.	1	13.12		
29	Талламан болх „Гуьйре”.	1	15.12		
30	Г1алаташ то1ехь бох. Эцаран терахьдешнаш.	1	20.12		
31	Дакъойн терахьдешнаш.	1	22.12		
32	Терахьдешнийн х1оттам.	1	10.01		

33	Терахъдешнийн легадалар.	1	12.01		
34	Терахъдешнийн легадалар т1еч1аг1дар.	1	17.01		
35	Терахъдешнийн нийсайаздар	1	19.01		
36	1амийнарг карладаккхар	1	24.01		
37	Ц1ерметдош.	1	26.01		
38	Ц1ерметдешнийн тайпанаш	1	31.01		
39	йаххыйн ц1ерметдешнаш а, церан легар а.	1	02.02		
40	Доладерзоран ц1ерметдешнаш.	1	07.02		
41	Дерзоран-доладерзоран ц1ерметдешнаш а, церан лега а.	1	09.02		
42	Гайтаран ц1ерметдешнаш.	1	14.02		
43	Къастаман ц1ерметдешнаш.	1	16.02		
44	Къастамаза ц1ерметдешнаш.	1	21.02		
45	Изложени „Гоцин шовда”	1	23.02		
46	Изложени „Гоцин шовда”	1	28.02		
47	Дацаран ц1ерметдешнаш.	1	02.03		
48	Хаттаран-къаметтигаллин ц1ерметдешнаш.	1	07.03		
49	Ц1ерметдош къастор.	1	09.03		
50	Ц1ерметдашах 1амийнарг карладаккхар	1	14.03.		

51	Талламан болх «Ши к1ант тилар».	1	16.03		
52	Г1алаташна т1ехь болх . Хандош.	1	21.03		
53	Хандешан хенаш.	1	23.03		
54	Хандешан билгалза кеп.	1	04.04		
55	Хандешан карара хан.	1	06.04		
56	Хандешан хана хан.	1	11.04		
57	Хандешан йог1у хан.	1	13.04		
58	Хандешан йог1учу хенан хандешнаш нийсаздар	1	18.04		
59	Сочинени «Ас хаържина корматалла».	1	20.04		
60	Сочинени «Ас хаържина корматалла».	1	25.04		
61	Хандешнийн классашца хийцадалар.	1	27.04		
62	Хандешнийн терахьдашца хийцадалар.	1	02.05		
63	Хандешнийн цхьаллин, дукхаззаллин кепаш.	1	04.05		
64	Талламан болх «Б1аьсте».	1	09.01		
65	Г1алаташ т1ехь болх. Хандашах лаьцна 1амийнарг карладаккхар	1	11.05		

66	Хандешнийн терахь а, кеп а вовшахкьастор.	1	16.05		
67	Хандош кьастор.	1	18.05		
68	Жам1 даран урок.	1	23.05		

**Нохчийн меттан календарни-тематически хьесап
7-чу классехь**

№	Урокан ц1е	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Нохчийн маттах дош.	1	01.09		
2	5-6 классашкахь 1амийнарг карладаккхар. Билгалдош, цуьнан билгалонаш.	1	06.09		
3	Ц1ерметдош, цуьнан билгалонаш. Хандош, цуьнан билгалонаш.	1	08.09		
4	Талламан болх «Шемал Нохчийчохь»»».	1	13.09		
5	Литературни меттан стилаш.	1	15.09		
6	Диалог – текстан кеп.	1	20.09		

7	Диалоган кепаш.	1	22.09		
8	Хандешан саттамаш. Билгала саттам.	1	27.09		
9	Бехкаман саттам.	1	29.09		
10	Хандешан лааран саттам.	1	04.10		
11	Тледожоран саттам.	1	06.10		
12	Талламан болх « Нана».	1	11.10		
13	Глалаташ тлехь болх бар. Хандешан хьалхара спряжени.	1	13.10		
14	Хандешан шолгла спряжени.	1	18.10		
15	Хандешнийн кхолладалар.	1	20.10		
16	Хандешан хаттаран кепаш.	1	01.11		
17	Хандешнашца дацаран дакъалгаш нийсайаздар.	1	03.11		
18	Хандашах лаьцна ламийнарг карладаккхар, тлечлаглар.	1	08.11		

19	Талламан болх «Имран»	1	10.11		
20	Глалаташ тлехь болх бар Хандешнийн чаккхенгахь нйаздар.	1	15.11		
21	Причасти.	1	17.11		
22	Причастин хенаш.	1	22.11		
23	Лааме а, лаамаза а причастеш.	1	24.11		
24	Сочиненина кечам бар.	1	29.11		
25	Сочинени «Iаьнан Iуьйре».	1	01.12		
26	Причастийн карчам.	1	06.12		
27	Причастийн легалар.	1	08.12		
28	Причастийн нийсайазйар.	1	13.12		
29	Талламан болх «Зеламха цIа вар»	1	15.12		
30	Глалаташ тлехь болх бар. Iамийнарг карладаккхар, тлечIагдар.	1	20.12		

31	Жам1 даран урок	1	22.12		
32	1амийнарг карладаккхар.	1	10.01		
33	Деепричасти.	1	12.01		
34	Деепричастин хенаш.	1	17.01		
35	Деепричастин карчам.	1	19.01		
36	Изложенина кечам бар.	1	24.01		
37	Изложени«Г1алара хъаша».	1	26.01		
38	Масдар.	1	31.01		
39	Масдар классашца а,терахъашца а, кепашца а хийцадалар.	1	02.02		
40	Масдаран легар.	1	07.02		
41	Дақъалг ца масдарцанийсайаздар.	1	09.02		
42	Масдаран синтаксически г1уллакх.	1	14.02		
43	Талламан болх «Б1астенан суьйре»	1	16.02		
44	Г1алаташ г1ехъ болх бар. 1амийнарг г1еч1аг1дар.	1	21.02		

45	Куцдош.	1	23.02		
46	Куцдешнийн тайпанаш.	1	28.02		
47	Сочинени «Б1аьсте».	1	02.03		
48	Куцдешан синтаксически г1уллакх.	1	07.03		
49	Куцдешнийн дустаран даржаш.	1	09.03		
50	Куцдешнийн кхолладалар.	1	14.03.		
51	Куцдешнийн нийсайаздар.	1	16.03		
52	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.	1	21.03		
53	Талламан болх«Кху сайн махкахь балар нийса хийтира суна.».	1	23.03		
54	Г1алаташ т1ехь болх бар. Куцдашах лаьцна 1амийнарг карладаккхар.	1	04.04		
55	Г1уллакхан къамелан дакъош. Дешт1аьхье.	1	06.04		
56	Дешт1аьхьенийн тайпанаш.	1	11.04		

57	Дештлаьхъенийн нийсайазйар.	1	13.04		
58	Дештлаьхъенийн нийсайазйарх лаьцна ламийнарг тлечлаглар .	1	18.04		
59	Хуттургаш.	1	20.04		
60	Хуттургаш, церан тайпанаш.	1	25.04		
61	Дакъалгаш, церан тайпанаш.	1	27.04		
62	«Вешин хъоза» изложенина кечам бар.	1	02.05		
63	Изложени «Вешин хъоза».	1	04.05		
64	Айдардош.	1	09.01		
65	Айдардешнийн нийсайаздар.	1	11.05		
66	Ламийнарг карладаккхар (тест).	1	16.05		
67	Глалаташ тлехъ болх бар. Дешаран шарахъ ламийнарг карладаккхар.	1	18.05		
68	Жам1 даран урок.	1	23.05		

Нохчийн меттан календарни-тематически хьесап
8-чу классан

№	Урокан це	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1.	Ненан мотт- дахаран хазна.	1	1.09		
2.	5-7-чу кл-хь 1амийнарг карладаккхар. Дешнашкахь й элп йаздар.	1	4.09		
3.	Дешт 1аьхьенаш а, дешхьалхенаш а дешнашца нийсайазйар.	1	6.09		
4.	Ц1ердешан, билгалдешан, хандешан, куцдешан синтаксически г1уллакх.	1	11.09		
5	Талламан диктант «Ирсе к1охцал»	1	13.09		
6	Г1алаташ т1ехь болх. Орфографи.	1	18.09		
7	Дешнийн цхьаьнакхетарш а ,деран тайпанаш а.	1	20.09		
8	Предложенехь дешнийн уьйр: цхьаьна- кхетаран а, карара а.	1	25.09		
9	Бартбар, урхалла, т1етовжар.	1	27.09		
10	Изложени «Дайн 1адат».	1	2.10		

11	Изложени «Дайн 1адат».	1	4.10		
12	Предложенин коьрта меженаш.	1	9.10		
13	Подлежащин хилар.	1	11.10		
14	Хандешан цхьалхе казуеми.	1	16.10		
15	Ц1еран х1оттаман казуеми	1	18.10		
16	Жам1 даран урок.	1	23.10		
17	Подлежащиний,ц1еран х1оттаман казуемиий йуккъехь тире	1	25.10		
18	Хандешан х1оттаман казуеми.	1	6.11		
19	Талламан диктант «Дика доттаг1алла».	1	8.11		
20	Предложенин коьртаза меженаш.	1	13.11		
21	Лач кхачам.	1	15.11		
22	Къастам.	1	20.11		
23	Талламан болх «Лаьмнашкахь»	1	22.11		
24	Йуххедиллар.	1	27.11		
25	Латтамаш. Даран суьртан латтам.	1	29.11		

26	Бараман латтамаш.	1	4.12		
27	Меттиган, хенан латтамаш.	1	6.12		
28	Сочинени« Сан Даймохк».	1	11.12		
29	Бахъанин латтам	1	13.12		
30	Галашонан латтам.	1	18.12		
31	Бехкаман а , дуьхълара а латтамаш	1	20.12		
32	Цхълхечу предложенийн кепаш: цхънахоттаман а, шинахоттаман а предложенеш	1	25.12		
33	билгала-йуьхъан предложенеш.	1	27.12		
34	Билгалза-йуьхъан предложенеш.	1	8.01		
35	Йукъара- Йуьхъан предложенеш.	1	10.01		
36	Талламан диктант «Акха стоьмаш».	1	15.01		
37	Галаташ глехь болх. Гамийнарг карладаккхар	1	17.01		
38	Йуьхъза предложенеш.	1	22.01		
39	цлеран предложенеш.	1	24.01		

40	Йуъззина а, йуъззина йоцу предложенеш.	1	29.01		
41	Изложени «Гиллакх».	1	31.01		
42	Изложени «Гиллакх».		5.02		
43	Предложенин цхъанатайпанчу меженех лаьцна къара кхетам.	1	7.02		
44	Предложенин цхъанатайпанчу меженашкахь хуттургаш.	1	12.02		
45	Цхъанатайпана а, цхъанатайпана боцу а къастамаш.	1	14.02		
46	Цхъанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш.	1	19.02		
47	Талламан болх «Б1аьсте».	1	21.02		
48	Г1алаташ т1ехь болх.1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.	1	26.02		
49	Предложеница грамматически уьйр йоцу дешнаш. Т1едерзар.	1	28.02		
50	Йукъадало дешнаш а, предложенеш а.	1	4.03		
51	Жам1 даран урок.	1	6.03		
52	Х1аь,х1ан-х1а дешнаш –предложенеш.	1	11.03		

53	Айдардешнаш-предложенеш	1	13.03		
54	Предложенин шакъабстинчу меженех лаьцна йукъара кхетам.	1	25.03		
55	Шакъабстина латтамаш.	1	27.03		
56	Шакъабстина йуххедиллар.	1	1.04		
57	Хенан а, меттиган а латтамийн дурсаш.	1	3.04		
58	Хенан а, меттиган а латтамийн дурсаш, церан нийсайаздаран бакъонаш.	1	8.04		
59	Сочинени «Ас хаьржина корматалла».	1	10.04		
60	Сочинени «Ас хаьржина корматалла».	1	15.04		
61	Ма-дарра а, лач а къамелах йукъара кхетам.	1	17.04		
62	Ма-даррачу къамелехь сацаран хьаьркаш.	1	22.04		
63	Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор.	1	24.04		
64	Цитаташ а, церан нийсайаздар а.	1	29.04		
65	Грамматически талларш.	1	6.05		
66	8-чу классехь 1 амийнарг карладаккхар.Предложенин коьрта а, коьртаза а	1	13.05		

	меженаш.				
67	Шеран талламан болх «Б1авнийн махкахь»	1	15.05		
68	Жам1 даран урок	1	20.05		

**Нохчийн меттан календарни-тематически хьесап
9-чу классехь**

Раг1	Урокан ц1е	Маса сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	8-чу классехь 1амийнарг карладаккхар. Чолхечу предложенийн синтаксис.	1	1.09		
2	Коьрта меженаш.	1	4.09		
3	Коьртаза меженаш.	1	6.09		
4	Предложенехь дешнийн уьйр.	1	11.09		

5	Талламан болх «Беркате аькхе».	1	13.09		
6	Глалаташ тлехь болх.Карладаккхар.	1	18.09		
7	Чолхечу предложенех лаьцна йукъара кхетам	1	20.09		
8	Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенех лаьцна йукъара кхетам	1	25.09		
9	Чолхе-цхьанакхеттачу предложенешкахь дозаран а,дуьхьалара а, къасторан а хуттургаш.	1	27.09		
10	Чолхе-цхьанакхеттачу предложенешкахь дозаран а,дуьхьалара а, къасторан а хуттургех лаьцна ламийнаг тлечлаглар.	1	2.10		
11	«Гуьйре» сочиненина кечам бар.	1	4.10		
12	Сочинени «Гуьйре».	1	9.10		
13	Чолхе-карарчу предложенех лаьцна къара кхетам.		11.10		

14	Талламан болх«Мазлаг1а».	1	16.10		
15	Г1алаташ т1ехь болх бар.Чолхе -цхьаьнакхеттачу предложенех 1амийнарг карладаккхар.	1	18.10		
16	Чолхе- карарчу предложенехь т1етухучун меттиг а, сацаран хьаьркаш а.	1	23.10		
17	Жам1 даран урок.	1	25.10		
18	Чолхе- карарчу предложенех лаьцна 1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	6.11		
19	Т1етухучу предложенин кепаш.	1	8.11		
20	Кхачаман т1етуху предложени.	1	13.11		
21	Кхачаман т1етуху предложенех лаьцна 1амийнарг т1еч1аг1дар .	1	15.11		
22	Къастаман т1етуху предложени (йукъара кхетам)	1	20.11		
23	Къастаман т1етуху предложени (схемаш х1иттор)	1	22.11		

24	Хенан т1етуху предложенеш	1	27.11		
25	Хенан т1етуху предложенеш(схема х1оттор)	1	29.11		
26	Изложени«Мокха куьйра»(Кечам)	1	4.12		
27	Изложени«Мокха куьйра»	1	6.12		
28	Даран-суьртан т1етуху предложенеш.	1	11.12		
29	Даран-суьртан т1етуху предложенеш(схема х1оттор)	1	13.12		
30	Талламан болх «Кьинхетам».	1	18.12		
31	Г1алаташ т1ехь болх бар.1амийнарг карладаккхар.	1	20.12		
32	Бахьанин т1етуху предложенеш.	1	25.12		
33	Жам1 даран урок.	1	27.12		
34	Бахьанин т1етуху предложенеш карлайахар.	1	8.01		

35	Галашонан тлетуху предложенеш	1	10.01		
36	Галашонан тлетуху предложенеш карлайахар.	1	15.01		
37	Бехкаман тлетуху предложенеш.	1	17.01		
38	Бехкаман тлетуху предложенеш карлайахар.	1	22.01		
39	Талламан болх «Блаьсте»	1	24.01		
40	Галаташ тлехь болх. Тлетухучу предложенин кепак карлахар.	1	29.01		
41	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенех лаьцна йукьар кхетам.	1	31.01		
42	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкарчу цхьалхечу предложенийн маьлнаш а, сацаран хьабркап а.	1	5.02		
43	Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш карлайахар.	1	7.02		
44	Изложени «Вешин хьоза». Кечам бар.	1	12.02		

45	Изложени «Вешин хьоза».	1	14.02		
46	Мотт а, цуьнан маь1на а, коьрта билгалонаш а.	1	19.02		
47	1илманан дакъош а, церан маь1наш.	1	21.02		
48	1илманан дакъош а, церан маь1наш а карладахар.	1	26.02		
49	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.(тест)	1	28.02		
50	Талламан болх «Шкоলেখь».	1	4.03		
51	Г1алаташ т1ехь болх. Маттах лаьцна 1амийнарг карладаккхар	1	6.03		
52	Литературни меттан стилаш.	1	11.03		
53	Жам1 даран урок.	1	13.03		

54	Литературни меттан стилаш а, церан башхаллаш а.	1	25.03		
55	Синонимика стилистикан бух бу.	1	27.03		
56	Синонимийн тайпанаш.	1	1.04		
57	Литературни меттан норманаш а,	1	3.04		
58	Литературни меттан исбаъхьяллин башхаллаш а, къамелан оздангалла а.	1	8.04		
59	Сочинени «Ненан мотт» (кечам бар)	1	10.04		
60	Сочинени «Ненан мотт»	1	15.04		
61	9-чу классехь 1амийнарг карладаккхар. Чолхе- цхъанакхетта предложени	1	17.04		
62	Тлетухучу предложенин кепаш карлайахар	1	22.04		
63	Чолхе карара предложени	1	24.04		
64	Чолхе карарчу предложенехь тлетухучун меттиг а, сацаран хьяьркаш а.	1	29.04		

65	Хуттургаш йоцу чолхе предложени	1	6.05		
66	Талламан болх «Тлахъара горгали».	1	13.05		
67	Талаташ тлехъ болх.1амийнарг тлеч1агдар (тест).	1	15.05		
68	Жам1 даран урок	1	20.05		

4. МХГ1Ф (Метган хаарийн г1ирсан фонд)

(5класс)

Талламан болх

Талламан болх №1

«Зезагаш».

Оцу хазачу дийнахъ Салидан бешахъ олхазарийн эшаршца цхъаьна декара берийн самукъане аьзнаш. Шуйра д1аса гаьннаш а даржийна, ц1ечу зазаца кхелина лаьтгачу боккхачу 1ожа к1ел сийначу бай т1е хиьна 1ара Кулсам. Зезаган курс ловзош ра

цуьнан карара жима йо1. Дуткъа декачу озаца эшарш а локкхуш, зезагаш лехьош лелара Нуржан. Царга хьобжучу Кулсаман хь йоблура.

Талламан болх №2

«Шеран заманаш»

Аьхке. Уггаре а хаза хан. Бераш хьуьнах обху. Лубйчу. Майданахь ловзу. Къеггина кхетта малх хуьлу. Ирча ткъа Дешин духар дубйхина гуьйре? Можачу г1аша биллина куз дитташна к1елахь 1убллу. Мел хаза гуьйренан беш! Меллаша обгу можа г1аш лаьтта. Царна хала ду диттех д1акъаста. Ткъа дитташа хь ца ла ца хоубйту шайна хала дуй. Уьш меллаша доьлху... Ткъа 1а ирча ду 1а?! Хьййза а хьййзаш, хелха а дубйлуш. Обгу лайн чимаш. Б1аьсте а ц х1умма а обшуш! 1а чекхдаллалц са ца тохалуш хьалакьеда къона буц,кегий г1аш.

Сочинени №3 «Нана

Талламан болх №4

Жа1у

Кест-кеста вовшашна уллохь нислора жа дажош волу Ибрах1иммий, бажа бажош волу Ханпаший. Ханпашина цхьацца тайпа хьехамаш бора воккхачу стага. Цо цунна дубйцура майраллех а, доьналлех а, стогаллех а лаьцна. Ханпашас боккхачу безамца ладуг1ура воккхачу стага дубйцучуьнга. Дубьхьал д1а Ханпаша зерхьама, Ибрах1има элира:

- Ва, Паша, нехан бежнаш дажош лелар эхь ду ца аьлла хьобга цхьаммо а?
- Эхь хьаха ду нахе сискал йобхуш лелча, - сихха жоп делира Ханпашас.

Изложени №5

«Дика догтаг1алла»

Мохьмада т1ех дика доьшу. Иштта шен накьосташна г1о а до цо. И волчу классехь доьшувш у Султанов Ахьмад. Цунна математика ледара хаьа. Мохьмада Ахьмадна г1о до. Цу шиммо цхьаьна йо ц1ахь н елла урокаш.

Цхьана дийнахь Мохьмад школера ц1а веара. Дений, нанний г1о а дина, математикан урок н йолийра. Схьайцира тетрадь а, задачник а. Парг1ат ойла а еш, задача йира.Иштта йина евира примераш а. Т1аккха ц1еххьана цунна дагавеара Ахьмад:

– Ойн! Ахьмад а воцуш со-м дерриг дина ма вели! Х1унда ца веа техьа иза? – бохуш, ойла йоьхна хьийзара Мохьмад.

Хан суьйренгахьа лестинера. Шен накьост волчу вахара Мохьмад. И ц1ахь ца карийна, вухавирзира.

Х1ара ц1а веана дукха хан лале, Ахьмад кхаьрга веара. Мохьмада х1умма а ца элира цуьнга, математикан урок йина валарх. Ша и ца йича санна, ха а. кхочушйира математика.

Сочинени №6

«Ас т1екхачаре сатуьйсу де»

Изложени №7

«Мухтар »

1уьйранна школе воьдуш вара Мухтар. Маржанг1еран кет1а нислушшехь, берийн мохь хезира цунна. Саца а сецна, ладуьйг1ира Мухтара бакьонца тийшира иза кхераделлачу берийн аьзнаш хиларх. Кхин хьем ца беш, ведда ц1ийнан не1аре вахана, и схьаелла г1оьртира Мухтар, амма схьа ца еллаелира, чухула дог1а тоьхна хиллера цунна. Т1аккха ведда коре а вахна, корох чухьаьжира к1ант чохь буйкьа к1ур, бара. Хиира Мухтарна чохь ц1е ьллий. Г1уллакх мало н а, т1аьхьататта йиш, йолуш дацара. «Же, Мухтар, сих 1алела! Г1о де берашна, к1елхьара даха уьш» – бохура цо ша шега. Буй тоьхна, ангали а дохийна, коран ши дакьа схьа а диллина, маьнги к1елахь мохь оьхуш 1ен йо1 араьккхира цо. Ц1ийнан цхьана сонехь, бертал а воьжна, г1ийла узарш деш 1уьллу жима к1ант а ара ваьккхира. ха, ведда ураме а ваьлла, шен догтаха мохь бетта

велира: «Орца дала! Ціе ьлла, ціа догуш лаьтга», – бохуш. Цуьнан мохь хезна лулахой а, урамехь нисбелла нах а схьахьаблхира. Цара догучуьра ціенош а, дукхах йолу чуьра хІумнаш а кІелхьараехира.

Талламан болх №8

«БІабсте»

ШолгІачу дийнахь, кхунна гІо дан ціахь сецначу Іабдуллас гІо а деш, нехан бежнаш дажо дигира Ахьмада. Малх дика лакхабаллалц кхунна гІо деш а Іийна, шен керт-кехь гІуллакхаш дан дІавахара Іабдулла. Стовн колл олучу меттехь бажа а бажош, біабстенна хІинцца самадолуш доллучу Іаламан хазалле а хьобжуш, гуш долчу суьрто біабьрганна там хуьлуйьтуш, сапаргІат шен ненан болар.даьккхина вара Ахьмад. КІантана хазаетара хІинцца заза даьккхина стеш а, сеньелла йогІу буц а, доллу хІума серла даьккхина, дох а дина дина болу кьегина схьакхетта малх а. «Кестга хьун а сенлур , буц лакха а ер ., стоьмаш заза а доккхур ду», – ойла йора кІанта.

Талламан болх №9

«Хьуьнан дахар»

Сарахь оха тхешан тІобмигаш кечдира. Оха цу чу гІутакхаш а, аптечка а, кедаш а, Іайгаш а дехкира. Са ма-хилли тхо новкьа девлира.

Новкьахь Ахьмадас ког хадийра. Тхан санитар, цунна йод а хьабкхна, дІабихкира иза. Ахьмад тІаккха дІавеара.

Оха садаІа билгалъьккхинчу меттигана тІекхача бархІ километр йисинера. Новкьахь тхо уьшалашна тІе Іиттаделира. Амма тхан разведчикашна дика некь карийра. ТІаккха тхо оцу новкьа дІадахара.

Талламан болх №10

«Ши клант тилар»

Деъна са хилира. Гобаьккхина хьун ра лаьтташ. Цхьана а меттехь некъан лар цара гуш.
Ши клант цӀехьа верза лууш вара. Амма муьлхачу агӀор ваха веза ца хууш, тиллера и шиь. Мацвелла кийра 1ийжара.
Делкъхан хиллера. Бажа лелла некъаш карийча жимма сапаргӀат даьллера шина клентан. Ламанан дежийлашкахь гуш дара жа а, бежнаш а. Дукха гена валале, бетта мохь хезира шина клантана.
ЦӀера тӀаьхьа даьлла орца, сахиллалц маьхьарий, детташ, 1аннаш цоьстуш леллера. Лечий, 1алхий царна карор вара, и шиь цхьаьна агӀор дӀаихна гена ваьлла ца хиллехь.
Шаш 1ачу клотарара вуьрхӀитта-берхӀитта километр хиллал дӀа ихна хиллера и шиь.

6 класс

Талламан болх №1

«Аькхе»

Аькхе чекхӀлалц тхешан школерачу бешахь белхаш бира оха. Тхаьшна къатийначу хесахь копасташ а, помидораш а, наьрсаш а, хохаш а лелийра.
Дешаран шо дӀадоладелира. Массо а класс ра шаш бина болх дӀагайта выставкина кечлуш. Цхьаболу хасстоьмаш схьабаьхнера, важаберш схьабохуш бара. Выставка хуьлучу дийнахь, массо а тайпа хасстом гайта охьабиллина бара. Выставке баьркинера берийн дай-наной а. Цхьацца хьала а гӀоттуш, дешархоша, шаш хасстоьмаш муха лелийра, дийцира. Школан куьйгалхоcho дешархошна баркалла элира.

Талламан болх №2

«Воккха стаг Бисолтий, жима Хьамзаттий»

Бераш доцуш, шашшиь 1аш дара доккха ши стаг; Бисолтий, Селахьаттий. Дечке ваха тохавелла воккха стаг Бисолта. Цуьнан лулахочун Дудин Хьамзат цӀе йолуш клант вара 6-чу классехь доьшуш. Хьамзат а вахара Бисолтица хьуьнах.

Доккхачу хин йисте д1акхечира и шиь. Башха кхерам боцуш дехьа велира Бисолтий, Хьамзаттий. Бисолтас дечкийн баххьаш ц1андора. Ткьа Хьамзата ц1андина генаш цхьана метте т1ек1ел дохкура. Дашанза дисинчу лайн майданаш т1ехь йолу олхазарийн ларш къестайора Хьамзата.

– Х1ара Хьаьжой байинчу ч1ег1аган , х1ара къоьзачу ч1ег1аган , х1ара мошанан бохуш воккхачу стагана гойтура цо уьш.

Изложени №3

«Ча а, зударий а»

Кабехий, Бикатуй хара хьуьнах хи чу бохка кхораш лахьо. Лекха а, буьрса а ра хьун. Ширчу некъашкахула, хьуьнан кхораш лохуш, генна д1ахара и шиь.

Ирзу тайпа цхьана майдана кхаьчча, саттийна охьабан боллуш кхор карийра цу шинна.

Маьлхан серлонгахь, лоппаргаш санна, лепара ношбелла кхораш. Кхуран к1ело хьешна ра. Наггахь кхор ца битинера охьаэгначех.

Лохо кондарш д1а а, схьа а кегош, леррина лехча ши-кхо кхор карийра Бикатуна. Церг а тоьхна хьаьжча, чам тайра цунна.

– Эх1, х1орш ч1ог1а дика чам болуш кхораш бу! – кхура т1е хьалахьаьжира Кабиха.

– Х1ара х1ун ду? Цхьа адамаш леллачух тера ма ду кху к1елхула. Т1ехь саттийна кхораш бу.

– Же, шимма т1е ьлла, массо а га ластош, кхораш охьаэго беза вайшимма, – аьлла, хьалаелира ши зуда. К1ело ьззина кхораш охьаэгийра цу шиммо, ши зуда охьа а йоьссина кхораш лахьо йолаелча, ьстах хьуьн чохь татанаш хезира цу шинна.

Ладуйг1ира шина зудчо, ча, нал, бежна- цхьаь хила еза-кх и татанаш дийриг аьлла хеттачу хенахь, т1аьхьарчу когаш т1е ира а х1оьттина, чухьаьдда йог1ура ча.

Ва-а орца дала !!!... маьхьарий а хьоькхуш, кхин хьуьн чохь ца соцуш, едда ц1а еара ши зуда.

Едда ши зуда кхин тергал а ца еш, адамо санна, меллаша схьа а лехьош, кхораш баа охьахиира ча.

Сочинени №4

«Дашо гуьйре»

Талламан болх №5

«Гуьйре»

Тлекечира дашо гуьйре. Сийна стигал лаьржачу мархаша далаьцна. Догланаш оьху. Олхазарш бовхачу махка дладахна.

Бес-бесара басарш а карахь, уггаре а хьалха хьуьнах ьйлира Говзанча-Гуьйре.

Шегарчу басарца доккха сурт дилла долиьра цигахь. Цхьадолу диттийн глаш, лимонаш санна маждира. Важадерш, хилла кхозучу калакойн лежаш санна, цлечу базе дерзийна. къ-къарнаш-м цларах догуш санна хеталучу дашо базе дерзийра.

Хьуьнан ккъера схьа а ьлла, ирзу тлекхаьчча, наьрт санна лаьтгачу къеначу ножа тле лоттаелира иза. Курра лаьтташ бара и наж, шен боккхачу куьра тлера дуькьа глаш а дегош.

Изложени №6

«Гоцин шовда»

Аьхка хи дохделлера. Цу тле руьйта беьна бажа а лаьттара хи чохь. Муж санна мела а, глезаша беьдина мала дегаза дара хи.

– Эх1, ма хьагвелла со, - аьлла, хийисте длахьаьдира кхуран лндаг1ехь садо1уш лачех цхьаь.

- Ма малалахь и боьха хи. Аса шийла шовда малор ду хьуна, - аьлла, сацийра иза Гоцис.

– Мичахь ду шовда?

– суна карор ду.

Клант тлаьхьа а хлоттийна, хин йистаца волавелира Гоци.

– Кхузахь ду шовда, - аьлла, когаш клел охьа а хьоьжуш, сецира Гоци.

– Мичахь ду шовда?

– Гоцис дагахь а доцург ма олу,– бохуш, тлегулделира бераш.

Гоци кхин цара дуьйцург тергал а ца деш, сихвелла куьйгашца жагла а, глум а длай-схьай хьоькхуш, клаг боккхуш воллура.

Жаг1ий, глум хьалаккха а кхиале, клаг буззий хи хлуттура...

Хи дукха хан лале хьаьира. Ша санна, шийла, седа санна, хьаььна дара иза. лаббалц хи мелира бераша.

– Гоци, хьуна муха карийра шовда?– бохуш, хоьттура бераша.

– Когаш а берзина хи йистехула дуйладелла шаш лелачу хенахь шан экъан тле баьккхича санна хеташ, шийлачу метте ког баьккхича совца. Цигахь хьаьначу хин карсолаш (хи доьду татол) гур ду шуна. Гой шуна, глармарш а сийсош, и хьала кхуйсу хи?–бохуш, длагайтира Гоцис.

Цул тлаьхьа, урана гондахьа баккхий тлулгаш а бохкуш, и шовда тодира бераша. Гуьйранна шовдана кхо-ийь глулч хиллал ьстахо

Берда тле ножан синтар дуйгтира Гоцис. И наж хлинца кхийна. Гларара а, ьртара а садага хийисте мел ьхучу наха молуш ду и шовда.

Хлетяхь дуйна Гоцин шовда олу цунах.

Талламан болх №7

«Ши клант тилар»

Деьна са хилира. Гобаьккхина хьун ра лаьтгаш. Цхьана а меттехь некъан лар цара гуш.

Ши клант цлехьа верза лууш вара. Амма муьлхачу аглор ваха веза ца хууш, тиллера и шиь. Мацвелла кийра лийжара.

Делкъхан хиллера. Бажа лелла некъаш карийча жимма сапарглат даьллера шина клентан. Ламанан дежийлашкахь гуш дара жа а, бежнаш а. Дукха гена валале, бетта мохь хезира шина клантана.

Сочинени №8

«Ас хаьржина корматалла»

Шеран талламан диктант №9

«Блаьсте.»

Шолгачу дийнахь, кхунна гло дан цлахь сецначу лабдуллас гло а деш,нехан бежнаш дажо дигира Ахьмада. Малх дикка лакхабаллалц кхунна гло деш а лийна, шен керт-кехь глуллакхаш дан длавахара лабдулла.Стовн колл олучу меттехь бажа а бажош,блаьстенна хлинца самадолуш доллучу лаламан хазалле а хььжущ, гуш долчу суьрто блаьрганна там

хуьлуйтуш,сапарлат даьккхина стеш а,сенъелла йоглу буц а, доллу хлума серла даьккхина, дох а дина болу къегина схьакхетта малх а.«Кестта хьун а сенлур ,буц лакха а ер ,стоьмаша заза а доккхур ду»,- ойла йора кланта. Ахьмад хлума йиьна воллушшехь,кхуьнан бляьрг кхийтира схьайоглу чу шина зудчух.Кхунна девзира шен ненан болар.(М.нусов)

7 класс

Талламан болх № 1

Шемал Нохчийчоь

Шаьш долчу туьша иккхина Шемал Даьттахохь декьалвора нохчаша.Цуьнан сийдеш, сту а бийна,шун хлоттийра.Кхо де даьккхира цо цигахь.Ткъа Бенахь жимма хьевелира иза.Кхузахь хазахетар а хилира цунна.Шемалан дукхаезачу зудчо Петламата клант вира кхузахь.Беной а ца ийшира даьттахойл. Клантана цле туьллуш, масех бежана а дуьйш,сагла даьккхира цара.Иштта Бенахь дуьнена велира тляьхьа паччахьан эскаран инарла-майор хинволу Мохьмад-Шафи.

Амма воьалгла клант дуьнен тле валаро а ца ржайора Шемалан даг тлера дохк.Шемалан Нохчийчу варан коьрта лалашо ра: Дегластанахь йобжна маршонан байракх хлокху къармазечу нохчийн глөнца хьалаайба..

Талламан болх № 2

Нана.

Социйлехь, хлара бен стаг вацара. кхин нах хуьлу хан а цара иза-м:буьйсанна цхьайтта даьллера. ланан заманахь ларж ма лой пхий даьлча.Шело йлура деглан чекх.Мох а бара ткьачу шакарца тоькан серашна тлехула уьдуш.Наггахь некъа тлехула дорцан клур а хьобдура.Хлара ша лаьттара карара бер шена тле а къуьйлуш,кхерамца гондахьа хьобжуш,машине сатийсина,ьрта боглу чу новкъа хьежна ши бляьрг лаза а баьлла,когех ша тлулгаш а хилла.

Ворх1,барх1,исс,итт,цхъайтталг1а сахът ду,ткъа к1ант-м вала мега больнице кхачале.

Суыйранна арара г1уллакхаш а дина ша чуйирзича,1арж а велла,бетах чопаш а йина,наггахъ бен са а ца доккхуш 1уьллуш карийра кхунна иза.Ламанан рт ,цхъаннан а машина а ц.(М.Бексултанов)

Талламан болх № 3

1имран

Мазлаг1а лаьтгачу уьйт1ара охъаваьлча,тог1и чохъ чехка дог1уш хи а долуш,къачу хъуьнан хазчу меттехъ дара шира ц1енош.Цигахъ вехаш вара б1енгара ваьлла воккха стаг 1имран а,цуьнан х1усамнана Себила а.1имран хъуьнхо вара.Шен шерашка ца хъоьжуш,цо х1инца а болх бора:мангал а хъокхура,дечиг а доккхура,накхарш лехъадора.

Аьхка школера ц1а хецча а,вуьшта мукъадевллачу деношкахъ а ьртара бераш а дог1ура и волчу.Цаьрца хуьлура хъуьнхачун берийн бераш а.Эх1,ма сакъералора-кх церан орцахъ! Мел дукха дара цигахъ тайп-тайпана олхазарш!Воккхачу стагана гуш цахиларх,декарх а девзара уьш.Цунна хаьара церан амалш,дахар,ен муха,мичахъ,стенах бо,х1ун у,хъуьнхахъ 1а доккхурш муьлхарш ду.1имрана царех лаьцна вуно говза дуйцура берашна.Кегийчарна ч1ог1а тамашийна хетара и дерриге а.(124 дош)

Сочинени№4

«1аьнан 1уьйре».

Талламан болх № 5

Зеламха ц1а вар.

Зеламха, шен вешица цхъаьна, сарахь бен ца па кхечира. Хъовзош серах бина хлоз лохачу утарми тлера хъала а баьккхина, дладиллира Зеламхас шен ден кетлара злар. Кел чохъа ваьллачу цунна даима ша лийначохь-раглу хъалха-лаш шен деда Блахо ца гира. Цу балхо вохийна Зеламха жимма сецира. Тишалла раз а ьлла лаьттачу лохачу уче хъалха боллура цхъа боккха кхор. Замано ца кхойнера иза а. Дика дагадоглура Зеламхина, жима волуш ша цу тлера мерза кхораш диьна. Хинца къанбелла и кхор, цхъаьнга арз деш айина деха куьйгаш санна, шен дерзана, лаьржа генаш а айдина лаьттара. Уче хъалхашхула тесначу тлергла тлехь ргланаш а, къорза истанг а кхозура. Зеламхина цу сохъта бевзира и Бицин гирс.

Изложени №6

Галара хъаша

Галара хъаша

Ценчу стиглахь малх тоьал лакхабаьллера. Баца тлера тхи а доьжнера тоххарехь охъа. Накхармозий дара „дов-в” деш, зезагашна тлехула хьйзаш. Со гучуваьлча, лелас, бете пелг а лоцуш, куьг ластийра соьга Сепихъатглеран керта ххера.

-Хъажал!-пелг хъежабора лелас.-Члогла вист ма хилалахь, длахозуьйтур ду ахъа. Арахь лаш хьуна иза, -бохуш.

Тхойша керта улло длавахара. Кертана тоьхначу аннашна ккъехула чухъаьжира тхойша. Йо1 кетлахь лара, боккхачу кхура клел лаьттачу глантахь, аьрру аглор хъалха охъахецна йолу шен месаш шарьеш.

Аьтто куьйга ехк хьобкхура цо, аьрру куьг дайн, меллаша тлаьхъа даладора. Цо глийла бен цхъа узам хезара схъа. Глант лекха хиларна лаьтта охъа ца кхочу когаш цхъанаэшшарехь лестош бара. Суна члогла ерстина а, йоккха а хийтира иза. Лела хьобъжучахь а витина, цунна ца хозуьйтуш, къайлаха тлулг кхоьссира ас кхура тле. Тлулг длакхетгашехь: „Хлаь”, - аьлла, хъала а обккхуш, куьйгаш некхехъа а доьдош, кхерамца кхуре хъалахъажира йо1. Ехк хъалха охъаьйжира. Соьй, лелий цхъабосса велавелира. Ша цхъамма хлуьттаренна кхериний хиьча, йо1 ехк а йицьелла, гланта йисте луьллу бантик а дитина, „мама” олуш, чуедира. Тхойша ведда длавахара цигара хи лекъначу тогли чу. Цигахь наха поппарна можа латта даьхна даккхий луьргаш дара, чувахча цхъанна а гур воцуш.

-Цуьнца гергарло таса деза вайшимма, ша сол шо жима велахь а, гуттар воккха хила луучу лелас къамел долиьра...

-Муха?-хаьттира аса.

-Вайша урамехь кулюкх ловза х1уттур ву, вела а вольуш.Т1аккха цунна хьажа луур ду.Иза ков ххе схайог1ур .
1елас кхоьल्लीна план шиммо а къобал а йина, цу т1ехь къаьстира тхойша.(М.Бексултанов.)

План:

- 1.Делкъхан хиллера.
- 2.1елина йо1 гайтар.
- 3.Йо1 г1антахь 1ара.
- 4.1ела витина,т1улг кхосса вахар.
- 5.Мама, аьлла едире йо1.
- 6.И шиь тог1и чу вахар.

Талламан болх № 7

Б1аьстенан суьйре.

Хабий хьуна, доттаг1а,нохчийн лаьмнашкахь б1аьстенан суьйре мел хаза хуьлу?Гобаккхина , б1аьрг мел кхочу а, гуш хуьлу,говзачу куьйгаша лерина басар хьаькхча санна , лилула-сийна басеш. Царна т1ехь техкачу стеша а, коканийн коьллаша а, хьаьрса-хьечаша а хьалхехь заза доккхий, мел генара ьрта кхачайо цхьа ша-тайпа тамашийна хаза хьожа.Лаьмнашна т1ехьа бала карах ца долуш, тийсалуш, сецалуш, буха г1ертачу малхо шен дашо з1аьнарш басешца д1аржайой,исбаьхьа суьрташ х1иттош лепо доладо басешна куз хилла 1охку и хаза зезагаш.1аламан х1оттамах даккхийдеш, царна т1ехула дайн хьийзаш хуьлу басна тайп-тайпана долу полларчий, дахарна саьхьара долу накхаран мозий, з1уганаший.

Сочинени №8

«Б1аьсте»

Талламан болх №9

Кху сайн махкахь балар нийса хийтира суна.

рт а гийна, лубстачу хьуьнан йисте кхаьчначу наьрто:

-Дадалург дада, т1ема дала ницкь берг т1емадала! Со кху хьуьнах сийна ц1е лато доллу!-аьлла мохь тоьхна дийнаташка, сагалматашка.

Кхин хьем ца хуьлуйтуш, ша ма-аллара, хьуьнан цхьана маьл1ера дуьйна ц1е тесна наьрто. ...Ц1еран г1овг1а бен йоцуш, тиналла х1обттина хьуьнхахь.

ьгна ьлла хьун. Хилларг х1ун ду те аьлла, хьун чухула доладелира наьрт.

Алу т1ехь бетталуш лаш текхарг гина наьртана.

-Дакьаза ма бала хьо, текхарг, х1ара ц1е ас йиллале ас тоьхна мохь ца хезир те хьуна? Х1унда лий те хьо кху ц1еран ккьехь?
-Хаза-м дера хезира суна, наьрт, ахь аьлларг, ца хезира ала йиш ц сан. Бакьду, кху хьуьнхахь бина а, кху лаьттахь кхиьна а бара со. Ахь бохург дина, бовазачу хийрачу махка а бахана, кхечарна несалахь хуьлучул, кху сайн махкахь балар нийса хийтира суна. (Нохчийн фольклор)

Изложени №10

Вешин хьоза

Беран амал аьхкенам мох санна :х1инцца, чан йоккхуш, диттийн баххьаш лестош, карзахболу, т1аккха ц1еххьана д1атоь, цкьа а ца хьекхча санна. Чан б1аьргашна новкьа хилар бен, шелонца зен ца до.

Иштта цкьацкьа Жемас «амал» гайтича, цуьнан нанас олура:

-Собар де ахь, Ризванан хьоза схьадаг1ахь, ас хьо ма-варра д1авуьйцуру ву хьуна. Т1аккха цо и хабар Ризване д1ахьур ду...

-Х1ора дийнахь дог1у иза?

-Дера дог1у.

-Тлаккха цо соьга сан вешигара маршалла схьа х1унда ца ло? Ас сайгара маршалла а дохьуйтур ма дара Ризване!

-Иза сатасале дог1у. Хьо вижна а хуьлий, д1адоьду-кх.

Тлаккха Жемин б1аьргашна хьалха х1уттура дашо т1емаш долу, адамийн мотт хуу, туйранахь дуйцу тамашийна олхазар.

Цхьана дийнахь кора уллохь шен машенаш ловзош 1ара Жема. Кора хьалха долчу сиренан гаьн т1е а хиьна, дека доладелира цхьа жима хьоза. Шен ловзар а дитина, цуьнга ладог1а х1оьттира Жема. Мел лерина ладог1арх, цо «дуйцучух» ца кхийтира к1ант. Тлаккха ша хабар дийца волавелира:

-Суна х1инца а хьан мотт ца хаьа, делахь а, суна хьо девза хьуна. Хьо сан вешин хьоза ма ду. Дуй? Хьан дашо т1емаш мичахь ду? Схьа ца лацийта, охьадехкина? Со Жема ма ву. Ризванига д1ахайталахь-со воьлхуш а вац, харцахьа а ца лела. Сихха ц1а вола а ала. Са сагатло...

Т1аьхьара дош аларе хьобжуш 1ийча санна, цкъа-шозза «ч1ир-ч1ир» а дина, т1омадаьлла д1адахара хьоза. Иза эскаре Ризванна т1аьхьа г1уриг хиларх тешна вара Жема.

План:

1. Беран амал.

2. Ненан, к1ентан къамел

3. Хьоза деана.

4. Жемас хьозане хабар дохьуйту.

8 класс

Талламан болх № 1

Ирсе к1охцал

Цхьана хьуьнхахь ехаш-1аш ра зу. Цуьнан к1охцалех цхьаьирсехилла, дикачу адамашн беркат дохьуш. Иза луларчу ьртарчу нахана хезна. Амма цхьанне а хууш ца хилла, ирсе к1охцал муьлханиг ду. Тлаккха уггаре а сутарчу стага аьлла: «Вай и зу схьалоцур. Цуьнан к1охцалш дерриш а схьа а даьхна, х1оранна цхьацца д1алур ду. Иштта а хуур ду ирсениг муьлха ду».

Цул т1аьхьа нах зу лаха бахна, цхьаь воцург. «Садолу х1ума ен а йина, даьккхина ирс суна ца оьшу», - аьлла, ц1ахь 1ийна иза. Цхьана дийнахь дечке вахана и миска стаг. Наха лобху зу т1ееана цунна. Адамийн маттахь йист хилла иза:

– Хьайн догц1ена ойланаш а, хьанал дахар а девза суна. Сайн ирсе к1охцал ас хьуна д1ало. Зуламечу нахана со карор ц, - аьлла, к1охцал д1а а делла, д1ахана зу.

Мел лехарх нахана зу ца карийна.

Изложени № 2

Дайн 1адаг

Мацах цхьана ьртахь ловзар хилла. Луларчу рташкара кегийрхой, баккхийнах а баьхкина, ч1ог1а тамехь д1ах1обттинчу цу ловзаргахь, шина жимхина кьахь хиллачу дар-дацарехь, цу шиннах цхьаь, шаьлта а кхетта, велла. Велларг ша цхьалха вехеш-1аш волчу воккхачу стеган к1ант хилла.

Т1аьхьадаьлла орца а долуш, ведда вог1у х1ара куьгбехкениг веллачу к1ентан уьйт1а нисвелла. Кьобжамаж айолуш, хено дакьийна куьйгаш 1асанна т1е а дехкина, шена хьалха лаьтгачу воккхачу стаге дехна шен кьона са дадийна веанчо:

– Воккхастаг, ларамза, ца хууш, сан карах стаг вели-кхо цу ловзаргахь... Хьайн таро елахь, кьайла ваккхахьара ахь со, орца ду-кх суна т1екхуьуш, – аьлла.

– Схьавола сан х1усаме, ас лардийр ду хьан дег1 а. са а, – аьлла, жоп делла цуьнан дехарна воккхачу стага. Йоккха г1овг1а а эькхийтина, воккхачу стеган ков-керта кхачна куьгбехкечунна т1аьхьадаьлла орца.

– Воккхастаг, – аьлла, д1адолийна шен и кьамел царах цхьаммо, – дош дашера а даьлла, иза девне а дирзина, шаьлта тоьхна хьан цхьаь бен воцу к1ант вий-кх хьенехеран ловзаргахь. Куьгбехкениг хьан керта эьккхаш гира тхуна. Бехк ма биллахьара ахь, г1ар-г1овг1а хьаш, тхо хьайн керта лелхарна. Галдевлла хилла тхо, хьан керта иза вог1ийла дац. Дала кечдойла хьан к1антана! Дала собар лойла хьа син-дег1ана!

Цара деш долу кьамел ша ма-дарра хезаш хилла шен са дадийна веанчунна.

Го бина шена лаьтгаш долчу адамашка собаре хилар а дехна, шен ц1ийнан не1арехьа вирзина, кхайкхина воккхастаг:

– Хьаша, схьагучувала, хьан сина кхерам бац х1окху х1усамехь, х1окху кертахь...

Корта охьа а бахийтина араваьллачу к1анте ха а вистхилла воккхастаг:

– И цхъа глортор, и цхъа тлаъхъе ра сан, со велча, сан тезет схъаэца йисина, тлаъххъара суна чуъра са дладолуш сан блярнегларш длакъвла виснарг и цхъаъ вара. Йохий ахъ сан глала, длаккхи ахъ син глортор, хадий ахъ сан орам... Хинца маърша ву хьо, цуьнан члир лохуберш ха хъайна тлекхаччалц!

Зиртчуъра араволуш санна, лаш волчу воккхачу стагана а, гулделлачу адамашна а шен букъ ца гойтуш, къайлаваьлла кхайкхаза веана хъаша.

План:

- 1.Ловзаргахъ хилла бохам.
- 2.Лурвоьлларг веллачу клентан да волчу кхочу.
- 3.Хъаша ларвар – дайн ладат.
- 4.Орца тлаъхъа кхочу.
- 5.Ирча кхаъ
- 6.Воккхачу стеган къонахалла.

Талламан болх № 3

Дика доттагала

Мохъмада тлех дика доьшу. Иштта шен накъосташна гло а до цо. И волчу классехъ доьшушв у Султанов Ахъмад. Цунна математика ледара хаъа. Моьхъмада Ахъмадна гло до. Цу шиммо цхъаьна йо цлахъ н елла урокаш.

Цхъана дийнахъ Моьхъмад школера цла веара. Дений, нанний гло а дина, математикан урок н йолийра. Схъайцира тетрадь а, задачник а. Парглат ойла а еш, задача йира.Иштта йина евлира примераш а. Тлаккха цлеххъана цунна дагавеара Ахъмад:

– Ойн! Ахъмад а воцуш со-м дерриг дина ма вели! Хлунда ца веа техъа иза? – бохуш, ойла йобхна хыйзара Моьхъмад.

Хан суьйренгахъа лестинера. Шен накъост волчу вахара Моьхъмад. И цлахъ ца карийна, вухавирзира.

Хлара цла веана дукха хан лале, Ахъмад кхаьрга веара. Моьхъмада хлумма а ца элира цуьнга, математикан урок йина валарх.

Ша и ца йича санна, ха а кхочушйира математика.

Талламан болх № 4

Лаьмнашкахь

Со тхайн да 1ийначу ьрта ханера. Цигахь ч1ог1а хаза дара. Машенийн лелхачу герзийн г1овг1а йоцуш, тийна дара ьртахь. Иштта тийналла суна цкъа а гина цара.

Со инзаре цецъьккхинера гинчу суьрто. Ирхдахана лекха дитташ. Хьалахьяьжча, чаккхе йоцуш санна, лекха лаьмнаш. Цу т1улгаш ккъера, кхехкаш санна, схьадолу шийла шовда. Хьежарх к1орда ца йора цуьнан сийналла. Чуьлча а, даржа а ца даьржара шовда. Т1улгаш а, шен басах д1аэдина, ц1андинера цо. И хазалла дешнашца йийцалур ц.

Талламан болх № 5

Акха стоьмаш

Хьал долуш ду вайн махкахь 1алам. Гурахь а, 1ай а хьуьнхахь д1ахедаш бац акха стоьмаш: элхьамчаш, 1ежаш, кхораш, хьяьрмакаш, хьяьмцаш, коканаш... 1аьнан хьалхара шелонаш хьякхаелча, гуттар а чам толо церан.

Хала дуадамна и ерриге а хазнаш схьагулгьн. Схьахетарехь, иза дика а ду. Х1унда аьлча, олхазаршна а, акхарошна а ма оьшу царах цхьадолу дакъа 1аьнан а, б1аьстенан а муьрехь, шайн кхача бина, пайдаэца.

Къаьсттина хьийкьина хуьлу муьргаш. Х1инца а ч1ог1а пайдехья уьш, цундела хьуьнан олхазарш го церан дитташ т1ехь. Февраль баттахь а, б1аьстенан ххьехь а дарбане бецаш а, орамаш а карор ду хьуьнхахь, лаха а лууш лехча, царна къахь: ч1имаш, боьш, муьжг, иштта кхийолу ораматаш а.

Сочинени №6

«Сан Даймохк»

Изложени № 7

Гиллакх

Хьалха санна,вайшиь цхьаьнакхетаран бахьана б1ешерашкахь дуьйна схьадаьхкина нохчийн г1иллакхаш карладахар, церан **к1орггерачу маь1нехь** къамел дар ду.

И г1иллакхаш дийцина ца 1аш,уьш 1алашдархьама,т1едузархьама , хьекьалечу наха бинчу хьехамашка ладуг1ур вайшиммо.Дагадог1ий хьуна 1аьрбийн паччахьан йо1а шега:„Къематдийнахь мелийн терза стен даздийр ду?”- аьлла хаьттича,туркойн к1анта дела жоп?„Г1иллакхо,-аьлла,жоп делла хиллера цо.Иза бакьдуьненахь оьшуш дерг ду.Ткъа кху харцдуьненахь г1иллакх ца оьшу? Нагахь цу т1ехь шеко елахь, дагадоуьйтур вайшиммо Турпал-1елас шен к1анте Хьасане дина весет:„Мотт мерза хиллачунна вежарий ца эшна”.Нагахь оцу дешнийн маь1нехь вай нийса кхеттехь,деша йиш - кх:„Г1иллакх долчунна”. Х1унда аьлча,г1иллакх доцчу стеган мотт мерза хуьлийла дац

План:

- 1.Нохчийн г1иллакхаш
- 2.Хьехамашка ладог1ар
- 3.Хьасане дина весет

Талламан болх №8

Б1аьсте

Шолг1ачу дийнахь, кхунна г1о дан цахь сецначу 1абдуллас г1о а деш,нехан бежнаш дажо дигира Ахьмада. Малх дикка лакхабаллалц кхунна г1о деш а 1ийна, шен керт-кехь г1уллакхаш дан д1авахара 1абдулла.Стовн колл олучу меттехь бажа а бажош,б1аьстенна х1инцца самадолуш доллучу 1аламан хазалле а хьоьжуш, гуш долчу суьрто б1аьрганна там хуьлуьйтуш,сапарг1ат даьккхина стеш а,сеньелла йог1у буц а, доллу х1ума серла даьккхина,дох а дина болу къегина схьакхетта малх а.«Кестта хьун а сенлур ,буц лакха а ер ,стоьмаша заза а доккхур ду»,- ойла йора к1анта. Ахьмад х1ума йиьна воллушшехь,кхуьнан б1аьрг кхийтира схьайог1учу шина зудчух. Кхунна девзира шен ненан болар.

Сочинени №9

«Ас хаържина корматалла»

Талламан болх № 10

Б1аьвнийн махкахь

Бохь бойна, цхьа гийла лавтта Ч1аьнтахь Жог1утан ворх1 клентан б1ов. Хетало, шен когашкахь 1уьллучу т1улге цосатуьйсуш санна.

«Хьол жима хилла и йо1, цо и т1улг б1ов ттуш бохкучу вежаршний, дений т1ебохьуш», – дуйцураЧ1аьнтарчу БатинАсхьаба.

«Жима хилла...» Тасало со т1улгах. Т1улг метгах ца хьов...

«Х1етахь адамашкахь ницкъ алсам хилла», – велавелираАсхьаб, со клелхьара йоккхуш санна. Жимма соцунг1а а хуьлий. Дийца волало иза: « Жог1утан ворх1 клант, цхьа йо1 хилла. Жог1ута. шен клентий ондабевлча, цаьрца цхьана йобттина и б1ов. Ворх1ве шин йишас, ша то а бина, кеч а бина и т1улг, т1ехь цхьацца забарш, шекар кагдечу морзахан сурт а дуйллуш. Б1ов ттучу вежаршний, дений т1е х1оттийна шури т1ехь динчу хударан текх дохьуш беана цо и.

Т1аккха цара цу т1улгаца ерзийна. бохуш, дуйцу и б1ов. Иштга шех лаьцна дийца йиш йолуш вайн х1ара б1ов а, х1ора лавтта т1улг а. Вайн декхар ду церан дола дар, царах лаьцна дерг лардар».

9 класс

Талламан болх №1

« Беркате аьхке»

Аьхке чекхъллалц тхешан школерачу бешахь белхаш бира оха. Тхашна къастийначу хесахь копасташ а, помидораш а, наьрсаш а, хохаш а лелийра.

Дешаран шо дладоладелира. Массо а класс ра шавш бина болх длагайта выставкина кечлуш. Цхьаболу хасстоьмаш схьабакхнера, важаберш схьабохуш бара. Выставка хуьлучу дийнахь, массо а тайпа хасстом гайта охьабиллина бара. Выставке бакхинера берийн дай-наной а. Цхьацца хьала а глоттуш, дешархоша, шавш хасстоьмаш муха лелийра, дийцира. Школан куьйгалхочо дешархошна баркалла элира.

Сочинени №2

«Дашо гуьйре»

Талламан болх № 3

Мазлаг1а

Хьунанна генахь доцчу ирзехь лаьтташ ра тхан мазлаг1а. Кхузачу хьуьнхахь дукха хьехан дечигаш ра. Аьхкенан довха де дара, хьехо зазакху хан ра лаьтташ ерг. Накхармозашна уггаре дукха дезакх цхьаь ду хьехан заза. Накзарш цундела хлиттийнера кхуза. Мозий болх беш дара. Накхар чуьра арадуьйлуш, хьун йолчухьа длаохура цхьадерш. Моз дохьуш дог1урш хьуьн чуьра мазлаг1е схьаохура. И болх малх чубуззалц мало, к1адо а йоцуш бора оцу кегийрачу белхалоша. Мазлаг1ин 1уналла деш а, моз жуьргара схьадокхуш а шен болх беш мазлаг1ча Ацин Халид вара.

Изложени № 4

Мокха куьйра

1аьс доккха дог1ура. Ламанца дог1а даран билгало йара иза. Хих дехьа неканца вала дезара. Цуьнан ойлаеш со лаьттаху хенахь ц1ехьана б1аьрг кхийтира сан дехьара схьадоог1учу куьйранах. Белсах кхозу топ чехка схьа а эцна, кечвелира со. Со гина куьйра ирахдирзира. Ас топ тоьхча, охьаоллабелла ког кхозуш а болуш, юха 1аьсал дехьа делира иза. Цу сохьта дехьа велира со а.

Дукха хан йалале бен т1ехь болчу доккхачу тола к1елахь вара со а. Котамийн, олхазарийн даь1ахкаш, месаш, пелагаш лерина вер вацара. Кхузахь йара: шоршалан а, алкханчан а, можакьан а, кьоркхокханан а, кхидолчу

олхазарийн а пелаш, месаш. Царна тле хийзачу мозийн войно даьккхина «зов-в», ца хеддаш, декара. Йа декаш а, йа дласалела гуш а олхазар дацара: кхузахь маьрша доций хаьара царна.

Сихха тола тле а ваьлла, бена чу хаьжира со. Кlorнеш йацара. Бенара уьш глевттина дукха хан ца хиларна билгалонаш йара: хьожа кхетта жижигаш а, керла ларш а.Амма, хьайбанашна борз санна, олхазаршна зуламе долчу куьйранан клорнеш йайъа лаьара.Цхьанхьа дечиган генаш тлехь лаш хила йеза уьш, хlунда аьлча, шаьш талла лемина хуьлу хан йацара церан.Бенара глевттинчул тлаьхьа кхаа баттахь лемина хуьлу хан йацара церан.Бенара глевттинчул тлаьхьа кхаа баттахь а, кхин сов а лелайо олхазарша шайн клорнеш, царна талла, йажа, йаха ламош.

Хьуьнан дахар ца девзачунна цунна чохь дахар дац моьтту.Амма и бакь дац.Хьуьнах дехаш долу акхарой, олхазарш ханна адамах дlаловчкъахь а, хаддаза дахар ду хьуьнхьахь. Дlа а лачкьий,сатохал,хьо гинчу экханна йа олхазарна вицваллалц.

йуьхьанца кьийлалуш, кьора хезаш хир ду церан аьзнаш.Тлаьхьо, уьш майрадевлча, тайп-тайпанчу аьзнийн зов хир ду хьан лергашкахь. Иштта хилира хlинца а.

Цхьа сахьт сов зама яккха дийзира сан йуькьачу моан кулана юккьехь. Дуйладелира олхазарийн «хабарш». Царна юккьехь кьаьстира кхераеллачу шоршолан тарсар а, хенакlуьран зевне кхайкхар а, можокьан шабаре хабар а, лечкьардигийн клорнеша шайн нене хьобкху дуткьий маьхьарий а. Мокхачу куьйранан аз хезаш дацара.

«Мича дахана техьа иза? Мичхьа йу техьа клорнеш? Ког бойна хилча, хlун дийр ду техьа куьйрано шен клорнешна?» Масана дара и тайпа хеттарш.

Со волчу гергахь, аьлча а, куьйранан бен болчу гергахь хезаш олхазарийн аьзнаш дацара. Иза кхеташ дара: кху меттигах херадевлла уьш.

Хиина lenн клорда а дина, волавала сунна дагадеьанчу хенахь, гена доццуш, аз хезира. Глезан клорни лаьхча санна, хийтира сунна, амма глезан клорни йоцуш, куьйранан клорни иза хилар хиира.

Талламан болх № 5

Къинхетам

ХIара дерриге а дуьне дуьзна ду Делан къинхетамах. Дала къинхетам бо ша мел кхоьллинчу хIуманых: адамах а. Iаламах а. Дала догIа а доуьйтий, лаьттах хьаладовлу дитташ, бецаш, коьллаш, лта, стоьмаш. ха малхе йовхо, серло йолуьйтуш, уьш хьалакхуьуьйту. Дала, къинхетам беш, адамна делла бIаьрса а, лерса а, баккха ког а, кховдо куьг а, ойлан хьекьал а. Иштта Цо вайна делла лтийн хIу а, хьайбанаш а, стоьмаш а... Дагардина ца валлал даккхий ду Дала вайна дина диканаш, бийцина ца валлал боккха бу Дала вайх бина къинхетам.

Вовшашца а, гонахарчу Iаламца а къинхетаме хилар а тIедиллина вайна Дала. ХIун ду иза къинхетаме хилар? И дера ду хьуна хьайл гIийланиг гар а, ахь цунна оьшуш долу гIо дар а

Талламан болх №6

БIаьсте

ШолгIачу дийнахь, кхунна гIо дан цIахь сецначу Iабдуллас гIо а деш,нехан бежнаш дажо дигира Ахьмада. Малх дикка лакхабаллалц кхунна гIо деш а Iийна, шен керт-кехь гIуллакхаш дан дIавахара Iабдулла.Стовн колл олучу меттехь бажа а бажош,бIаьстенна хIинцца самадолуш доллучу Iаламан хазалле а хьоьжуш, гуш долчу суьрто бIаьрганна там хуьлуьйтуш,сапаргIат даьккхина стеш а,сенъелла йогIу буц а, доллу хIума серла даьккхина, дох а дина болу къегина схьакхетта малх а.«Кестта хьун а сенлур ,буц лакха а ер ,стоьмаша заза а доккхур ду»,- ойла йора кIанта.

Изложени № 7

Вешин хьоза

Беран амал аьхкенам мох санна ю:хIинцца,чан йоккхуш,диттийн баххьаш лестош,карзахболу,тIаккха цIеххьана дIатоь,цкьа а ца хьекхча санна.Чан бIаьргашна новкьа хилар бен,шелонца зен ца до.

Иштта цкъацкъа Жемас «амал» гайтича, цуънан нанас олура:

-Собар де ахь, Ризванан хьоза схьадаглахь, ас хьо ма-варра длавуьйтур ву хьуна. Тлаккха цо и хабар Ризване длахьур ду...

-Хлора дийнахь доглу иза?

-Дера доглу.

-Тлаккха цо соьга сан вешигара маршалла схьа хлунда ца ло? Ас сайгара маршалла а дохьуйтур ма дара Ризване!

-Иза сатасале доглу. Хьо вижна а хуьлий, дладоьду-кх.

Тлаккха Жемин бляьргашна хьалха хлуттура дашо тлемаш долу, адамийн мотт хуу, туьйранахь дуьйцу тамашийна олхазар.

Цхьана дийнахь кора уллохь шен машенаш ловзош лара Жема. Кора хьалха долчу сиренан гаьн тле а хиьна, дека доладелира цхьа жима хьоза. Шен ловзар а дитина, цуьнга ладогла хлосттира Жема. Мел лерина ладогларх, цо «дуьйцучух» ца кхийтира клант. Тлаккха ша хабар дийца волавелира:

-Суна хлинца а хьан мотт ца хаьа, делахь а, суна хьо девза хьуна. Хьо сан вешин хьоза м аду. Дуй? Хьан дашо тлемаш мичахь ду? Схьа ца лацийта, охьадехина? Со Жема ма ву. Ризванига длахайталахь-со воьлхуш а вац, харцахьа а ц алела. Сихха цла вола а ала. Са сагатло...

Тляьхьара дош аларе хьобжуш лийча санна, цкъа-шозза «члир-члир» а дина, тломадаьлла дладахара хьоза. Иза эскаре Ризванна тляьхьа глуриг хиларх тешна вара Жема.

Талламан болх №8

Шкоলেখь

Дика са а даьлана, суьйранна школе вахара иза.

...Хожа шен накьостана юххе парти тле охьахиьна воллушехь, гаргол бийкира. Парта готта а, лоха а яра. Амма, иза глехьа яра дийнахь кху шкоলেখь доьшуш долчу берашна. Церан хеннахь дешнехьара со а хир вара дешна ваьлла. И эрна ойланаш а хедош, хьехархо чувара.

«Математика — сема тидам лобхуш лилма ду», — аьлла, длайолийра цо шен урок.

«Хлинца бляьсте ю. Кестта дешаран шо чекхдер ду. Тлаккха цхьа шо бен ца дуьсу институте кхача», — ойланаш йора Хожас.

Стенан ойланаш йо ахь? — хаьттира Хожега, накьостех цхьамма.

Математикан...

Хожа велакежира, амма шена дицделларг юха дагалаца г1ертара.

Сочинени №9

«Ненан мотт»

Талламан болх № 10

Т1аьххъара горгали

Къеггина тийна 1уьйре. Б1аьстенан керлачу х1авао хьобстуш, нийсачу могларшца лаьттара 10-чу классера дешархой. Эххара и тийналла йохош: «Хьоме арахецархой, тахана шун 1одика еш, суна луур дара даггара шу декьалдан а, сирлачу нийсачу новкьа х1иттина, дахарехь аш кхиамаш бохийла а», — дийкира 10-чу классан куьйгалхочун аз.«Школах а, доттаг1ех къаьсташ, д1асадовлу таханлера де, заманан йохалла хаза г1ан хилла, даима дуйхьалх1уьттур ду.Делахь а керланиг гуттара тоьлуш ду, мел ккхийчу халонашца иза долалахь а. Некь а хир бац шера, атта. Цундела, миччанхьа шу хиларх, стенгга кхачарх, цхьа вежарий-йижарий хилла итт шарахь цхьаьна листинчу шайн накьостийн эхь бехдеш, озда х1усам хилла лаьттинчу школан сий аш дахь, ьрто шех хердина, цо шен ма ларийла шу», — т1етуьйхира классан куьйгалхочо.